

Terra Incognita

Het onbekende land van de doden

Een casestudy over de impact van de ruimtelijke verankering op de cultuurhistorische waarde van het huidige ontwerp van de gesloten monumentale begraafplaats.

De afbeelding op de titelpagina beeldt cupido uit die met een strootje een luchtbel opblaast. De luchtbel staat symbool voor de ijdelheid en leegheid van het leven. Het is een vanitas symbool dat de toeschouwer herinnert aan de eindigheid van het leven. “Alles gaat teloor, maar voorlopig nog niet, voorlopig genieten we er nog van” (Rembrandt, 1634).

Mirre Berkhof

Wageningen University
Land use Planning
10 juli 2017

Bsc thesis Ruimtelijke Planologie (LUP- 80812)
Studentennummer: 940711-059-080

Supervisor: TM (Thomas) Van den Brink (MA)
Tweede corrector: dr. ir. WGM (Wim) Van der Knaap

Inhoud

Proloog	3
1 Introductie tot het onderzoek.....	4
1.1 Maatschappelijke relevantie	4
1.2 Theoretisch raamwerk en kennislacune.....	5
2 Hoofdvraag en onderzoeksvragen	6
3 Conceptueel raamwerk	7
3.1 Periodisering.....	7
3.2 Geografische ligging	7
3.3 Gesloten monumentale begraafplaats.....	8
3.4 Indeling ontwerp	8
3.5 Cultuurhistorische waarde	9
3.6 Ruimtelijke verankering.....	11
3.6.1 Componenten verankeringsprincipes	11
4 Methodiek	13
4.1 Selectiecriteria.....	13
4.2 Interviewtechniek.....	13
4.3 Bepalen ruimtelijke verankering	13
4.4 Bepalen cultuurhistorische waarde.....	15
4.5 Bepalen indeling ontwerp	15
4.6 Onderzoeken gevolgtrekking.....	16
5 Detailstudie begraafplaats Huis te Vraag.....	19
5.1 Introductie casus	19
5.1.1 Ligging.....	19
5.1.2 Beknopt overzicht ontwikkelingen.....	21
5.2 Veranderingen in ruimtelijke verankering	24
5.3 Wijzigingen huidige staat ontwerp.....	37
5.3.1 Aanleg Pieter Oosterhuis.....	37
5.3.2 Indeling Dhr. Steenhagen	40
5.3.3 In onderhoud van gemeente	41
5.4 Cultuurhistorische waarde	43
5.4.1 Historische geografie.....	43
5.4.2 Architectuurgeschiedenis.....	46
5.4.3 Sociaal-cultureel erfgoed.....	53

6	Discussie	56
6.1	Onderzoeksvraag 1	56
6.2	Onderzoeksvraag 2	56
6.3	Onderzoeksvraag 3	57
6.4	Gevolgtrekking.....	57
6.4.1	Impact fysiek ruimtelijke verankering	57
6.4.2	Impact sociaal en functioneel ruimtelijke verankering	59
6.4.3	Contextualisering, limitaties en suggesties vervolgonderzoek	60
7	Conclusie	62
	Referenties	63
	Bijlagen	66
	Bijlage 1: Bouwstijlen en bouwperiodes in Nederland.....	66
	Bijlage 2: Mogelijke elementen aanwezig op protestantse monumentale begraafplaats	67
	Bijlage 3: Memorie van Toelichting op ontwerpplan van Pieter Oosterhuis (1890).....	68
	Bijlage 4: Ontwerptekening 1914 begraafplaats Huis te Vraag (Stadsarchief Amsterdam, 2017) ...	69
	Bijlage 5: Locatie van graven (voor 1945) (Stadsarchief Amsterdam, 2017)	70
	Bijlage 6: Kaart bodemtypen grafterp Huis te Vraag (Van Amerongen, 2002)	71
	Bijlage 7: Interviewtechniek	72
	Bijlage 8: Transcripties interviews.....	74
	Interview 1.....	74
	Interview 2.....	79
	Interview 3.....	86
	Interview 4.....	93
	Interview 5.....	96
	Interview 6.....	98
	Interview 7.....	101
	Bijlage 9: Bouwtekening ontvangstgebouw neoclassicistische stijl (Van Amerongen, 2002).....	103

Proloog

Heel erg bedankt!

Hotel “mama & papa” voor de uitbundige roomservice

en het fungeren als crisislijn in tijden van nood,

**Jasmijn en Robbin voor de materialistische steun in de vorm van kalmerende thee en
rustgevende praatjes,**

**Rosanne voor het logeeradres gedurende het “veldwerk” in the big city en de onuitputbare
logische redeneringen,**

Fien en Billy die altijd als stressless aanwezig zijn

1 Introductie tot het onderzoek

Deze scriptie gaat over het funerair erfgoed in Nederland. De term funerair erfgoed is een afgeleide van “funeraire cultuur”. Met *funeraire cultuur* wordt alles wat te maken heeft met uitingen rondom de dood bedoeld. Denk hierbij aan de activiteiten die plaatsvinden rondom het sterven, de uitvaart en de rouw (Cappers, 2015). De materialistische uitingsvormen hiervan, zoals sterfhuizen, schijndodenhuisen en begraafplaatsen, vallen onder het *funerair erfgoed*. Door de tijd heen ontstaan er nieuwe vormen van funeraire cultuur, die andere vormen van funeraire cultuur langzaam vervangen (Cappers, 2014). Het funerair erfgoed is hierdoor het enige overblijfsel dat herinnert aan de funeraire cultuur van de generaties voor ons.

De funeraire cultuur die het funerair erfgoed heeft gevormd is voor een groot deel bepalend geweest voor de *cultuurhistorische waarde* van de *monumentale begraafplaats*. Er geldt met betrekking tot funerair erfgoed in het algemeen een strengere wetgeving over de toegestane ingrepen dan bij andere typen van cultureel erfgoed. Funerair erfgoed betreft dan ook in vergelijking met andere typen erfgoed een erg statische vorm. Echter kan de wetgeving niet elke vorm van beïnvloeding voorkomen. De vraag is wat voor een uitwerking deze invloeden hebben op de waarde van het funerair erfgoed.

1.1 Maatschappelijke relevantie

Hedendaags zijn *gesloten monumentale begraafplaatsen* steeds meer onder druk komen te staan (Cappers, 2014). De eerste reden die hiervoor gegeven kan worden komt voort uit de veranderde situering van de begraafplaats door de tijd heen. Door nieuwe inzichten omtrent hygiëne in de 19^e eeuw is het begraven binnen de bebouwde kom afgeschaft (Rugg, 2000). Hierdoor zijn de eerste begraafplaatsen ontstaan die buiten de bebouwde kom lagen. Na de Tweede Wereldoorlog ontstond er woningnood waardoor er tussen eind jaren '40 tot eind jaren '70 van de vorige eeuw een grote uitbreiding van het stedelijk gebied heeft plaatsgevonden (Nuijten, 2008). Veel van de begraafplaatsen zijn als gevolg hiervan binnen stedelijk gebied komen te liggen. Hierdoor was de uitbreiding van een groot aantal begraafplaatsen niet meer mogelijk en zijn er veel gesloten; er vonden geen begravingen meer plaats. Tevens zijn de begraafplaatsen onder druk komen te staan wegens recente ontwikkelingen in de funeraire cultuur, zoals de toenemende populariteit van natuur begraven, crematie en vriesdrogen, die leiden tot een mindere belangstelling (Klaassens & Groote, 2013). Dit heeft vooral grote gevolgen gehad voor de gesloten begraafplaatsen waarop onderhoud vaak niet meer verplicht is en er als gevolg in onbruik gevallen ruimtes ontstaan. Deze ontwikkelingen bedreigen het bestaansrecht van de gesloten monumentale begraafplaatsen in de hedendaagse samenleving waarbinnen het bestaansrecht grotendeels alleen wordt ontleend aan eventueel geldende grafrechten en/of wettelijke grafrust.

De monumentale begraafplaats wordt pas sinds enkele decennia door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed erkend als cultureel erfgoed met een hoge cultuurhistorische waarde (bijv. Attema et al., 2005; Bok, 2003; Cappers, 2015; Kok, 1987). De cultuurhistorische waarde wordt ontleend aan de eigenschap dat een monumentale begraafplaats inzicht biedt in de funeraire cultuur van het verleden en heden, op zowel

lokaal als nationaal niveau en daarmee ook kennis oplevert over de identiteit van de generaties voor ons (Francis, 2003; Rugg, 2000). De uitdaging is dan ook om de druk op het bestaansrecht van de monumentale begraafplaats op te heffen door deze *binnen de nieuwe stedelijke context* te verhogen, en daarmee het voortbestaan te waarborgen. De begraafplaatsen die van nationaal belang zijn hebben de status van Rijksmonument en worden sinds 2016 beschermd middels de erfgoedwet. De meeste begraafplaatsen zijn echter van regionaal of lokaal belang waardoor de meeste begraafplaatsen de status van gemeentelijk monument hebben (Paulissen et al., 2016). In 2019 zal de bescherming hiervan overgaan in de nieuwe omgevingswet. Deze overgang biedt de mogelijkheid het streven naar een hogere bestaanswaarde in stedelijke context te ondersteunen middels nieuw beleid gebaseerd op nieuw onderzoek hierover.

In deze scriptie wordt een eerste stap gezet in het onderzoek naar mogelijkheden voor het kunnen verhogen van het maatschappelijk bestaansrecht van de gesloten monumentale begraafplaats. Een onderzoek naar de relatie tussen de veranderingen in de stedelijke context en de cultuurhistorische waarde van de gesloten monumentale begraafplaats levert kennis op over de invloed van de stedelijke ligging op de hedendaagse cultuurhistorische waarde. Dit kan uitwijzen of er bij de invoering van de nieuwe omgevingswet een herinterpretatie nodig is van de huidige beleidskaders waarbinnen funerair erfgoed wordt beschermd. Een herinterpretatie kan noodzakelijk zijn indien de resultaten wijzen op een cultuurhistorische waarde die beïnvloed is door variabelen uit de stedelijke context waardoor de huidige beschermende wetgeving verouderd raakt. Een herinterpretatie zou kunnen leiden tot nieuwe mogelijkheden en/of belemmeringen voor het vergroten van het maatschappelijk bestaansrecht van de gesloten monumentale begraafplaats in stedelijk gebied als gevolg van andere criteria die bepalend zijn voor de cultuurhistorische waarde ervan.

1.2 Theoretisch raamwerk en kennislacune

Bok (2003) benadrukt in zijn artikel de complexiteit van verschillende waarden die gerelateerd zijn aan monumentale begraafplaatsen. Begraafplaatsen hebben door deze diversiteit aan waarden raakvlakken met verschillende erfgoed domeinen die ieder een eigen methode hebben voor het opstellen van waardestellingen die voortkomen uit hun expertise. De afgelopen jaren zijn er verschillende pogingen gedaan om een integrale waarderingssystematiek op te stellen ter voorkoming van een versnipperd beeld van de cultuurhistorische waarde van de begraafplaats. Dit is door Bok (2003) gedaan voor de toepassing op nationaal niveau, en door verschillende gemeentes gedaan voor de toepassing op lokaal niveau (bijv. "Aandacht voor funerair erfgoed", 2013; "Objectgericht waarderingskader", 2010). Wat al deze opgestelde integrale waardestellingen met elkaar gemeen hebben is het gebruik van referentiematerialen om de veranderende houding in de menselijke waardering van funerair erfgoed door de tijd heen te kunnen waarborgen (Van Immerseel & Hendriks, 2010). Echter dekt het gebruik van referentiemateriaal niet de volledige impact die de factor tijd kan hebben op de hedendaagse cultuurhistorische waarde van de monumentale begraafplaats. Tijd is de factor die ervoor heeft gezorgd dat de begraafplaats vanuit een ligging in het open landschap, geleidelijk aan in een stedelijk gebied is komen te liggen. Het is onbekend wat deze veranderingen in stedelijke context van de monumentale begraafplaats voor

een invloed hebben gehad op de hedendaagse cultuurhistorische waarde. Kennis over deze relatie is nodig om de factor tijd beter te kunnen vertegenwoordigen in de cultuurhistorische waardestellingen van funerair erfgoed in kader van de geschetste maatschappelijke relevantie.

2 Hoofdvraag en onderzoeksvragen

Het doel van dit onderzoek is om bij te dragen aan de kennis over de invloed van een veranderde ruimtelijke context op de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van de begraafplaats. Hiertoe wordt de volgende hoofdvraag gesteld:

Wat is het gevolg van veranderingen in de fysiek, functioneel en sociaal ruimtelijke verankering voor de hoogte van de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van de gesloten monumentale begraafplaats?

De hoofdvraag wordt aan de hand van de casus “begraafplaats Huis te Vraag” in Amsterdam behandeld:

Welke veranderingen in fysiek, functioneel en sociaal ruimtelijke verankering van de gesloten monumentale begraafplaats Huis te Vraag hebben plaatsgevonden gedurende de aanleg tot op heden, welke wijzigingen in de huidige staat van indeling van het ontwerp van de begraafplaats zijn het gevolg van de veranderingen in de ruimtelijke verankering, wat is de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp en wat is de gevolgtrekking voor de impact van de veranderingen in de ruimtelijke verankering op de hoogte van de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van begraafplaats Huis te Vraag?

- 1) *Welke fysieke, functionele en sociale veranderingen hebben plaatsgevonden in de ruimtelijke verankering van de gesloten monumentale begraafplaats Huis te Vraag in de periode van aanleg tot op heden?*
- 2) *Welke wijzigingen in de huidige staat van de indeling van het ontwerp van de gesloten monumentale begraafplaats Huis te Vraag zijn het gevolg van de veranderingen in fysiek, functioneel en sociaal ruimtelijke verankering?*
- 3) *Wat is de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van de gesloten monumentale begraafplaats Huis te Vraag?*
- 4) *Wat is de gevolgtrekking voor de impact van de veranderingen in de fysiek, functioneel en sociaal ruimtelijke verankering op de hoogte van de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van begraafplaats Huis te Vraag?*

3 Conceptueel raamwerk

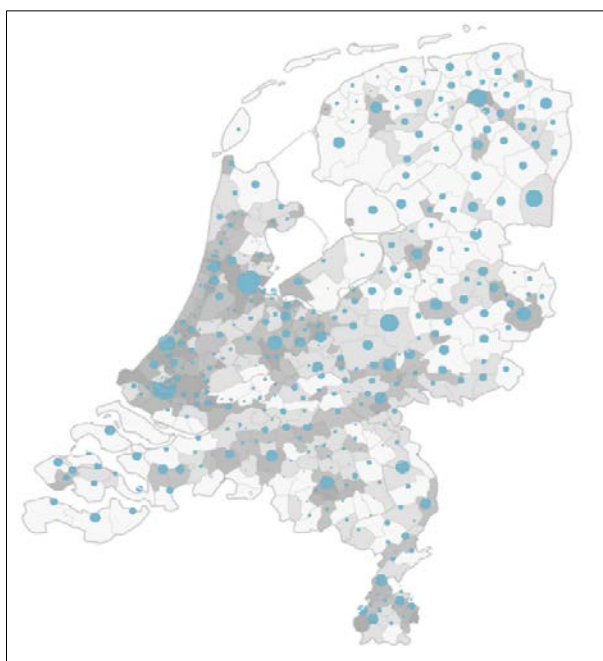
In dit hoofdstuk wordt toegelicht wat er met de kernbegrippen uit de hoofdvraag en onderzoeksvragen wordt bedoeld en hoe deze worden afgebakend in definitie, tijdsperiode en geografische ligging.

3.1 Periodisering

In 1827 is er bij Koninklijk Besluit bepaald dat de doden niet meer binnen de stad begraven mochten worden, maar dat dit voortaan alleen buiten de bebouwde kom was toegestaan (Kok, 1998 in: Dijkstra, 2014). Omdat veel gemeentes een ontheffing kregen omdat ze niet aan de nieuw gestelde eisen konden voldoen, kwam er pas met de komst van de Begraafwet in 1869 een definitief einde aan het begraven binnen de bebouwde kom (Stokroos, 2015). Deze scriptie richt zich op de begraafplaatsen die zijn ontstaan na 1869 en tevens minstens 50 jaar oud zijn. Volgens de richtlijnen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kan alleen na een ouderdom van 50 jaar een begraafplaats als monumentaal beschouwd worden (zie ook hoofdstuk 3.3).

3.2 Geografische ligging

Deze scriptie richt zich op gesloten monumentale begraafplaatsen die van origine buiten de stad zijn aangelegd, maar zich tegenwoordig in een veranderde ruimtelijke context bevinden. Kaart 1 geeft een indicatie van de ligging van de begraafplaatsen in Nederland in relatie tot het stedelijk gebied. Het gebied waarbinnen de ruimtelijke verankering wordt onderzocht is vastgesteld op 500 meter. Er wordt aangenomen dat binnen deze straal de meeste veranderingen in de ruimtelijke verankering hebben plaatsgevonden die van invloed kunnen zijn geweest op de cultuurhistorische waarde van het huidige ontwerp van de begraafplaats. Hierna wordt naar dit gebied verwezen als onderzoeksgebied.

Kaart 1 De mate van bevolkingsdichtheid (donker is dichtbevolkt: 2000 of meer inwoners per km²) in relatie tot het totaaloppervlak aan grond dat in gebruik is voor begraven of cremeren per gemeente (weergegeven in blauwe cirkels in verhouding met elkaar). Er is te zien dat de grotere blauwe cirkels zich voornamelijk in de donkergrijsere gebieden bevinden. (Mirre Berkhof, 2017 gebaseerd op: "Bevolkingsdichtheid per gemeente" 2015; "CBS StatLine - Bodemgebruik" 2015)

3.3 Gesloten monumentale begraafplaats

De begraafplaats wordt in deze scriptie als volgt gedefinieerd: een terrein *“waar stoffelijke resten van overledenen begraven, bijgezet of verstrooid worden. Een terrein dat één geheel vormt met de bedrijfsgebouwen in een ontworpen tuin- en parkaanleg, waarin de begraven doden zijn ingepast”* (Paulissen et al., 2016).

Onder een monumentale begraafplaats wordt een begraafplaats verstaan die van nationaal, regionaal of lokaal belang is *“wegens de schoonheid, betekenis voor de wetenschap of haar cultuurhistorische waarde”* (art.1 lid b1 Monumentenwet 1988). Volgens de richtlijnen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed moet de begraafplaats minimaal 50 jaar oud zijn, wil er sprake kunnen zijn van monumentale waarden (Attema et al., 2005). Begraafplaatsen kunnen een eigen cultuurhistorische waarde hebben, of door een waardevolle samenhang met andere objecten over een cultuurhistorische waarde beschikken. Niet alleen begraafplaatsen met de status van beschermd monument beschikken over deze waarden. Er bestaan ook veel begraafplaatsen die nog niet als zodanig erkend zijn, maar wel over cultuurhistorische waarden beschikken (Bok, 2003; Kok, 1987; Paulissen et al., 2016).

Er wordt in deze scriptie alleen gekeken naar de *gesloten* monumentale begraafplaats. Een begraafplaats is “gesloten” verklaard indien er gedurende tien jaar geen begraving en/of bijzetting meer heeft plaatsgevonden (art. 28 lid 1 Wlb 1991). De begraafplaats blijft indien gesloten *“onverminderd het bepaalde in de artikelen 29-31 en 66, gedurende twintig jaren onaangeroerd liggen”* (art. 46 lid 2 Wlb 1991).

3.4 Indeling ontwerp

In deze scriptie wordt met de indeling van het ontwerp de positionering van de verschillende elementen van de hierna besproken vier componenten binnen het ontwerp van een monumentale begraafplaats bedoeld. De toewijzing van de elementen aan de verschillende componenten is geschied op basis van de classificatie zoals deze opgesteld is door Attema et al. (2005). In Bijlage 2 staat een overzicht hiervan.

Rood: staat voor de bouwwerken. Hiermee worden alle gebouwde constructies en accommodaties bedoeld, afgezien van de gedenktekens (Attema et al., 2005). De stijl waarin deze constructies zijn gecreëerd is afhankelijk van de gezindte, de dominante stijl van de tijd van creatie en de betrokken (tuin)architect (Stokroos, 2015).

Grijs: staat voor de gedenktekens. Gedenktekens bestaan in drie varianten: 1) grafstenen; dit zijn staande stenen, 2) grafmonumenten; de combinatie van een staande letterplaat met een liggend gedeelte wat het graf bedekt, en 3) grafzerken; dit is een lange liggende plaat die het gehele graf bedekt. De letterplaat maakt hier dus geen onderdeel van uit (*“Gedenkplekken | Een tastbare herinnering,”* 2017). Elk van deze varianten kunnen ornamenten of sculpturen bevatten die zijn aangelegd ter herinnering aan de begraven persoon. Per gezindte wordt er in meer of mindere mate gebruikgemaakt van gedenktekens. Ook is de diversiteit van gedenktekens op een begraafplaats afhankelijk van het reglement dat gold omtrent de stijl ervan en de welgesteldheid van de cliënt en/of overledene (Stokroos, 2015).

Groen: staat voor de aanleg, beplanting en inrichting van de begraafplaats. Het groene component is een erg dynamisch en hierdoor complex component door de zogenaamde “piektijd”. De piektijd is de door de ontwerper ingecalculeerde tijd van het ontwerp tot wanneer het nagestreefde resultaat volledig bereikt is (Van Immerseel & Hendriks, 2010). Indien er niet wordt ingegrepen, zal na dit punt het groen gaan afwijken van de oorspronkelijke intentie van de ontwerper. Deze piektijd ligt meestal rond de 50-100 jaar. Het groen zoals aangelegd in het ontwerp heeft vooral een symbolische betekenis. Groen op en rondom het graf zou het verdriet moeten verzachten en ombuigen in melancholiek (Stokroos, 2015; Wille, 2013). Groenblijvende planten symboliseren het eeuwige leven. Daarnaast kent ieder geloof zijn eigen betekenis toe aan bepaalde plantensoorten.

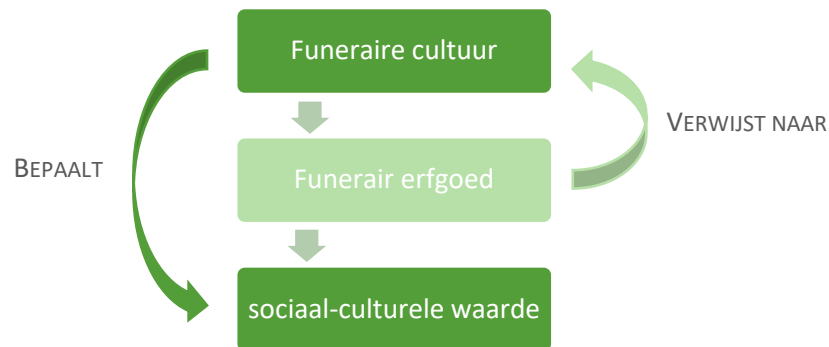
Blauw: staat voor de waterpartijen. Water komt eigenlijk alleen als functioneel ontwerpelement op begraafplaatsen voor. Sloten en grachten werden vooral in het westen van Nederland gebruikt voor de ontwatering van het gebied. Daarnaast kan de vorm wel een symbolische waarde hebben.

3.5 Cultuurhistorische waarde

Het begrip cultuurhistorie kent diverse definities in de literatuur. De meeste definities hebben met elkaar gemeen dat ze opgedeeld zijn in deelwaarden die samen de collectieve waarde, ofwel de *cultuurhistorische waarde*, bepalen. De gehandhaafde definitie in deze scriptie betreft een afgebakende definitie, toegespitst op de rol van het menselijk handelen. In deze scriptie wordt cultuurhistorie beschouwd als de collectieve waarde van de volgende deelwaarden:

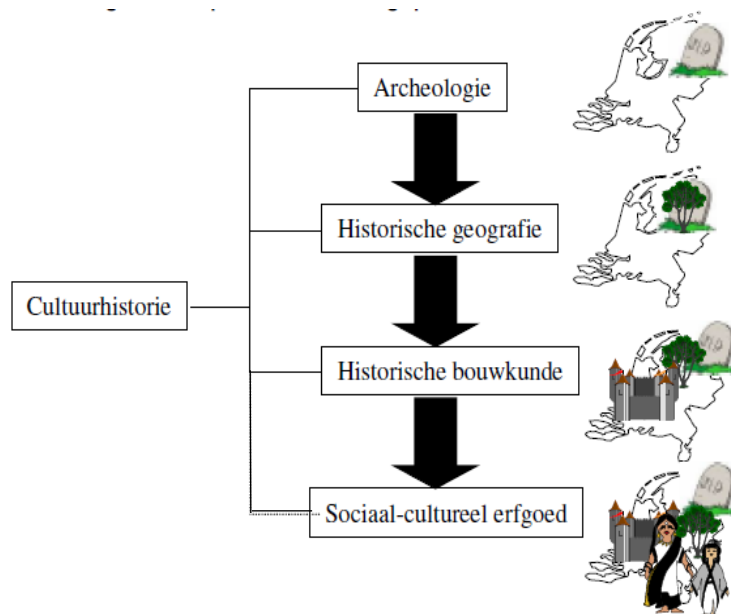
- 1) *Archeologie*: heeft betrekking op de sporen in de bodem die informatie verschaffen over vroegere menselijke samenlevingen (Hendriks, 1999 in: Ruijgrok & Bel, 2008)
- 2) *Historische geografie*: betreft de wisselwerking tussen de mens en de fysieke omgeving die tot uiting komt in ruimtelijke patronen en landschappelijke elementen (Barends et al. 1991 in: Ruijgrok & Bel, 2008). Dit houdt in dat er wordt gekeken naar het belang van de aanleg vanwege de situering van de begraafplaats in relatie met de geschiedenis van de omgeving. Het gaat hierbij om de wijze van ontginning, verkaveling of inrichting die hiermee kan samenhangen, of de ligging ten opzichte van de wateren en de wegen in de omgeving (Van Immerseel & Hendriks, 2010). Er kan hierbij sprake zijn van een ensemblewaarde wat inhoudt dat een combinatie van kenmerken van de begraafplaats een waardevolle verwijzing geeft naar de geschiedenis van de omgeving.
- 3) *Architectuurgeschiedenis*: betreft de bouwstijl van bouwwerken en de toegepaste stijl van andere elementen op de begraafplaats, zoals de gedenktekens en de bijbehorende tuinen (Ruijgrok & Bel, 2008). Er kan hierbij ook sprake zijn van een ensemblewaarde waardoor het samenspel van verschillende elementen en/of componenten de waarde bepaalt van de architectuurgeschiedenis.
- 4) *Sociaal-cultureel erfgoed*: in deze scriptie wordt er naast de originele definitie van sociaal-cultureel erfgoed, ook een aangepaste definitie gebruikt. De originele definitie omschrijft sociaal-cultureel erfgoed als het immateriële aspect van cultureel erfgoed: de menselijke interacties zoals tradities en gebruiken die zich

uiten in bepaalde manieren van handelen (Ruijgrok & Bel, 2008; “*Wat is immaterieel erfgoed?*,” 2017). De uitingsvormen van de funeraire cultuur zijn tegenwoordig echter sterk beperkt door de toename in wetten omtrent begraven waaraan voldaan moet worden. Daarom wordt er in deze scriptie buiten de originele definitie om, bij het bepalen van de sociaal-culturele waarde ook gekeken naar de objecten die in het huidige ontwerp van de begraafplaats zijn overgebleven en verwijzen naar de funeraire cultuur van het verleden (zie figuur 1).

Figuur 1 De sociaal-culturele waarde wordt bepaald middels het funerair erfgoed dat als gevolg van een funeraire cultuur tot stand is gekomen (Mirre Berkhof, 2017)

In figuur 2 staat schematisch weergegeven hoe de verschillende deelwaarden van de cultuurhistorische waarde met elkaar samenhangen. Er wordt in deze scriptie alleen ingegaan op de laatste drie deelwaarden. Archeologie wordt achterwege gelaten wegens het feit dat alleen in uitzonderlijke gevallen een opgraving mag plaatsvinden op begraafplaatsen. Naast wetgeving beperken ethische overwegingen de mogelijkheid tot het onderzoek doen naar deze waarden op de begraafplaats.

Figuur 2 De deelwaarden van het begrip cultuurhistorie (Ruijgrok & Bel, 2008)

3.6 Ruimtelijke verankering

Het concept ruimtelijke verankering wordt in deze scriptie gebruikt om de ruimtelijke dynamiek van het onderzoeksgebied in fysiek, functioneel en sociaal opzicht te onderzoeken. De formulering van het concept ruimtelijke verankering zoals deze in De Bonth & Van den Wittenboer (2013) staat, wordt in deze scriptie als interpretatiekader voor het onderzoeken van het onderzoeksgebied gebruikt.

3.6.1 Componenten verankeringsprincipes

Met de fysiek ruimtelijke verankering wordt de fysieke inbedding van de begraafplaats met haar omgeving bedoeld. De fysieke inbedding wordt aan de hand van verschillende fysiek aanwezige componenten bepaald die duiden op de aanwezigheid van de begraafplaats (bijv. richtinggevende water- of groenstructuren). Functioneel ruimtelijke verankering gaat over de wisselwerking van functies tussen de begraafplaats en haar omgeving. Tot slot betreft sociaal ruimtelijke verankering de gemeenschappelijke mentale verbondenheid met de begraafplaats en de sociale betekenis van de begraafplaats op lokaal niveau binnen het onderzoeksgebied. De volgende componenten vallen achtereenvolgens onder de fysieke, functionele en sociale verankering:

Groenstructuur

Betreft alle vormen van groen in de omgeving van de begraafplaats. Denk hierbij aan plantsoenen in woonwijken, laanbeplanting die richting kan geven en verschillende groene gebieden met elkaar kan verbinden of semi-groene gebieden welke half-natuurlijke niet bebouwde of gedeeltelijk bebouwde gebieden inhouden.

Waterstructuur

Net zoals groenstructuren, kunnen waterstructuren ook richting geven en verschillende waterrijke gebieden met elkaar verbinden. Water kan zorgen voor een verbinding van de begraafplaats met de omgeving, of juist een barrière opwerpen. Er hoeft geen sprake te zijn van een fysieke verbinding van water met de omgeving. De aanwezigheid van water op de begraafplaats kan immers ook al een teken zijn voor het voorkomen van water in de omgeving.

Stedenbouwkundige eenheid

Betreft de eenheid in bouwstijl en/of functies van bouwwerken in het onderzoeksgebied. Hoe groter de stedenbouwkundige eenheid is, hoe meer de bouwwerken in de omgeving een bepaalde identiteit uitstralen.

Integratie

Gaat over de toegankelijkheid van de begraafplaats bepaald door de mate van oriëntatie die nodig is om deze te bereiken. Dit component brengt niet enkel de verandering in wegenstructuur in beeld, maar brengt ook in beeld in welke mate de begraafplaats onderdeel uit maakt van het dagelijkse leven van de buurtbewoners in het onderzoeksgebied. Wegen voor alle typen weggebruikers tellen mee (autowegen, fietspaden, wandelpaden en dergelijke).

Functionele verweving

Met dit principe worden de andere landgebruiksfuncties in de omgeving van de begraafplaats onderzocht die een gebruikersrelatie zouden kunnen hebben met de begraafplaats. Denk hierbij aan de aanwezigheid van bedrijven, eet- en drinkgelegenheden, winkelstraten en dergelijke. Deze functies trekken mensen naar het gebied, waardoor er een grotere kans bestaat dat er meer bezoeken aan de begraafplaats worden gebracht. Ook wordt met functionele verweving de aanwezigheid van andere begraafplaatsen onderzocht. Dit heeft invloed op de grootte van de klandizie.

Interne zichtbaarheid

Betreft de zichtbaarheid van het omliggend gebied, gezien vanaf de grafterp(en) op de begraafplaats. Er geldt: hoe beter de omliggende omgeving zichtbaar is, hoe groter de sociaal en functioneel ruimtelijke verankering is. Indien de zichtbaarheid als gevolg van bijvoorbeeld begroeiing is afgenomen, is er in dat geval sprake van een lagere fysiek ruimtelijke verankering.

Externe zichtbaarheid

Betreft de zichtbaarheid van de grafterp, gezien vanaf een locatie binnen het onderzoeksgebied. Voor de consequenties van de toename in externe zichtbaarheid geldt hetzelfde als de consequenties van de toename in interne zichtbaarheid.

Landmarks

Landmarks zijn beeldbepalende objecten die een belangrijke identificatie- en oriëntatiefunctie hebben (Lynch, 1960 in: Bromm & Vreeswijk, n.d.; De Bonth & Van den Wittenboer, 2013). Mensen navigeren door een gebied aan de hand van hun *mental map*. Deze is samengesteld uit markante plekken die fungeren als *compositiepunten* voor de route. Dit principe hangt samen met de sociale verankering. De beeldbepalende objecten bepalen immers de identiteit van een bepaalde plek, die door mentale toe-eigening beschouwd kan gaan worden als een vorm van *bezit*.

Entrees

Entrees bepalen hoe goed de fysieke én mentale toegang tot een begraafplaats is. In dit verankeringsprincipe zit dus ook een sociaal component. De fysieke overgang van de omgeving naar de begraafplaats wordt bepaald door de mate waarin het entree de bezoeker uitnodigt om verder te komen. Dit hangt af van de zichtbaarheid en fysieke toegankelijkheid. Daarnaast bepaalt de uitstraling van de entree of er wel of niet mentale barrières worden opgeworpen om de begraafplaats te bezoeken. In het algemeen geldt: hoe zichtbaarder en markanter de entree is, hoe beter de verankering.

Sociale betekenis

Er wordt bij dit principe gekeken naar de maatschappelijke betekenis van de begraafplaats binnen het onderzoeksgebied. Dit bepaalt in welke mate de begraafplaats onderdeel uitmaakt van het dagelijkse leven van de lokale gemeenschap.

4 Methodiek

Per onderzoeksvraag wordt een toelichting gegeven op de methodiek. In het algemeen wordt er gebruikgemaakt van kaartanalyses, literatuuronderzoek en veldonderzoek. Het veldonderzoek bestaat uit het doen van interviews. De gebruikte bronnen en gewenste tussenresultaten staan in tabel 1 vermeld. Hierna wordt eerst de keuze van de casus *begraafplaats Huis te Vraag* besproken en wordt er een beknopte omschrijving van de interviewtechniek gegeven.

4.1 Selectiecriteria

Er wordt middels kwalitatief onderzoek geprobeerd om tot een antwoord op de hoofdvraag en onderzoeksvragen te komen. Begraafplaats Huis te Vraag wordt als *intensieve instrumentele casus* gebruikt voor de theorievorming rondom de impact van een veranderde ruimtelijke context op de cultuurhistorische waarde van het ontwerp van de gesloten monumentale begraafplaats. Deze keuze is gebaseerd op de volgende gehanteerde selectiecriteria die zijn voortgekomen uit de probleemstelling en het conceptueel raamwerk:

- ✓ De begraafplaats is aangelegd tussen 1869 en 1967.
- ✓ De begraafplaats is gesloten.
- ✓ De begraafplaats ligt in een gebied waarin veel veranderingen in de ruimtelijke context hebben plaatsgevonden gedurende de tijd vanaf de aanleg tot op heden.

De keuze is gemaakt om één intensieve casus te onderzoeken, in plaats van meerdere casussen op algemeen niveau. Deze overweging is gebaseerd op het feit dat er acht weken beschikbaar zijn voor het doen van het onderzoek, en er ingeschat wordt dat één intensieve casus meer kennis verschaft over het fenomeen.

4.2 Interviewtechniek

Er worden semigestructureerde interviews afgenomen met doelgericht geselecteerde respondenten. De respondenten zijn geselecteerd op basis van de verschillende informatie die ze kunnen leveren over de casus (zie bijlage 7 voor de complete beschrijving van de interviewtechniek). Dit heeft geresulteerd in twee groepen respondenten: 1) professioneel betrokken respondenten en 2) buurtbewoners van Hoofddorppleinbuurt. Het gebruik van een themalist waarborgt het ter sprake komen van alle relevante thema's voor beantwoording van de onderzoeksvragen en hoofdvraag. De resultaten van de interviews worden ter aanvulling op en als vergelijkingsmateriaal voor het literatuuronderzoek en/of de kaartanalyses gebruikt. Ze worden middels citaten uitgewerkt. Ethische kwesties als anonimiteit, toestemming voor een geluidsopname van het interview en het geven van de volledige vermelding van het doel van het onderzoek zijn gewaarborgd in de methode.

4.3 Bepalen ruimtelijke verankering

De ruimtelijke dynamiek wordt middels dit concept weergegeven door tijdreeksen op te stellen die inzichtelijk maken hoe een component door de tijd heen veranderd is. De fysieke verankering wordt voor verschillende tijdsperioden aan de hand van

kaartanalyses bepaald. Aanvullingen worden gedaan middels literatuur- en archiefonderzoek. Hieruit kan een nauwkeurige beschrijving van de fysieke situatie in verschillende periodes gehaald worden. De functionele verankering wordt bepaald door het onderzoeken van de verschillende functies die zowel aanwezig waren in het verleden, als dit zijn in het heden binnen het onderzoeksgebied. Hiervoor worden kaarten, onderzoeksrapporten over het onderzoeksgebied en interviewgegevens gebruikt. Voor het bepalen van de sociale verankering van de begraafplaats wordt er allereerst een literatuuronderzoek gedaan naar de verschillende sociale betekenissen die een begraafplaats in het algemeen kan hebben (gehad). Er wordt van de sociale betekenissen een overzicht gemaakt van de verschillen door de tijd. Vervolgens worden onderzoeksrapporten en interviews, gedaan door Leon van der Heijden (gepubliceerd in Van der Heijden, 2007), gebruikt om de sociale verankering van Huis te Vraag in het verleden mee te bepalen. De algemene informatie uit de literatuur wordt aangevuld met deze informatie over begraafplaats Huis te Vraag in het bijzonder. Voor de hedendaagse sociale verankering van Huis te Vraag wordt er veldonderzoek gedaan middels interviews, en dient de literatuur ook als basis voor de sociale betekenis van de begraafplaats.

Hierna volgt een overzicht van de componenten waarbij nog aanvullende stappen noodzakelijk zijn voor het kunnen bepalen ervan:

- *Integratie*: wordt bepaald aan de hand van de 3-stapsmethode, die een vereenvoudigde afgeleide is van de space- syntax methode van Hillier & Hanson (1984; Hillier, 1991 in: De Bonth & Van den Wittenboer, 2013). De integratie wordt bepaald door drie stappen te tellen vanaf de entree(s) van de begraafplaats. De *eerste stap* is de doorgaande weg vanaf de entree. De eerste afslag die nodig is voor het vervolgen van de weg houdt de *tweede stap* in enzovoort. Wegen voor alle typen weggebruikers worden meegenomen in de analyse, behalve olifantenpaadjes waarvoor niet de geschikte middelen zijn om deze te bepalen
- *Zichtbaarheid*: voordat er begonnen wordt met het bepalen van de zichtlijnen, wordt er eerst op basis van de hoogtekkaart (AHN ruw) bepaald wat de hoogte van de bebouwing in verhouding tot de hoogte van de grafterp binnen het onderzoeksgebied is. Hiermee wordt bepaald welke bebouwing geen zichtblokkade oplevert.
- *Interne zichtbaarheid*: als maat voor de interne zichtbaarheid wordt er gekeken naar het zicht *vanaf* de begraafplaats waarin er geen sprake is van een onderbreking door objecten in de omgeving binnen het onderzoeksgebied. Er wordt alleen gekeken naar de interne zichtbaarheid vanaf het perceel van de grafterp, omdat de andere delen van de begraafplaats ontoegankelijk zijn.
- *Externe zichtbaarheid*: hierbij geldt als maat het zicht *op* de begraafplaats waarin er geen sprake is van een onderbreking door objecten in de omgeving binnen het onderzoeksgebied

4.4 Bepalen cultuurhistorische waarde

Per deelwaarde wordt de waardestelling aan de hand van het conceptueel raamwerk bepaald. Op basis van de drie waardestellingen en de objectomschrijving zoals deze gegeven is door de gemeente Amsterdam, wordt de cultuurhistorische waarde bepaald.

- *Historische geografie*: aan de hand van informatie uit beleidsdocumenten over het gebied rondom De Schinkel en de begraafplaats zelf, wordt de historische geografie onderzocht. Een historische kaart en een hoogtekaart worden hiervoor ter ondersteuning gebruikt. Het doel is om door de analyse van het historisch geografische landschap en de situering van de begraafplaats hierbinnen, te bepalen of de huidige verschijningsvorm van de begraafplaats gerelateerd is aan de ontwikkelingen die het landschap in het onderzoeksgebied doormaakt heeft.
- *Architectuurgeschiedenis*: de aanwezige elementen op begraafplaats Huis te Vraag worden geïnventariseerd met behulp van literatuur- en veldonderzoek. De waarde van de tuin wordt hierna aangegeven met tuinhistorische waarde. Voor het doel van deze scriptie kunnen historisch-architectonische waarde en tuinhistorische waarde in de manier van waardebepaling gelijkgesteld worden aan elkaar (Van Immerseel & Hendriks, 2010). Het gebruik van de tuinhistorische waarde maakt het onderscheid tussen bouwwerken en het groene component duidelijker in het vervolg. De bouw- en tuinstijl wordt opgezocht in verschillende onderzoeksrapporten gepubliceerd over begraafplaats Huis te Vraag. De tabel in bijlage 1 met bouwstijlen en -perioden dient als referentiekader voor de waarde van de gebruikte bouwstijlen in desbetreffende tijd. Op basis van de onderzoeksrapporten wordt ook de aanwezigheid van een samenhang tussen objecten bepaald, die een ensemblewaarde kunnen vertegenwoordigen (Van der Werf, n.d.).
- *Sociaal-cultureel erfgoed*: literatuur over begraafplaats Huis te Vraag wordt doorzocht om de verschillende gebruiken en tradities gerelateerd aan de elementen die tegenwoordig op de begraafplaats aanwezig zijn te onderzoeken. Er wordt in tegenstelling tot de sociale verankering, dus niet gekeken naar de betekenis die de begraafplaats in het algemeen heeft/ had, maar naar de manier van handelen in de vorm van gewoontes, tradities en gebruiken die plaatsvond op de begraafplaats.

4.5 Bepalen indeling ontwerp

De elementen zoals deze opgesomd staan in de tabel in bijlage 2 worden gebruikt als leidraad om efficiënt te zoeken naar elementen die aanwezig zijn in de indeling van het ontwerp op begraafplaats Huis te Vraag. Literatuuronderzoek en kaartanalyses worden gebruikt om de veranderingen in de indeling van het ontwerp op begraafplaats Huis te Vraag gedurende de periode van opening in 1891 tot op heden te bepalen. Van belang bij deze beschrijving van veranderingen is de reden ervan. De veranderingen die het gevolg (lijken) te zijn van veranderingen in de ruimtelijke context van de begraafplaats worden uiteindelijk beschrijvend opgesomd.

4.6 Onderzoeken gevolgtrekking

De veranderingen in ruimtelijke verankering worden naast de veranderingen in de indeling van het ontwerp van begraafplaats Huis te Vraag bestudeerd. Er wordt op basis hiervan geanalyseerd in hoeverre de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp ontstaan is als gevolg van de veranderingen in de indeling van het ontwerp die hebben plaatsgevonden als reactie op veranderingen in de ruimtelijke context.

Tabel 1 Overzicht bronnen en methoden voor beantwoording onderzoeksvragen

Onderzoeksvragen	Bronnen	Methoden	Uitkomst
1) Welke fysieke, functionele en sociale veranderingen hebben plaatsgevonden in de ruimtelijke verankering van de gesloten monumentale begraafplaats Huis te Vraag in de periode van aanleg tot op heden?	✓ Bakker et al. (1990) ✓ Bierenbroodspot & Van der Werf (2009) ✓ Van Amerongen (2002) ✓ Van der Heijden (2007) ✓ Van der Heijden (2016) ✓ Van Onna & Van der Werf (2012) ✓ Van den Tempel & Schuurman (2014) ✓ Van der Werf (n.d.) ✓ <i>Plantoelichting bestemmingsplan</i> (2013)	✓ Literatuuronderzoek ✓ Kaartanalyse ✓ Veldonderzoek	✓ Kaarten die veranderingen in de verankeringscomponenten van Huis te Vraag in haar omgeving door de tijd heen weergeven
2) Welke wijzigingen in de huidige staat van de indeling van het ontwerp van de gesloten monumentale begraafplaats Huis te Vraag zijn het gevolg van de veranderingen in de fysiek, functioneel en sociaal ruimtelijke verankering?	✓ Kaarten die veranderingen in de verankeringscomponenten van Huis te Vraag in haar omgeving door de tijd heen weergeven ✓ Bierenbroodspot & Van der Werf (2009) ✓ Oosterhuis (1890) ✓ Stadsarchief Amsterdam (2017) ✓ Van Amerongen (2002). ✓ Van der Heijden (2007) ✓ Van der Heijden (2016) ✓ Van den Tempel & Schuurman (2014). ✓ Van der Werf (n.d.).	✓ Literatuuronderzoek ✓ Veldonderzoek ✓ Kaartanalyses	✓ Beschrijving van de veranderingen in de indeling van het ontwerp die als reactie op veranderingen in de ruimtelijke context zijn opgetreden.
3) Wat is de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van de gesloten monumentale begraafplaats Huis te Vraag?	✓ Bierenbroodspot & Van der Werf (2009) ✓ Bok (2012) ✓ Henk Dieckman (bijlage 8, interview 2) ✓ Katja Kandelaars (bijlage 8, interview 3) ✓ Stokroos (2015). ✓ Van Amerongen (2002). ✓ Van der Heijden (2007) ✓ Van der Heijden (2016) ✓ Van den Tempel & Schuurman (2014). ✓ Van der Werf (n.d.). ✓ Jouke van der Werf (bijlage 8, interview 1)	✓ Literatuuronderzoek ✓ Veldonderzoek	✓ Uitwerking per deelwaarde ✓ Conclusie van samengestelde waarde van de huidige staat van het ontwerp, ofwel de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van begraafplaats Huis te Vraag

	✓	<i>Plantoelichting bestemmingsplan (2013)</i>			
4) Wat is de gevolgtrekking voor de impact van de veranderingen in de fysiek, functioneel en sociaal ruimtelijke verankering op de hoogte van de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van begraafplaats Huis te Vraag?	✓	Uitwerking per deelwaarde	✓	Analytisch onderzoek	✓
	✓	Conclusie van de samengestelde waarde van de huidige staat van het ontwerp, ofwel de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van begraafplaats Huis te Vraag.			✓
	✓	Beschrijving van de veranderingen in de indeling van het ontwerp die als reactie op veranderingen in de ruimtelijke context zijn opgetreden.			
	✓	Kaarten die veranderingen in de verankeringscomponenten van Huis te Vraag in haar omgeving door de tijd heen weergeven.			

Tabel 2 Overzicht bronnen en methoden voor beantwoording hoofdvraag

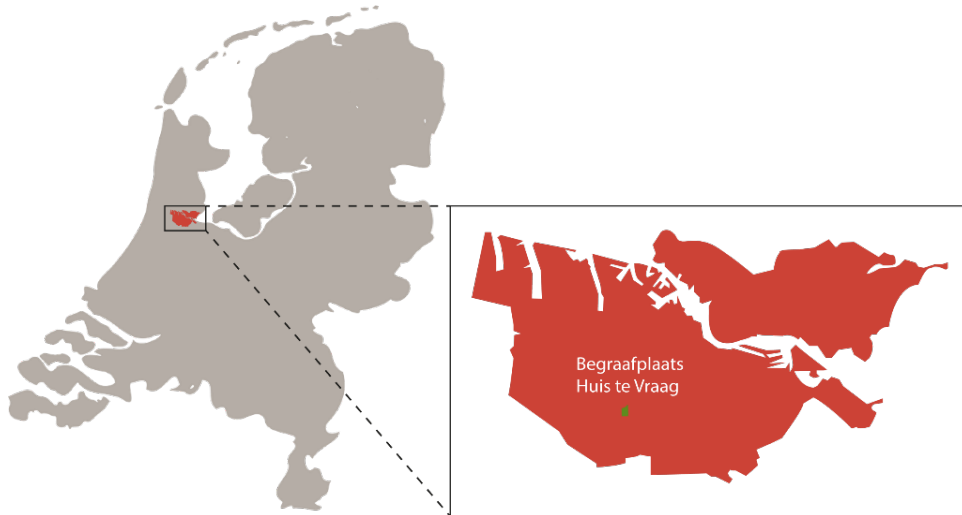
Hoofvraag	Bronnen	Methoden	Uitkomst
<i>Wat is het gevolg van veranderingen in de fysiek, functioneel en sociaal ruimtelijke verankering voor de hoogte van de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van de gesloten monumentale begraafplaats?</i>	✓ Beschrijving van relaties tussen veranderingen in ruimtelijke verankering en de invloed die deze hebben gehad op de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van begraafplaats Huis te Vraag. ✓ Gevolgtrekking van de impact van veranderingen in de fysiek, functioneel en sociaal ruimtelijke verankering op de hoogte van de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van begraafplaats Huis te Vraag.	✓ Analytisch onderzoek	✓ Beschrijving van het vermoedelijke gevolg van veranderingen in de fysiek, functioneel of sociaal ruimtelijke verankering op de hoogte van de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van een gesloten monumentale begraafplaats.

5 Detailstudie begraafplaats Huis te Vraag

5.1 Introductie casus

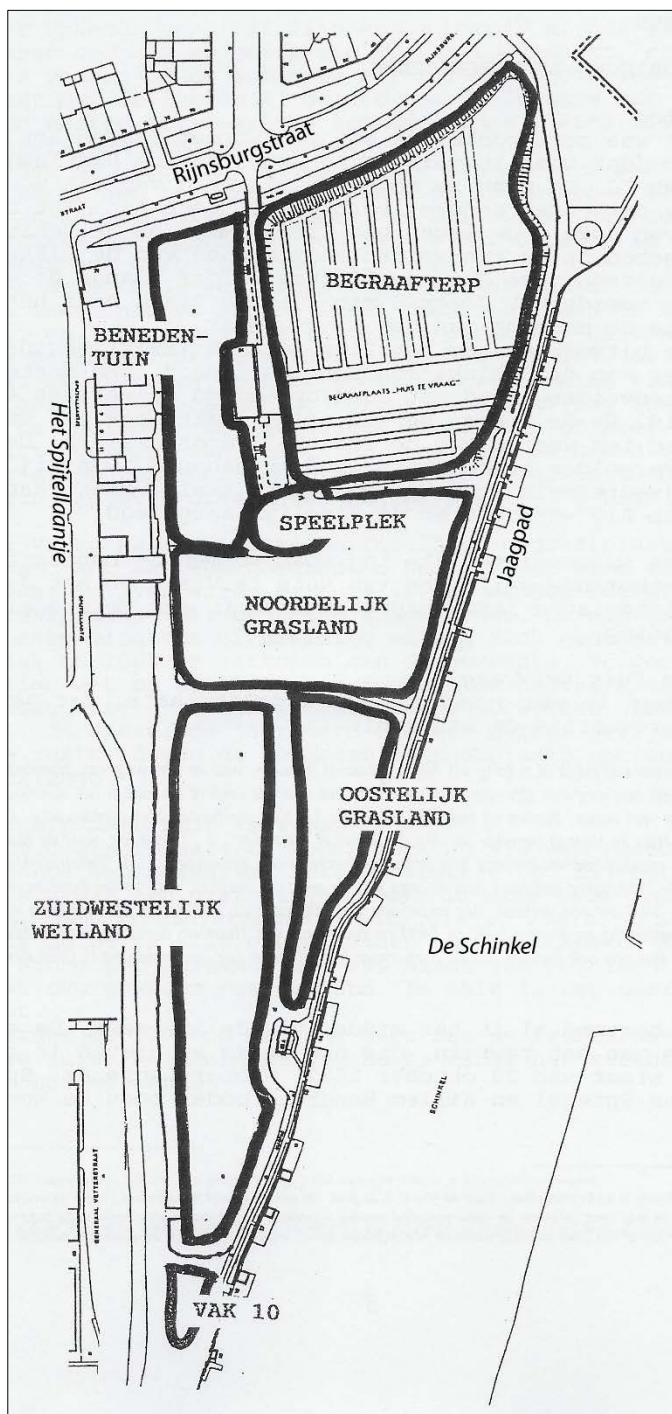
5.1.1 Ligging

Huis te Vraag ligt in “Hoofddorppleinbuurt” in Amsterdam Zuid, tegen de kop van de groene scheg aan richting het Amsterdams Bos. Het maakt onderdeel uit van de Airport Corridor wat betekent dat het in een economisch waardevol en ruimtelijk dynamisch gebied tussen Schiphol en de Zuidas in ligt (*Plantoelichting bestemmingsplan*, 2013). Kaart 2 geeft deze ligging weer in Amsterdam.

Kaart 2 Ligging begraafplaats Huis te Vraag (groen) in de gemeente Amsterdam (rood) in Nederland (grijs) (Mirre Berkhof, 2017 gebaseerd op de topografische kaart van: "Amsterdam - Google Maps," 2017)

Huis te Vraag is gelegen op een terrein van circa 2,5 hectare groot (Van der Heijden, 2007). Het geheel is omsloten door een sloot waardoor het fungeert als een polder. Aan de noordzijde zit de ingang die grenst aan de “Rijnsburgstraat” (zie afbeelding 1). Aan de oostzijde ligt veenstroom “De Schinkel”. Hierlangs ligt het Jaagpad met woonboten. Aan de westzijde ligt “het Spijtellaantje” (Van der Heijden, 2016). Het grondstuk bestaat uit verschillende onderdelen, zoals te zien is op de plattegrond in afbeelding 1. Het bestaat uit vier weilanden, waarvan op het meest noordelijke weiland de grafterp is aangelegd ter grootte van ongeveer 0,8 hectare. De weilanden tot aan het gemaal, gelegen in het zuidelijkste puntje van het oostelijk weiland, zijn samen circa 1,5 hectare groot.

Afbeelding 1 Plattegrond van de percelen waaruit het terrein van begraafplaats Huis te Vraag bestaat. Op maar één deel is er begraven. Vak 10 betrof in 2002 de reservering voor de inmiddels gerealiseerde dichte begroeiing van bomen en struiken ter stimulering voor de biodiversiteit (Van Amerongen, 2002)

5.1.2 Beknopt overzicht ontwikkelingen

De naam “Huis te Vraag” is voor het eerst geregistreerd op een kaart uit 1632. Op deze kaart wordt een stuk grond aangeboden met de naam “Huys te Vraegh” (zie kaart 3). De naam was van 1770 tot 1890 gekoppeld aan een buitenplaats die op deze locatie aangelegd was (zie kaart 4).

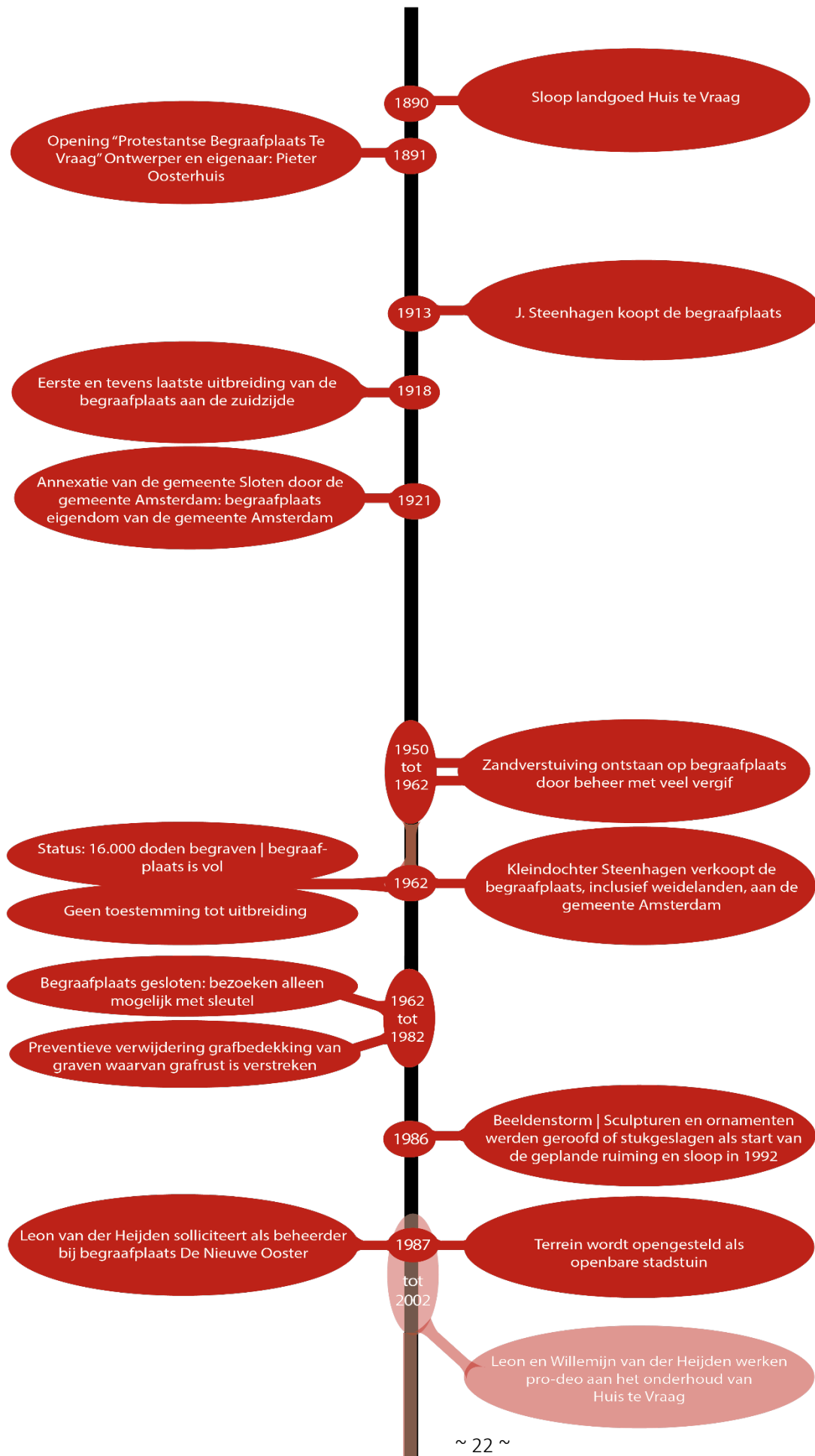
Kaart 3 't Huys te Vraegh, kaart Johannes Dou Hoogheemraadschap, 1647
(Van den Tempel & Schuurman, 2014)

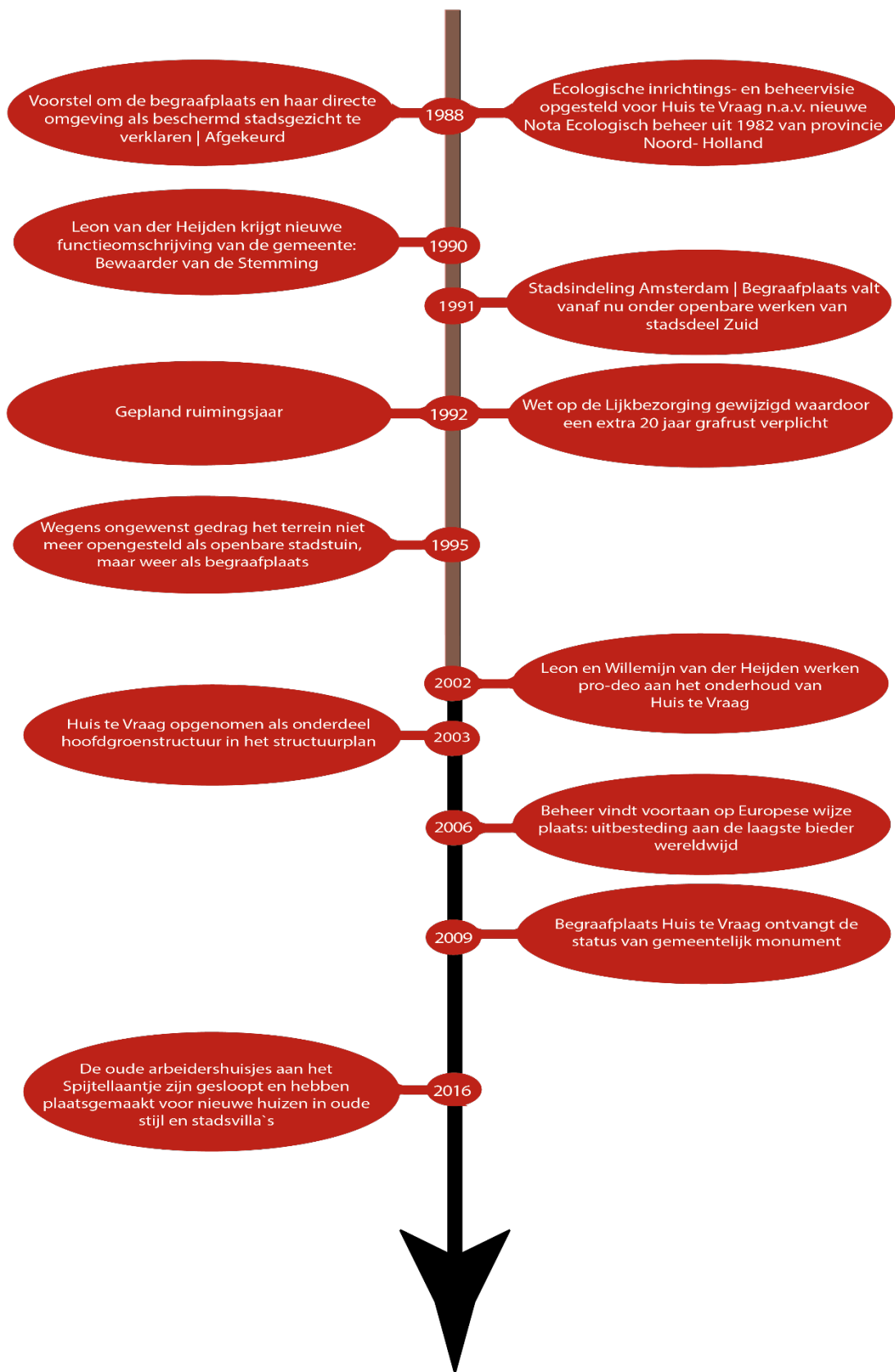

Kaart 4 Kaart uit 1770 met buitenplaats Huis te Vraag erop (Van Onna & Van der Werf, 2012)

Na de sloop van deze buitenplaats is op het grondgebied een begraafplaats aangelegd. Huis te Vraag was de eerste particuliere begraafplaats en tevens de eerste protestantse begraafplaats in de gemeente Sloten. De geregistreerde capaciteit van de begraafplaats was in beginsel 12.088 graven (Bakker et al., 1990). Na de uitbreidingen rond 1918 lag dit aantal op circa 16.000. De begraafplaats is na 1918 nooit meer verder uitgebreid. In de periode van 1918 tot 1948 was de begraafplaats overgeërfd, achtereenvolgens door de zoon van Dhr. Steenhagen en daarna diens dochter. Gedurende deze tijd vonden er steeds minder begravingen plaats doordat de begraafplaats steeds voller werd en er geen toestemming werd verkregen voor uitbreidingen. Er zijn gedurende de Tweede Wereldoorlog veel anonieme mensen begraven in massagraven. Dit was de piektijd in het bestaan van de begraafplaats: er moesten per dag zeventien lijen begraven worden, terwijl het maximum aantal dat te bewerkstelligen was op acht lag (Bakker et al., 1990). Het ontvangstgebouw fungeerde daarom als mortuarium in deze tijd. Met de massagraven erbij opgeteld wordt het totaal aantal begraven mensen op 20.000 geschat (Van Amerongen, 2002). Door een dreigend faillissement werd de begraafplaats in 1962 door de kleindochter van Dhr. Steenhagen verkocht aan de gemeente Amsterdam, die de gemeente Sloten in 1921 had geannexeerd (Van der Werf, n.d.). Mede wegens de slechte staat van onderhoud werd de begraafplaats direct gesloten verklaard. Pas in 1987 werd het terrein weer opengesteld en volgde er een intensieve en turbulente herstelperiode van het funerair erfgoed. Een overzicht van ontwikkelingen vanaf eind 19^e eeuw op en rondom begraafplaats Huis te Vraag is in de tijdlijn op de bladzijdes hierna weergegeven.

TIJDLIJN BEGRAAFPLAATS HUIS TE VRAAG

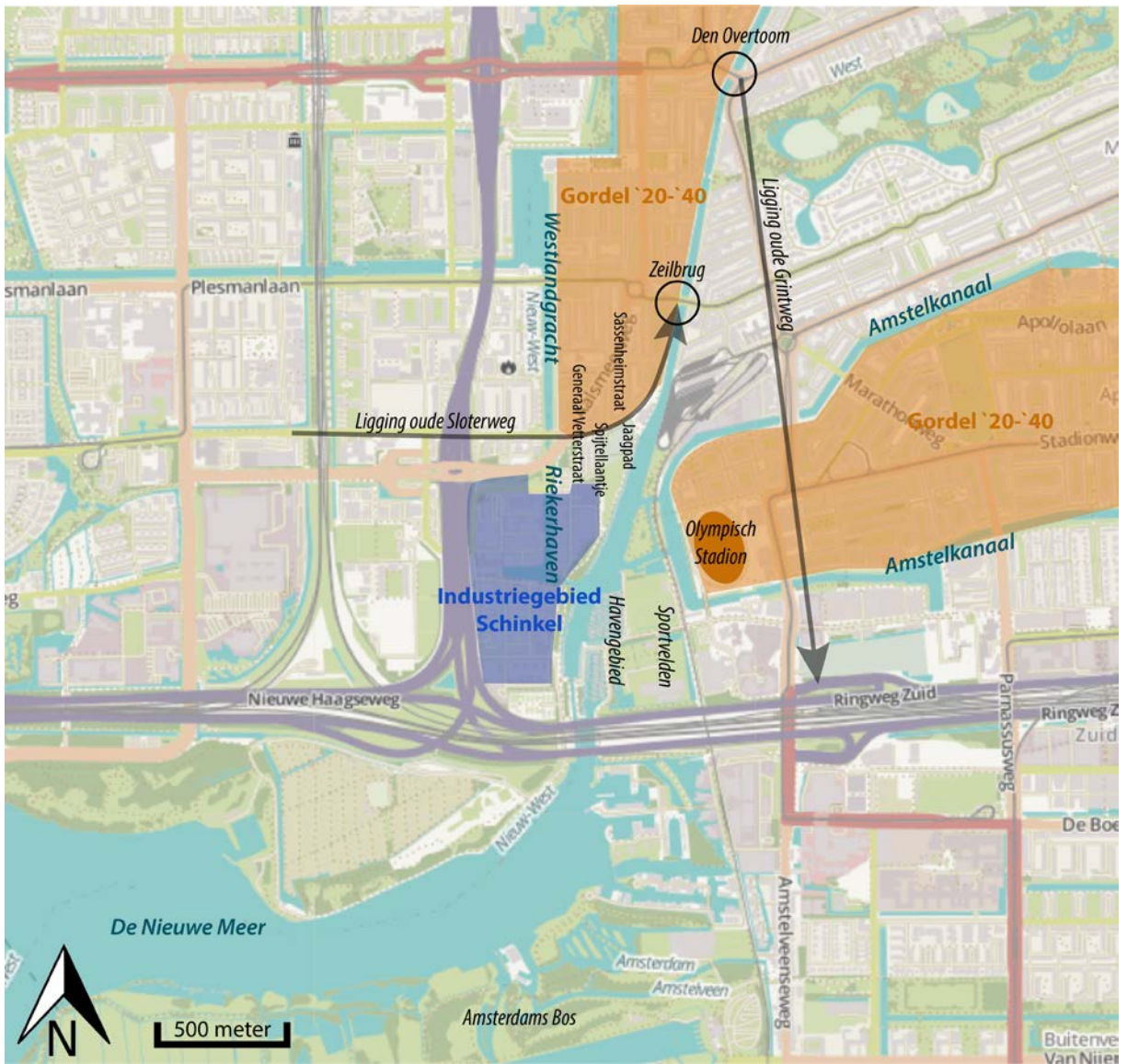

5.2 Veranderingen in ruimtelijke verankering

De analyse van de fysiek, functioneel en sociaal ruimtelijke verankering is gebaseerd op vier periodes in de tijd, startend in 1891 toen de begraafplaats werd aangelegd. De resultaten van de analyse zijn per component in tijdreeksen van de vier fasen gepresenteerd. Ze worden per fase kort toegelicht waardoor er een duidelijk overzicht ontstaat van de veranderingen per component door de tijd heen.

Kaart 5 dient als referentiekaart om de verwijzing naar bepaalde straatnamen of andere elementen in de omgeving in de omschrijving van de componenten van ruimtelijke verankering weer te geven.

Kaart 5 Referentiekaart toelichting ruimtelijke componenten (Mirre Berkhof, 2017 gebaseerd op de humanitarian kaart van: (OpenStreetMap-auteurs, 2017).

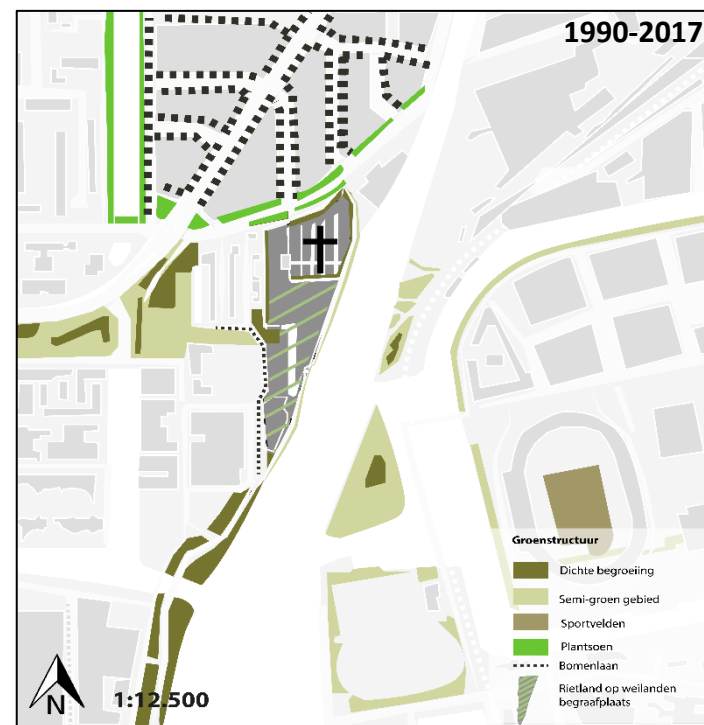
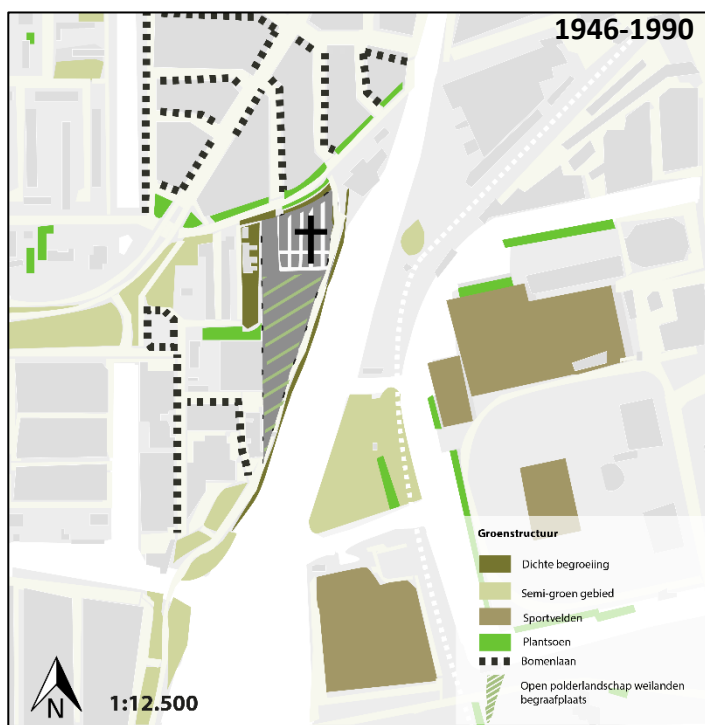
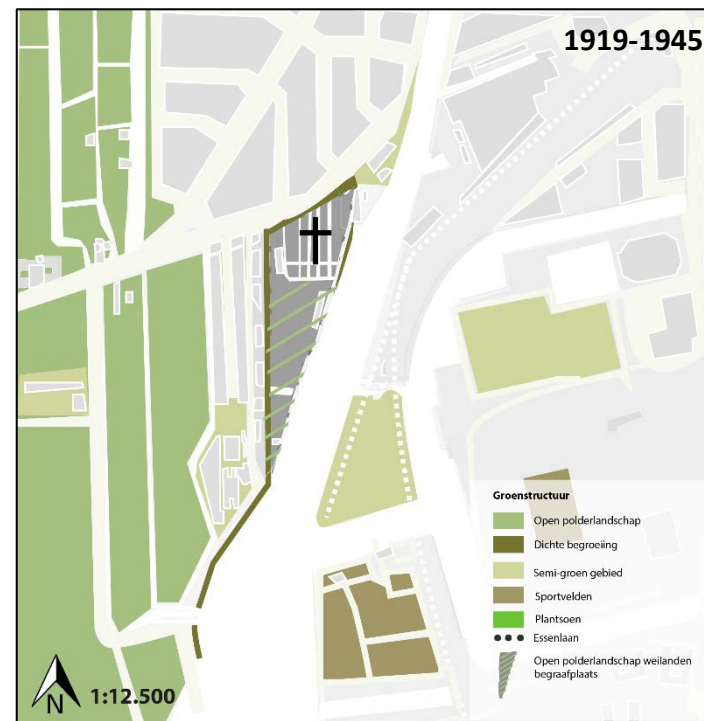
GROENSTRUCTUUR

1891-1918: De begraafteerplag lag ten tijde van de aanleg in een open polderlandschap. Er was een bescheiden hoeveelheid groen op de begraafplaats aanwezig door de nieuwe beplanting. Alleen langs het in 1885 aangelegde Spijtelantje en de tussen 1900-1922 aangelegde Generaal Vetterstraat lag wat dichte begroeiing van struiken en bomen.

1919-1945: In deze periode is de eerste bebouwing gekomen. Alleen ten noordwesten en zuidwesten van de begraafplaats was nog open polderlandschap over. De Generaal Vetterstraat liep zonder grote groene buffer direct over in de betonpalenfabriek De Waal die sinds 1915 ten zuiden van straat gevestigd was.

1946-1990: Na de Tweede Wereldoorlog is het industrieterrein ten zuidwesten van de begraafplaats uitgebreid, ten koste van het open polderlandschap. Er werd een buffer aangelegd als overgang van stad naar industriegebied. De begroeiing langs de begraafplaats nam toe waardoor er een dichte groene muur ontstond.

1990-2017: Tegenwoordig is alleen het zuidelijke weiland van de begraafplaats nog over van het open polderlandschap. De nieuwe woonwijken zijn aangekleed met plantsoenen en bomenrijen. Ook is er een groenverbinding aanwezig richting het Amsterdams Bos. De begraafplaats is opgenomen in de hoofdgroenstructuur van Amsterdam. De randbegroeiing is in deze tijd geïntensiveerd om de bebouwing rondom de begraafplaats uit het oog te onttrekken.

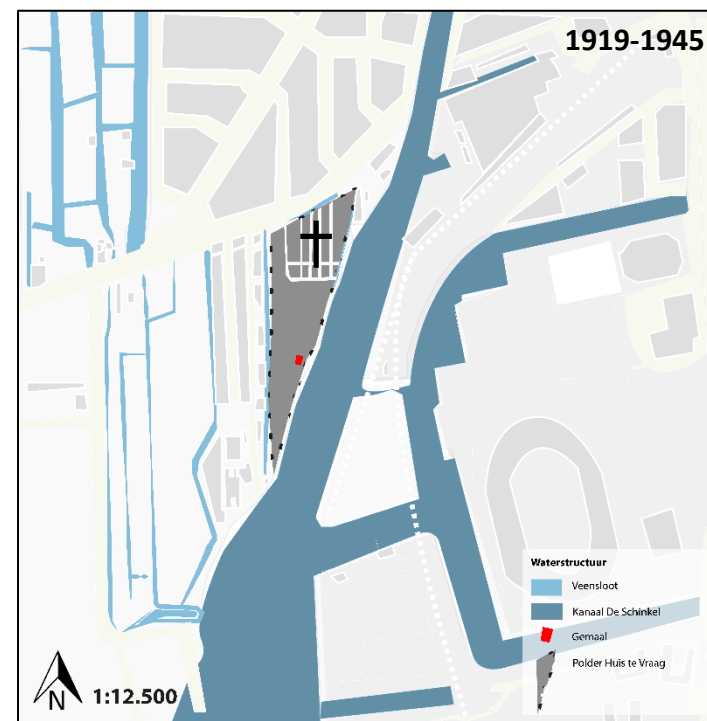
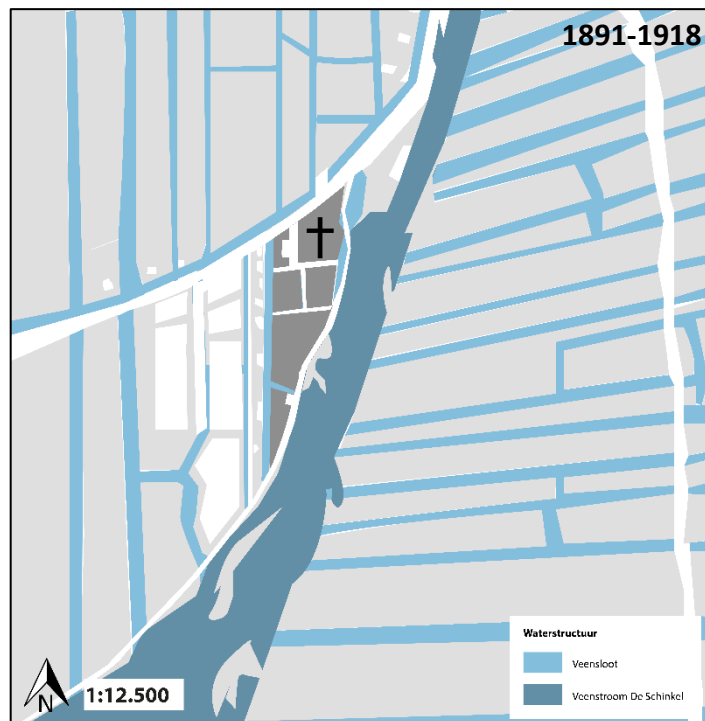
WATERSTRUCTUUR

1891-1918: De begraafplaats maakt deel uit van de Riekerpolder. Aan de westzijde van De Schinkel is een duidelijke noord-zuidverkaveling te onderscheiden. Er is sprake van een duidelijk slagenlandschap. Het stuk tussen De Nieuwe meer (ten zuiden van de begraafplaats) en Den Overtoom (ten noorden van de begraafplaats) was een veenstroom met vele inhammen en eilandjes als gevolg van verlandingsprocessen en veenvormingsprocessen in verschillende stadia. Noordwaarts richting Amsterdam versmalde De Schinkel waardoor “jagers” nodig waren om de zeilschepen voort te trekken langs het Jaagpad.

1919-1945: In 1941 werd Huis te Vraag een zelfstandige polder. Er werd een gemaal aangelegd in het zuidelijke weiland waardoor het haar eigen waterpeil kon gaan beheren. Aan het oostelijke deel van de Schinkel verdwijnt het slagenlandschap en wordt het Amstel Kanaal aangelegd. Alleen ten westen Van De Schinkel blijft het slagenlandschap nog intact. De Schinkel is in deze tijd gekanaliseerd.

1946-1990: In de jaren '50 werd industriegebied Schinkel uitgebreid. De resterende poldersloten ten zuidwesten van de begraafplaats werden gedempt en de Riekerhaven werd hier aangelegd. De ligging van de sloot tussen het Spijttellaantje en de begraafplaats in werd verlegd door de komst van de stadsloods net achter de begraafplaats. Deze sloot is van noodzakelijk belang voor de waterafvoer van dit gebied.

1990-2017: in 2000 is de stadsloods gesloopt en is de sloot weer rechtgetrokken. Er is een plasberm aangelegd met riet om het water te zuiveren. Tegenwoordig is de enig overgebleven echte poldersloot de Westlandgracht die in het verlengde van de Riekerhaven ligt.

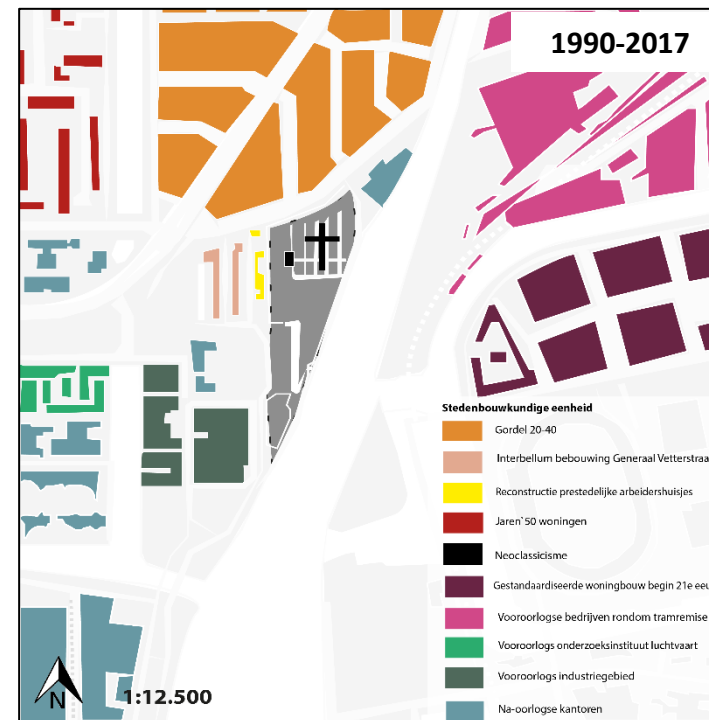
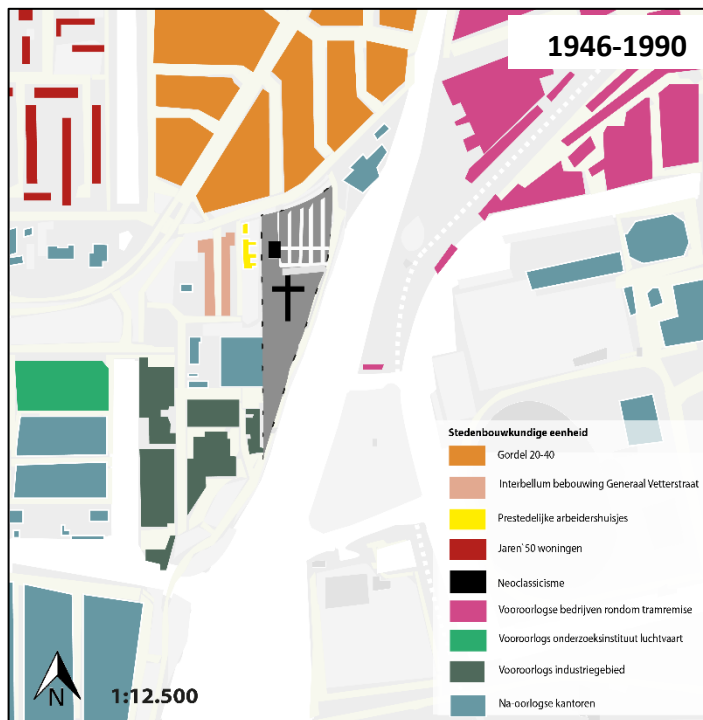
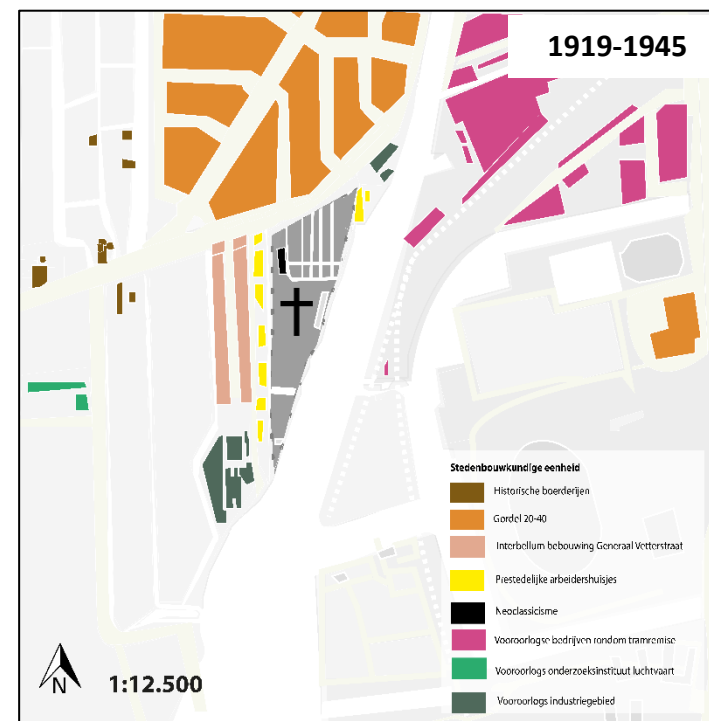
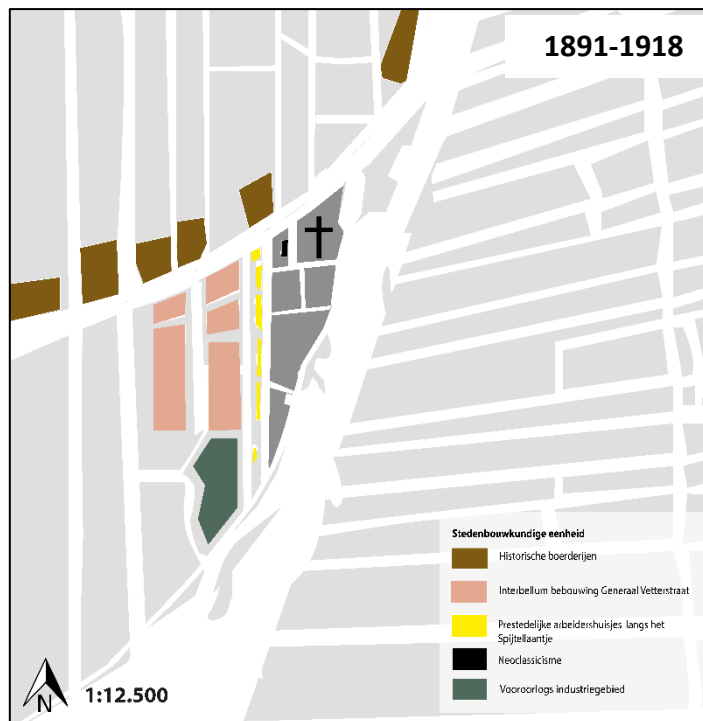
STEDENBOUWKUNDIGE EENHEID

1891-1918: De enige bebouwing in het gebied zijn de boerderijen langs de Sloterweg en de huizen direct ten westen van de begraafplaats; het Spijttellaantje. De komst van betonpalenfabriek de Waal bracht hier in 1915 verandering in. De Generaal Vetterstraat sloot op dit terrein aan, en is gefaseerd gebouwd tussen 1900 en 1922. De bouwstijl is sober, met een markant plat dak, overeenkomend met de interbellum bebouwing. Het Spijttellaantje is in 1885 al aangelegd. Als contrast met de bouwstijl van het normale alledaagse, is het ontvangstgebouw op de begraafplaats expres in een neoclassicistische stijl gebouwd

1919-1945: Na de annexatie van de gemeente Sloten door de gemeente Amsterdam in 1921 is er gestart met het bouwen van Gordel '20-'40 vanaf Hoofddorpplein. In 1913 is er aan de andere kant van De Schinkel een tramremise gebouwd. Deze bestond voornamelijk uit loodsen, waarbij geen duidelijke bouwstijl te onderscheiden is. In het jaar erop is naast de tramremise het Haarlemmermeerstation in klassieke stijl gebouwd. Ten westen van de Generaal Vetterstraat is in 1939 het luchtvaartlaboratorium gebouwd in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid ("Nationale Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium," n.d.). De scheepswerf met de arbeidershuizen ten noordoosten van de begraafplaats maakt onderdeel uit van de pre-stedelijke bebouwing.

1946-1990: In navolging van het Amsterdams Uitbreidingsplan werd het Uitbreidingsplan industrieterrein Schinkel opgesteld. Het gebied rondom de betonpalenfabriek werd uitgebreid en bestempeld als zwaar industriegebied. In de jaren '60 is de helft van de Generaal Vetterstraat en het Spijttellaantje voor de nieuwe stadslodds van de gemeente Amsterdam gesloopt. De scheepswerf met de arbeidershuisjes werd ook gesloopt en hier is in de jaren '60 een groot kantoorpand gebouwd. De laatste overgebleven polder naast de Westlandgracht is in de jaren '50 bebouwd met flatgebouwen.

1990-2017: In 2005 is het Stadionkwartier rondom het Olympisch Stadion gebouwd. Het betreft flats van circa vijf verdiepingen hoog. De arbeidershuisjes langs het Spijttellaantje zijn gesloopt en vervangen door nieuwe huisjes in dezelfde stijl. Ook zijn er kavels bestemd voor stadsvilla's aangelegd.

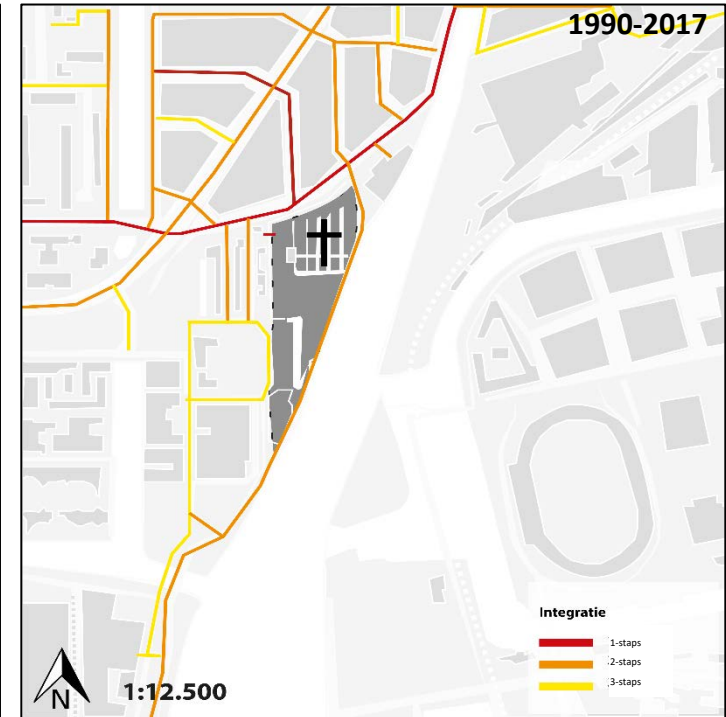
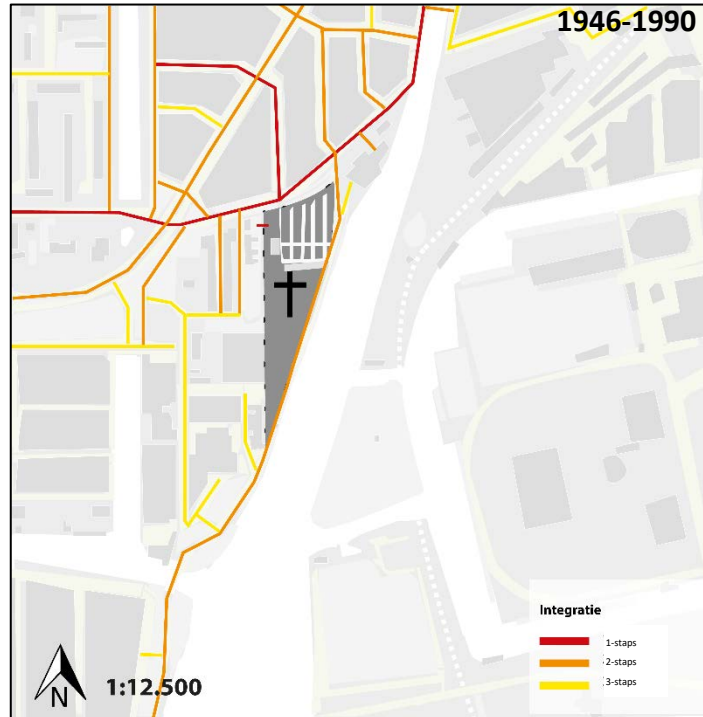
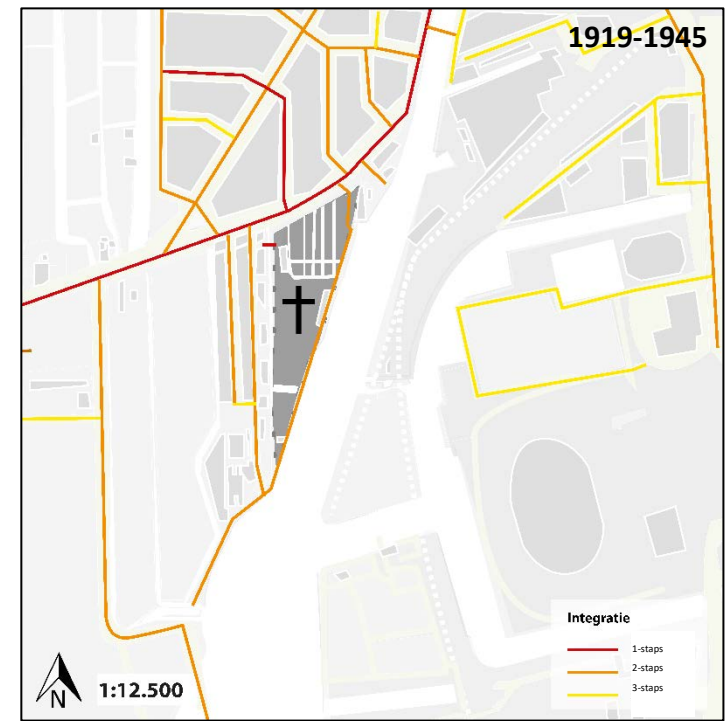
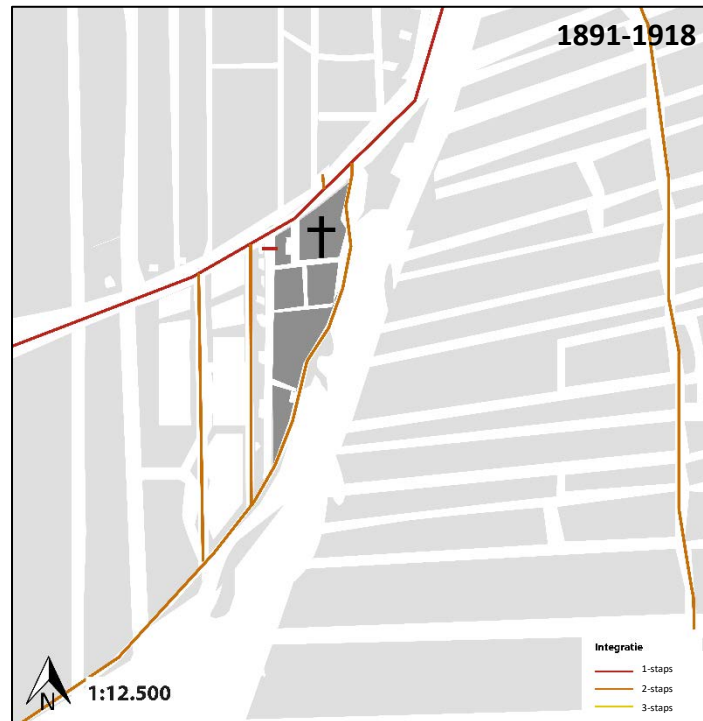
INTEGRATIE

1891-1918: De Sloterweg vormde als binnendijk de belangrijkste verbinding tussen Amsterdam en Sloten. Vanaf deze weg ontsprongen de andere wegen het polderlandschap in (voor topografie: zie kaart 1 aan het begin van dit hoofdstuk). De Sloterweg kwam samen met de Grintweg, waarlangs de andere huizen in de Buitenveldertse polder en de Riekerpolder stonden. De overkant van De Schinkel was alleen te bereiken door helemaal naar Den Overtoom te gaan en daar via de brug over te steken, of door gebruik te maken van het pontje. De consequentie van deze hoofdwegen is dat de weg goed te onthouden is, aangezien in het studiegebied alleen 2-stapswegen gelegen liggen.

1919-1945: De zeilbrug maakte vanaf 1929 een snelle overgang over De Schinkel mogelijk. De wegenstructuur is met de aanleg van Gordel '20-'40 een stuk complexer geworden. Er moeten meer afslagen genomen worden om de begraafplaats te bereiken. De begraafplaats is echter wel sneller te bereiken vanaf de oostzijde van De Schinkel, weliswaar middels het nemen van meer afslagen.

1946-1990: De Sloterweg is verlegd door de aanleg van tracé A10. Het wegennet is richting het industriegebied Schinkel uitgebreid. De stadslods heeft de rechte wegenstructuur van de Generaal Vetterstraat doorbroken waardoor er nu een kronkel in ligt. De begraafplaats is minder direct te bereiken doordat het Spijtelantje voor de helft is gesloopt waardoor een omweg noodzakelijk is.

1990-2017: Er is in de wegenstructuur niet veel meer veranderd. Er zijn wat verbindingswegen ten zuiden van de Sloterweg verwijderd, en er is een fietspad ter hoogte van de gesloopte stadslods aangelegd die uitmondt op het Jaagpad. Het fietspad loopt door het industriegebied Schinkel.

FUNCTIONELE VERWEVING

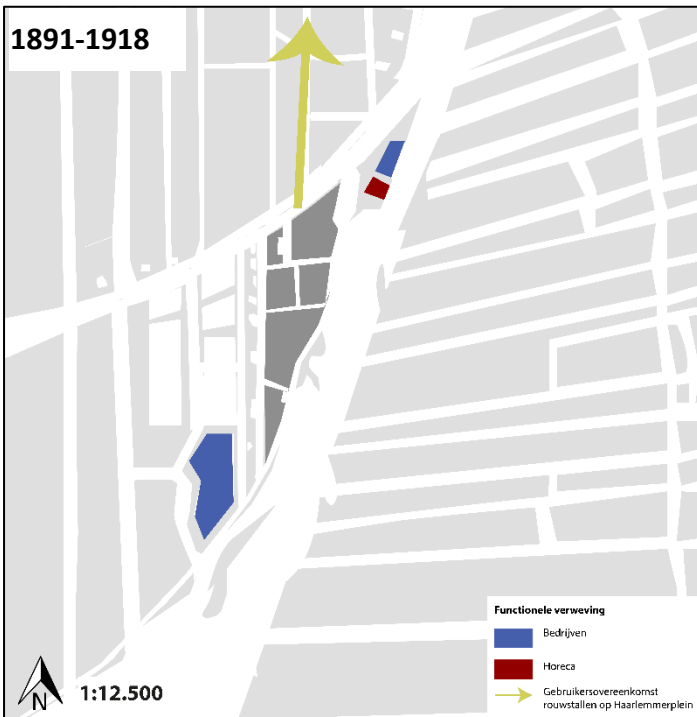
1891-1918: De werkgelegenheid in de regio bestond uit de betonpalenfabriek De Waal, de kolenhandel en de scheepswerf met allerlei kleine bedrijfjes. Op de scheepswerf was ook een café gevestigd, een wasserij en arbeiderswoningen. Er was een nauw samenwerkingsverband met de rouwstallen op het Haarlemmermeerplein waardoor de begraafplaats ook buiten Sloten bekendheid had.

1919-1945: In deze tijd zijn er vele verschillende functies bij gekomen. Er kwamen meer mensen in het gebied wonen. Er kwamen bedrijven met een maatschappelijke functie bij, zoals het kennisinstituut voor de luchtvaart, de tramremise en het Haarlemmermeerstation. Aan de oostzijde van de Schinkel verrees het Olympisch Stadion, een paar sportvelden en een zwembad in De Schinkel.

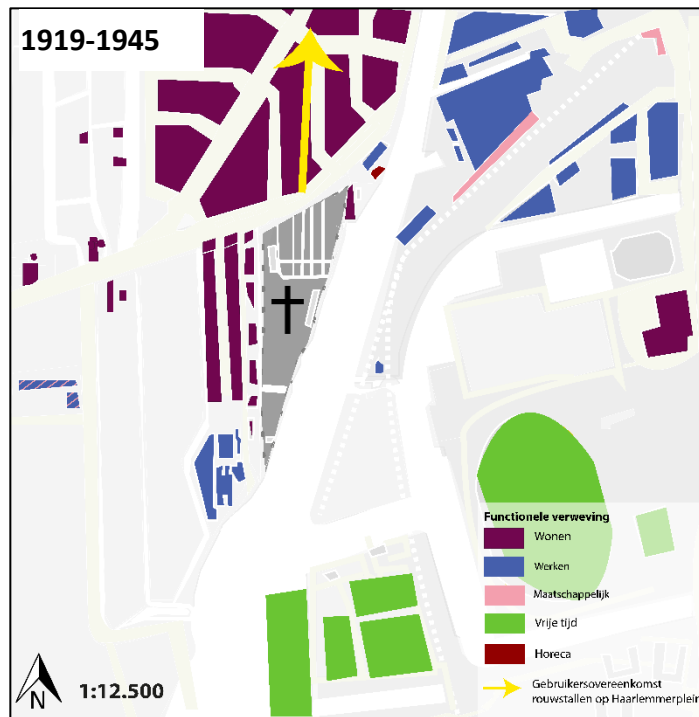
1946-1990: In de periode na de Tweede Wereldoorlog kwam er nog meer werkgelegenheid op het bedrijventerrein Schinkel door de komst van meer bedrijven en de uitbreiding van het luchtvaartlaboratorium. Vanaf het Hoofddorpplein hebben de winkels zich ook in Gordel '20-'40 gevestigd. Ook de nieuwe flatgebouwen naast de Westlandgracht halen meer bewoners naar het gebied. Op de plek van het zwembad is nu een jachthaven gekomen. Het Haarlemmermeerstation is gesloten, maar de tramremise is nog in gebruik.

1990-2017: De winkelstraten hebben zich verder uitgebreid richting de begraafplaats. Er zijn meer loodsen bij de tramremise gebouwd. Het Stadionkwartier is de laatste recente uitbreiding van woningen in het gebied. De meeste werknemers van bedrijventerrein Schinkel lopen in de lunchpauze richting het Amsterdams Bos, de andere kant op (geïnterviewde 5, bijlage 8). Er zijn wel werknemers die hun pauze in Huis te Vraag doornemen, aldus Katja Kandelaars. (bijlage 8, interview 3). Tevens worden er wel eens werkafspraken gemaakt. *"Er staat achterin de begraafplaats een bankje, daar heb ik wel een memorabel gesprek gevoerd"*, aldus geïnterviewde 5.

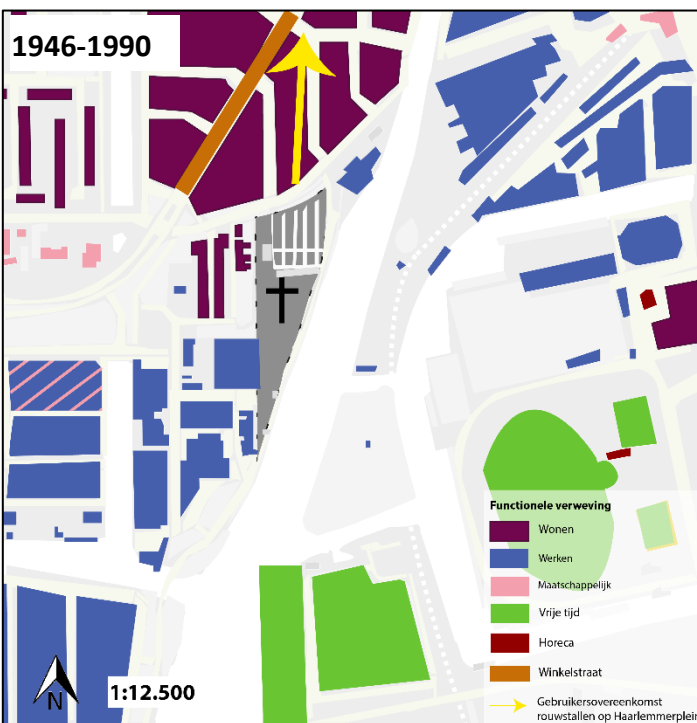
1891-1918

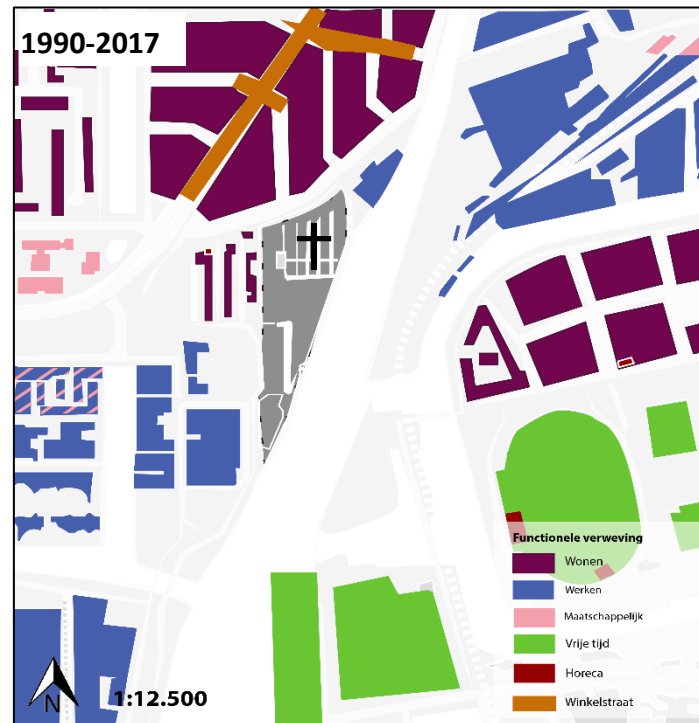
1919-1945

1946-1990

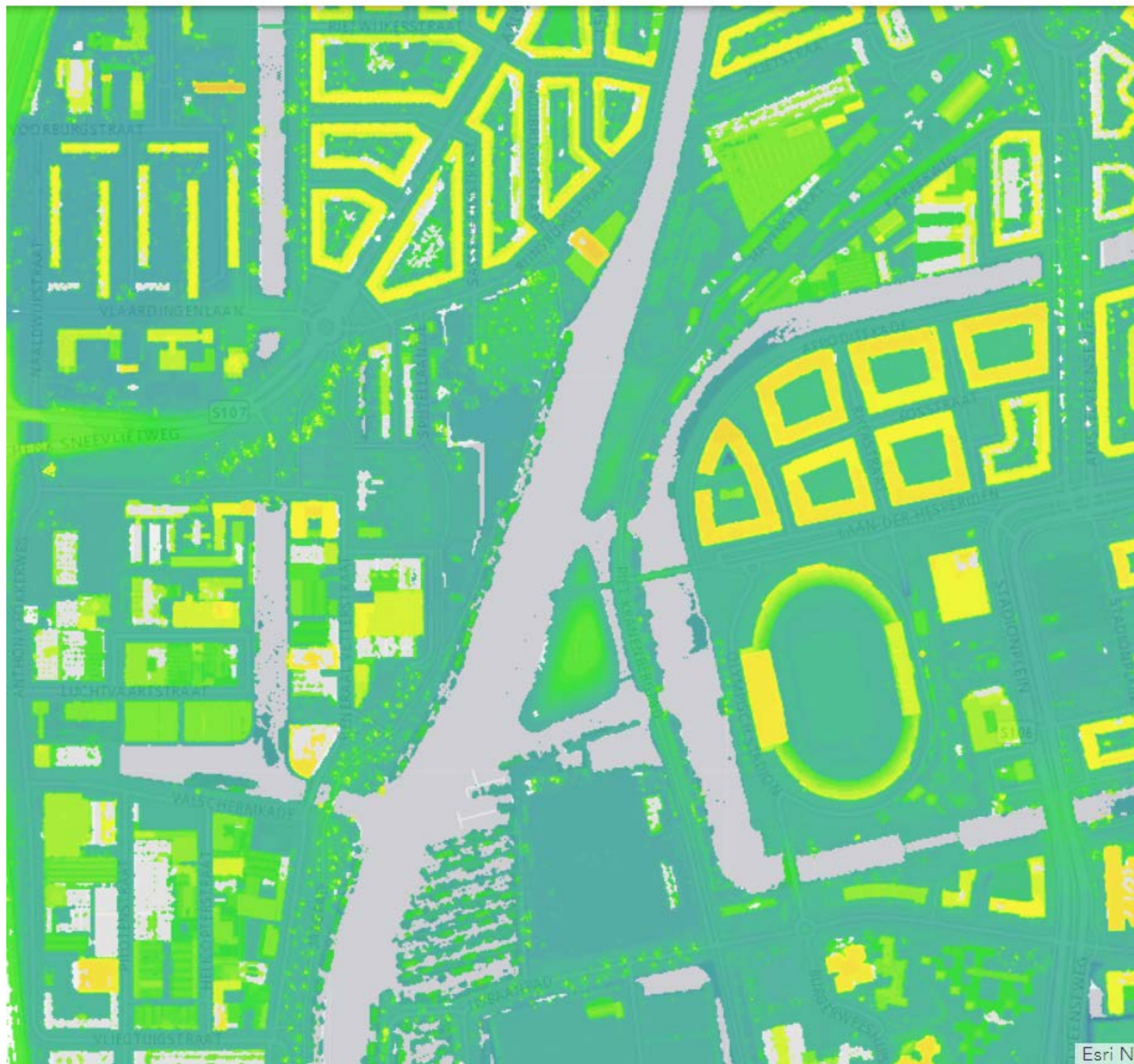

1990-2017

ZICHTBAARHEID

Voor het bepalen van de kaarten die hierna volgen, is er eerst op basis van de hoogtekaart bepaald welke gebouwen het zicht vanaf de grafterp blokkeren doordat ze hoger zijn. Er is hiertoe de hoogtekaart gebaseerd op de *dataset AHN ruw* gebruikt. Deze dataset geeft de hoogteligging van het maaiveld, de topografie en overige objecten (*"Actueel Hoogtebestand Nederland,"* 2017). Uit kaart 6 is op te maken dat de horizontale zichtlijn van de grafterp geblokkeerd wordt door de hogere bebouwing in de omgeving. Deze bebouwing wordt in de volgende kaarten aangeduid als *zichtblokkade bebouwing*. Voor de historische kaarten berust de aanwijzing van een zichtblokkade veroorzaakt door de bebouwing op een inschatting, aangezien hierover geen gegevens beschikbaar zijn. De hoogte van de historische bebouwing waarvan geen hoogtekaart beschikbaar is, maar hedendaags nog bestaat, kan ook afgeleid worden uit kaart 6.

kaart 6 Hoogtekaart gebaseerd op dataset AHN ruw (ruw= maaiveld, topografie en overige objecten) (*"Actueel Hoogtebestand Nederland,"* 2017). Donkerblauw is -2 tot -1,5 meter onder NAP en oranjegeel is 18 tot 20 meter boven NAP. Uit de kaart is op te maken dat de bebouwing ver boven de grafterp uitkomt en dus zichtblokkades vormt.

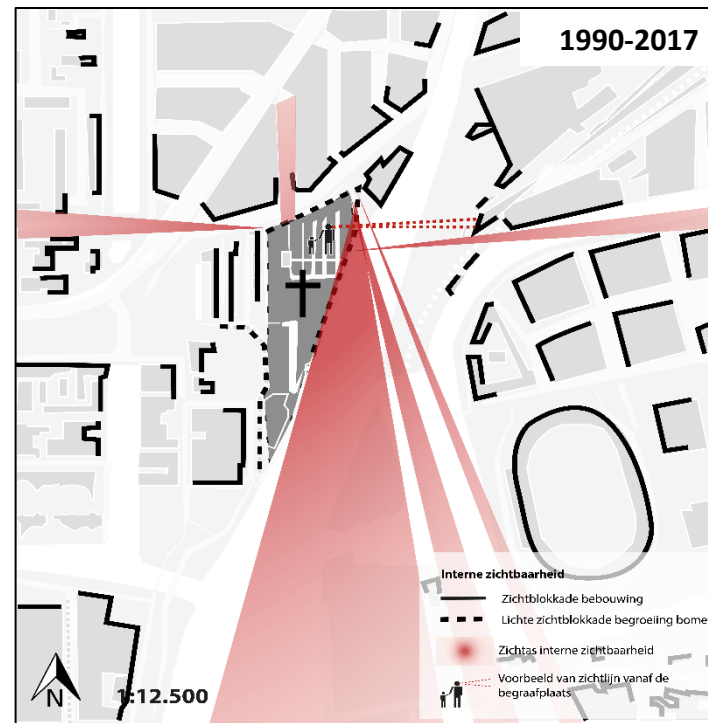
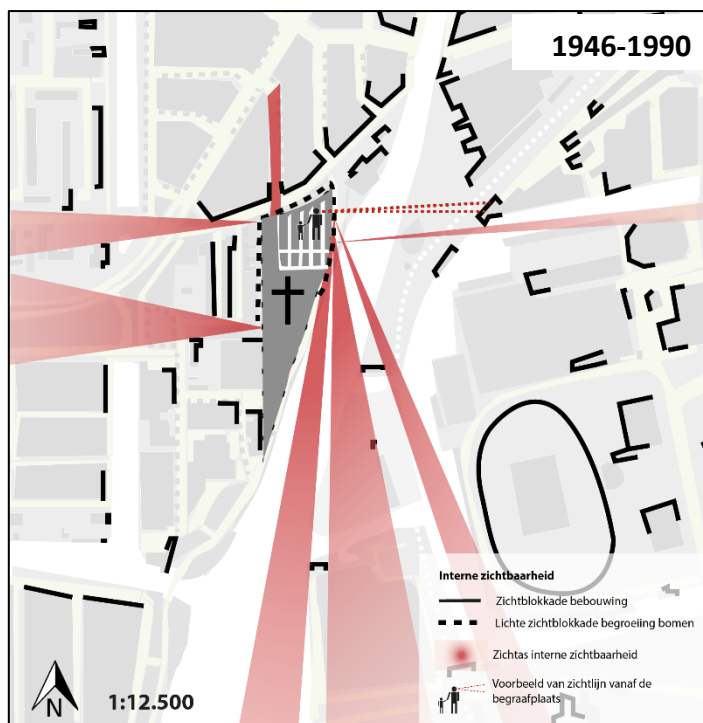
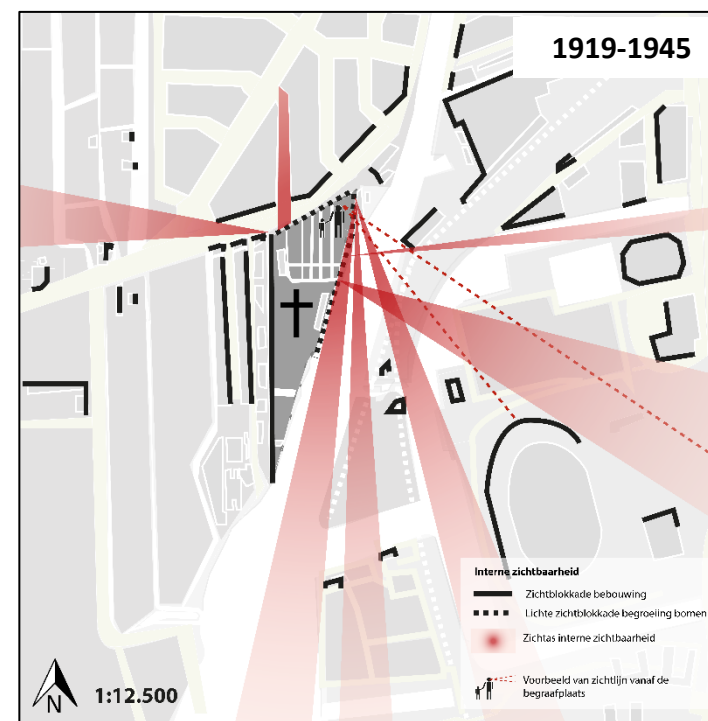
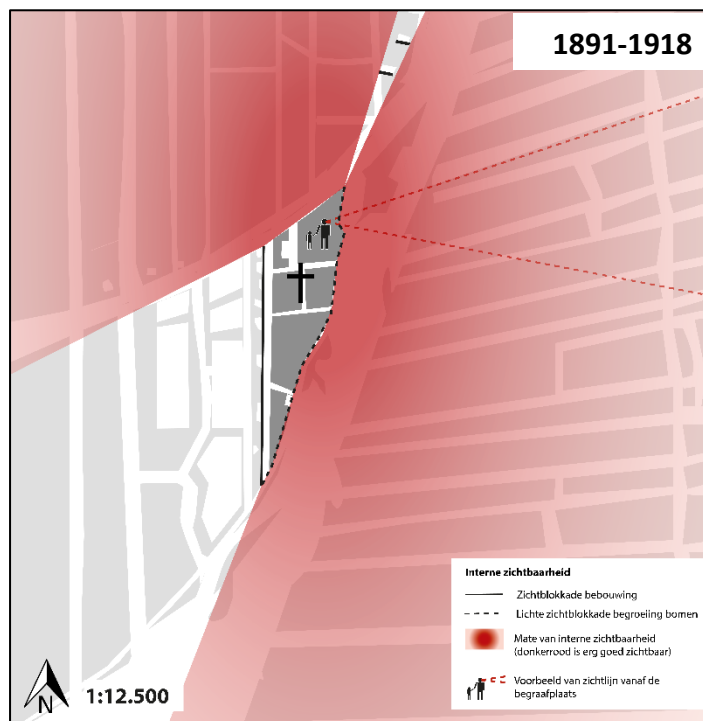
INTERNE ZICHTBAARHEID

1891-1918: Vanaf de hoger gelegen grafterp is het omliggende landschap bijna geheel te overzien. Het zicht wordt enkel belemmerd door wat dunne begroeiing langs de begraafplaats, een paar boerderijen ten noorden en ten westen van de begraafplaats en de bebouwing langs het Spijtelantje.

1919-1945: Door de bebouwing van Gordel '20-'40 is het zicht vanaf de begraafplaats minder geworden richting Amsterdam. Ook de komst van het Haarlemmermeerstation, de tramremise Havenstraat, het Olympisch Stadion, de bebouwing behorende bij het gerealiseerde zwembad in de Schinkel en de daarnaast gelegen sportvelden hebben het uitzicht verminderd.

1946-1990: Het Spijtelantje is gedeeltelijk afgebroken waardoor een doorkijk langs de stadslods heen mogelijk is geworden. De gestage bebouwing rondom het olympisch Stadion ontnemt langzaam het uitzicht over de veenweides.

1990-2017: Door de aanplant van een bomenrij langs het Jaagpad, is de doorkijk in oostelijke richting niet meer mogelijk. Het zuidelijk uitzicht is weer vrij doordat de bebouwing behorende bij het voorheen hier gelegen zwembad is verdwenen en er tegenwoordig een jachthaven ligt.

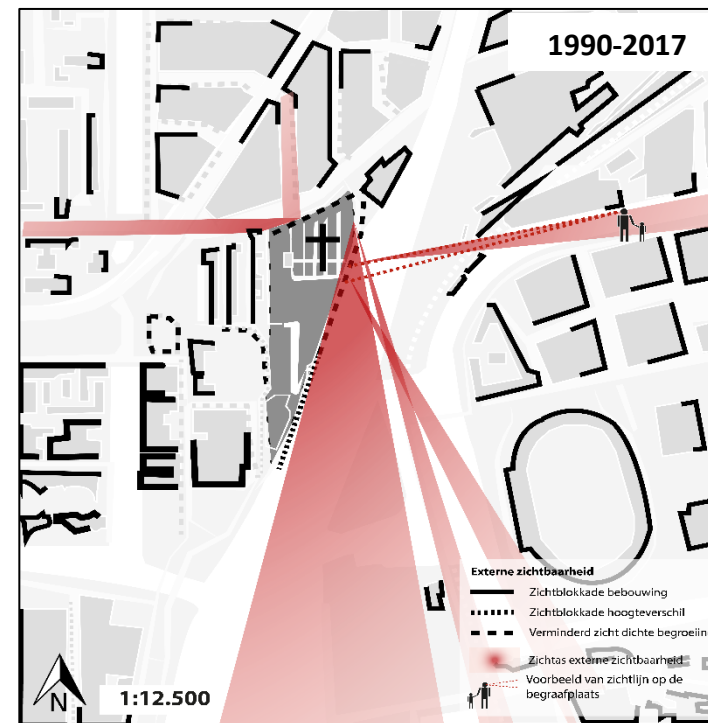
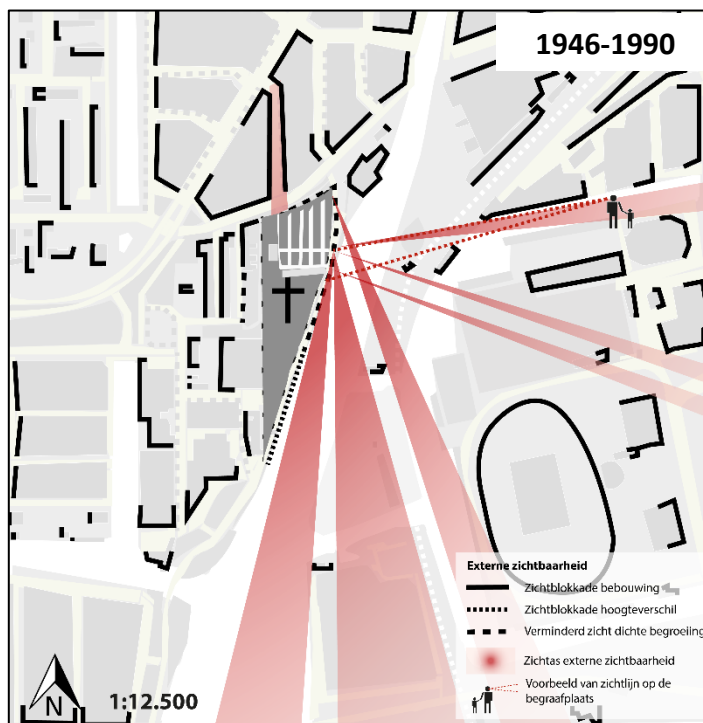
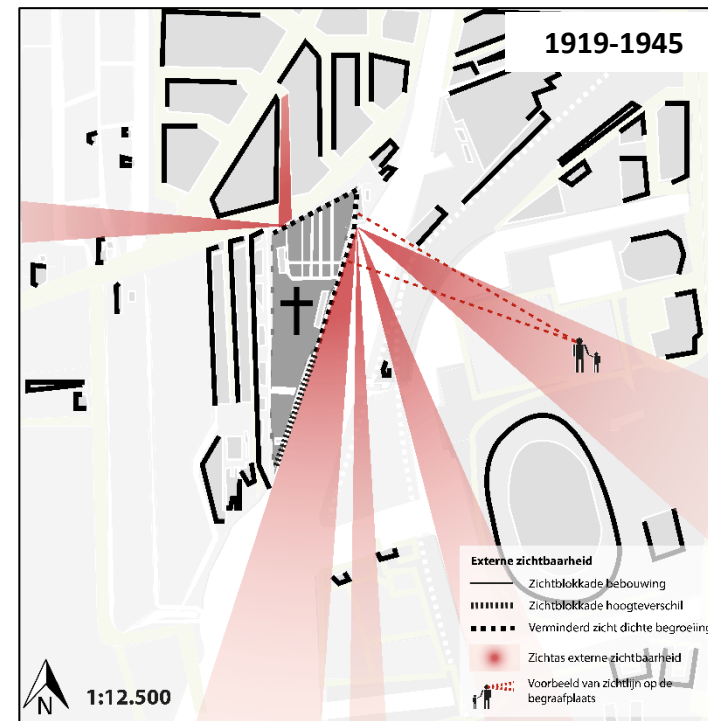
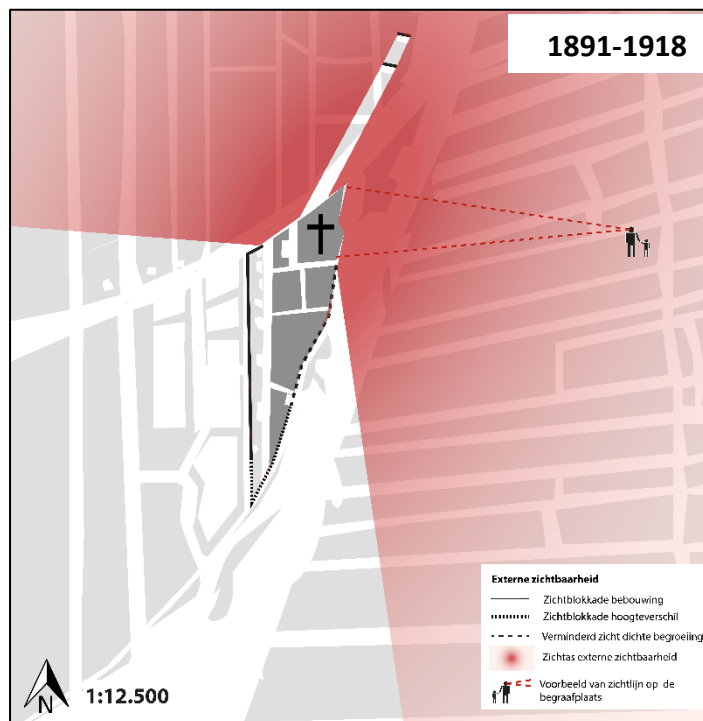
EXTERNE ZICHTBAARHEID

1891-1918: Vanuit de gehele omgeving was de grafterp te zien. Deze lag op een hoger gelegen deel in het landschap. Er was enkel de bebouwing van het Spijtellaantje en de Generaal Vetterstraat die het zicht op de begraafplaats ontnam.

1919-1945: Met de komst van het Haarlemmermeerstation, de tramremise Havenstraat, het Olympisch Stadion, Gordel '20-'40 en de bebouwing behorende bij het gerealiseerde zwembad in de Schinkel is de begraafplaats vanaf minder plekken waar te nemen.

1946-1990: Op de tramremise wisselt de lokalisering van loodsen waardoor het gedurende deze periode varieert wanneer de begraafplaats vanuit deze hoek te zien is. De uitbreiding rondom het Olympisch Stadion zorgt voor een verminderd zicht.

1990-2017: De begraafplaats is vanuit het zuiden het beste te zien. Hier liggen sportvelden en een haven waardoor het zicht niet meer belemmerd wordt door gebouwtjes die bij het voormalig gelegen zwembad hoorden. De begraafplaats ligt echter wel achter dichte begroeiing waardoor de groene locatie niet meer als begraafplaats herkenbaar is. Het Olympiakwartier blokkeert hedendaags geheel het uitzicht op de groene grafterp. Het verdwijnen van de stadsloodsen ten westen van de begraafplaats heeft geen invloed gehad op de externe zichtbaarheid.

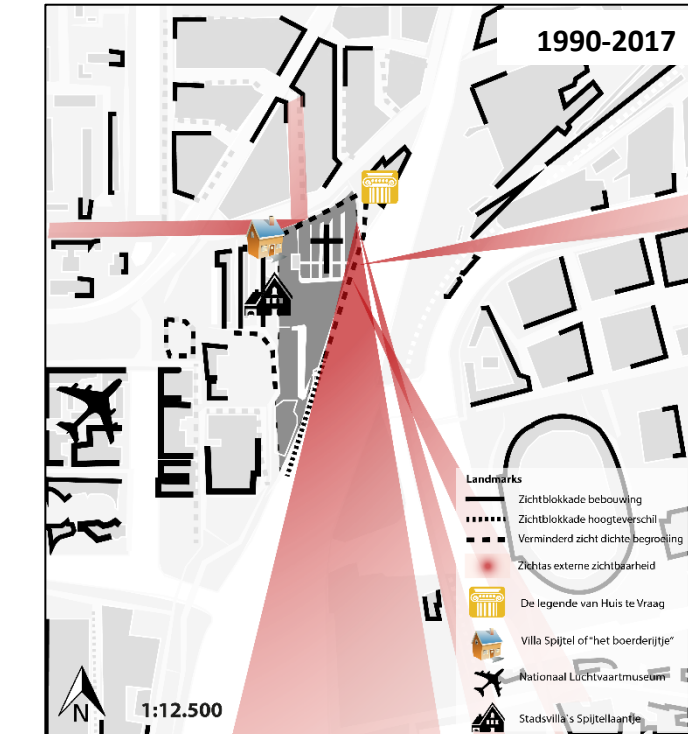
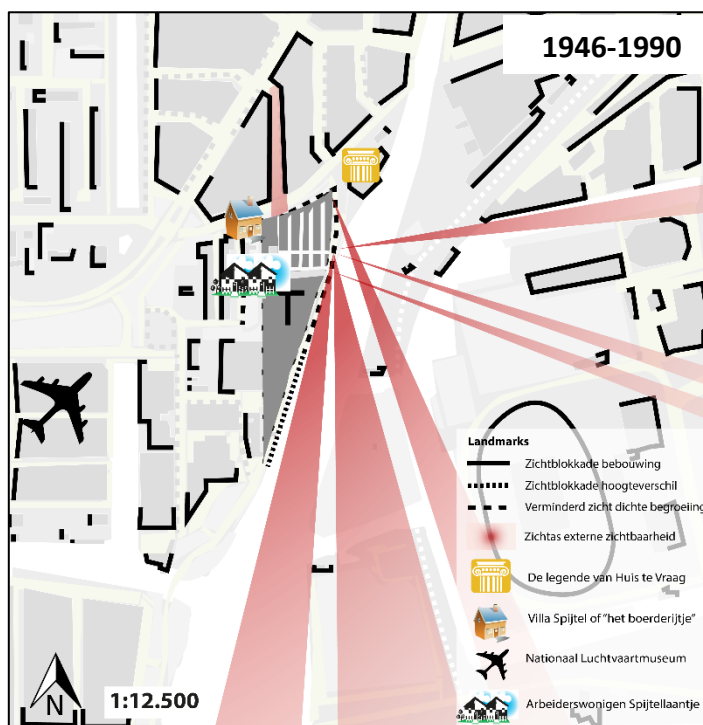
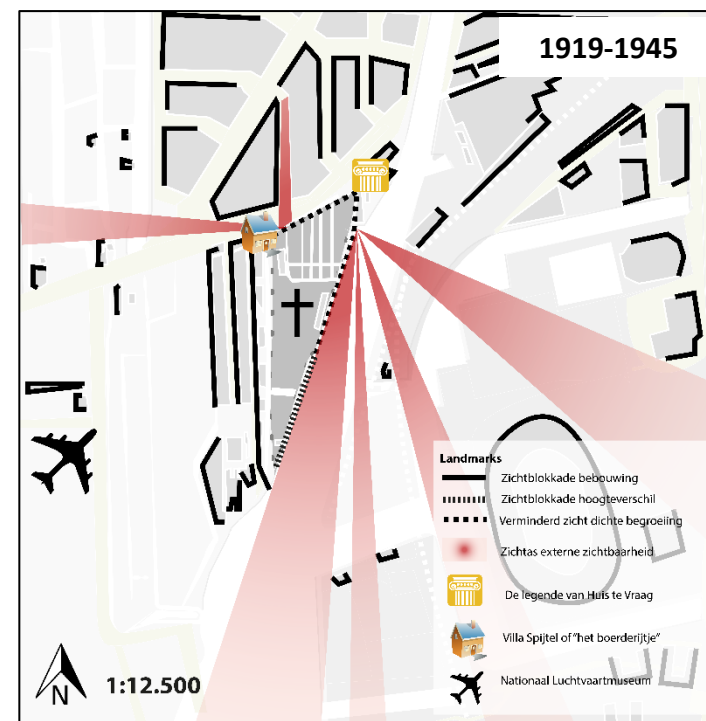
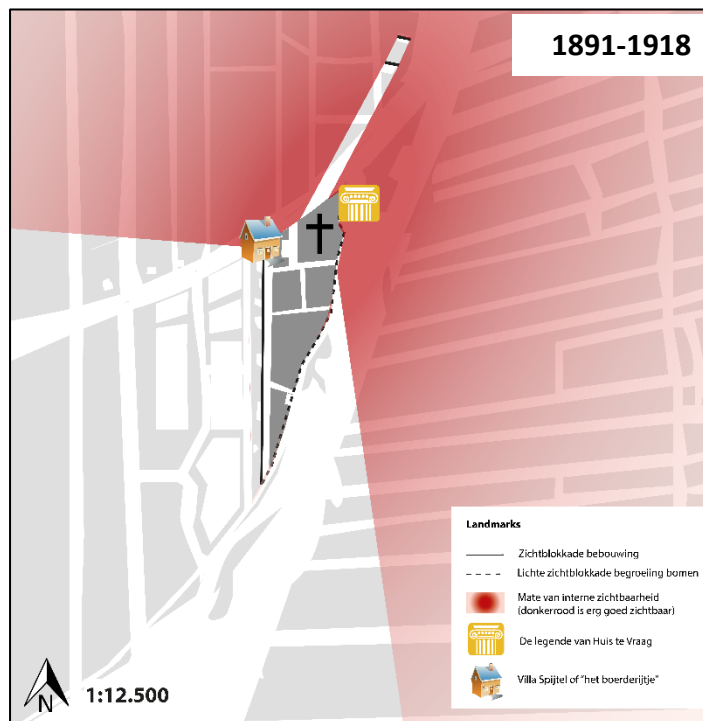
LANDMARKS

1891-1918: Dhr. Spijt, een vermogend en gewaardeerd scheepsbouwer, heeft de arbeidershuisjes langs het Spijtellaantje laten bouwen. Hij was de rentmeester hiervan en had veel aanzien en gezag onder de Slotenaren. Zijn boerderijtje, ook wel “Villa Spijt” genoemd, was een begrip en fungeerde als belangrijk punt in Sloten. Het verhaal en de legende rondom de locatie “Huis te Vraag” fungeerde als referentiepunt in de wijde omgeving, binnen de handel, wandelingen en het dagelijks gesprek (Van der Heijden, 2016). De begraafplaats gebouwd op deze plek heeft in deze tijd zijn positie als landmark te danken hieraan.

1919-1945: Er is een nieuwe landmark bij gekomen: het Nationaal Luchtvaartlaboratorium. Dit was samen met de komst van betonpalenfabriek De Waal het begin van de ontwikkeling van een industriegebied en bedrijventerrein in het Schinkelgebied. Het Nationaal Luchtvaartlaboratorium was een vooruitstrevend onderzoekscentrum voor het doen naar onderzoek naar de toen opkomende nationale luchtvaartindustrie. Het nam een dominante plek in, in het verder lege veenweidelandschap (op een paar historische boerderijen na).

1946-1990: De pre-stedelijke bebouwing langs het Spijtellaantje is een opvallende verschijning tussen de nieuwbouw van de Gordel '20-'40 en de Sloterweg. Het is daarom een kenmerkend punt geworden binnen de zich ontwikkelende stedelijke structuur. De landmark gevormd door het Nationaal Luchtvaartlaboratorium werd na de Tweede Wereldoorlog en de grote ontwikkelingen die plaatsvonden met betrekking tot een grote toename in burgervluchten een belangrijk symbool voor de vooruitgang.

1990-2017: Tegenwoordig hebben de arbeiderswoningen langs het Spijtellaantje plaats moeten maken voor nieuwbouw. Naast de nieuwbouw in stijl van de oorspronkelijke arbeidershuisjes, zijn er naast dit huizenblok stadsvilla's verzezen. De stadsvilla's zijn door de opvallende verschijning binnen de stedenbouwkundige eenheid van het gebied, en door de vele publiciteit die er is geweest rondom de realisatie van dit project een goed oriëntatiepunt.

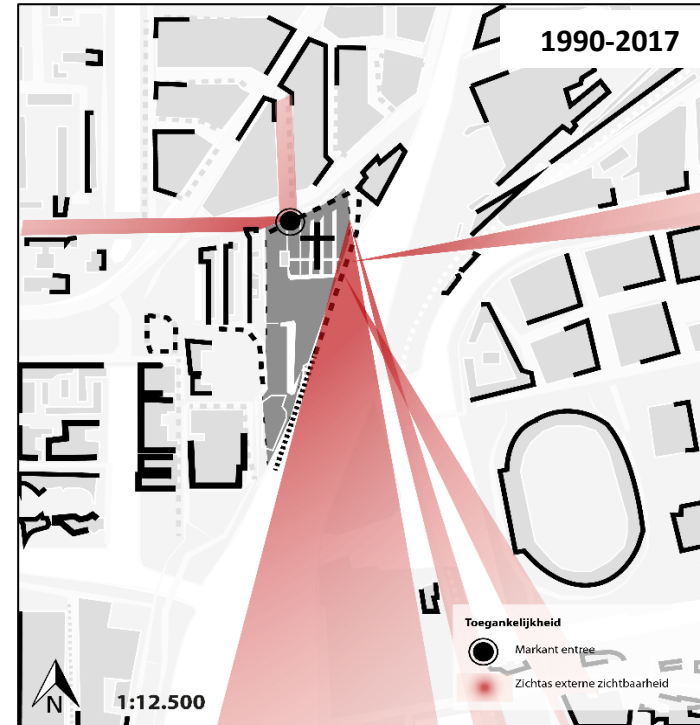
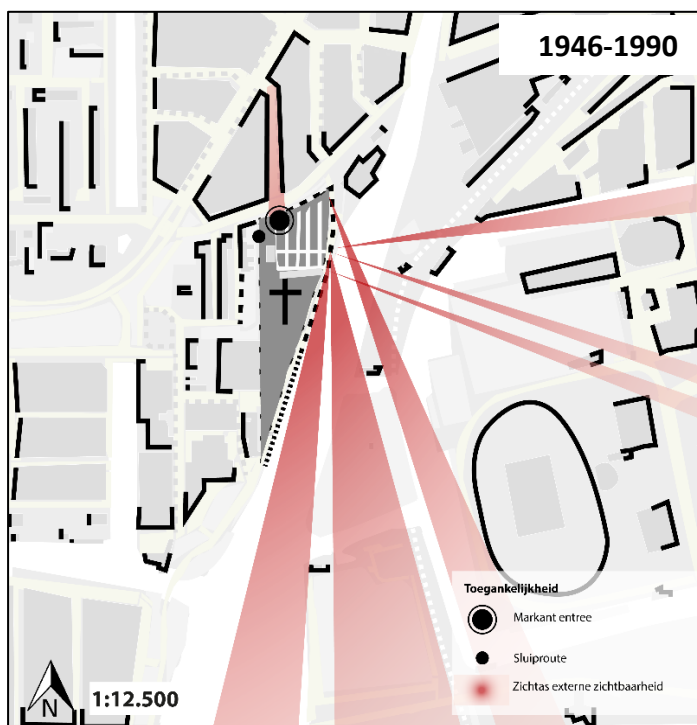
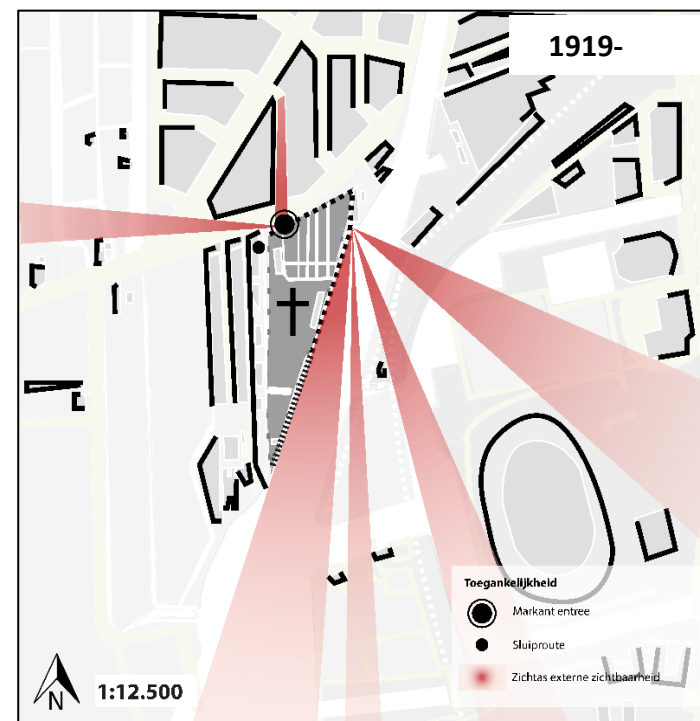
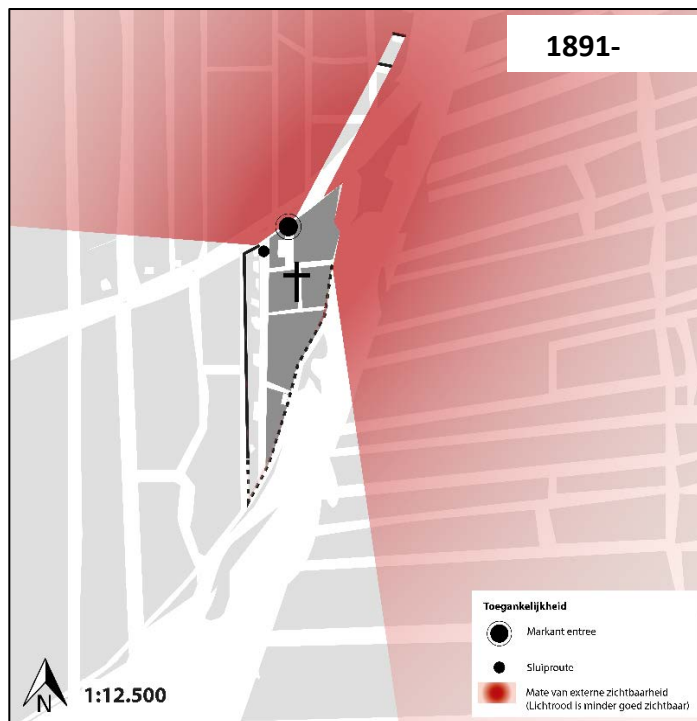
ENTREES

1891-1918: Er zijn twee entrees aanwezig. De hoofdentree staat prominent te midden van de brug die toegang geeft tot de begraafplaats. Het toegangshek is een chic sierhek met een deftige uitstraling. Het moest de boodschap uitstralen dat de begraafplaats voor de rijkere bewoners was bedoeld. Vanaf Villa Spijtelt loopt een klein paadje over een bruggetje naar de benedentuin. Dit is een privé ingang, maar ook te bereiken door bezoekers. Hetzelfde geldt voor het paadje dat vanaf de doodgraverswoning loopt en op de Sloterweg uitkomt.

1919-1945: Gordel '20-'40 heeft het zicht op de hoofdingang van de begraafplaats vanuit de polders beperkt. Echter is de bebouwing zo gebouwd dat de Sassenheimstraat eindigt tegenover de hoofdentree van de begraafplaats.

1946-1990: -Er zijn geen veranderingen opgetreden in gedurende deze tijd met betrekking tot dit aspect van ruimtelijke verankering. Het enige wat veranderd is, is het zicht op de hoofdingang vanuit het westen. Deze is verminderd door de bouw van kantoorpanden op de plek waar eerst een paar boerderijen hadden gestaan.

1990-2017: De begraafplaats heeft een gesloten uitstraling. De hoofdentree is verplaatst naar achter de brug. De begroeiing langs de erfgronden is flink gegroeid waardoor dichte begroeiing de begraafplaats scheidt van de Rijnsburgstraat, het Spijtellaantje en het Jaagpad. Het informatiebord staat uit beeld, waardoor het voor voorbijgangers onduidelijk is of ze het terrein mogen betreden. Het privé bruggetje en paadje vanaf de Rijnsburgstraat naar de begraafplaats zijn verwijderd om ongewenste bezoekers te weren.

SOCIALE VERANKERING

In de literatuur worden er verschillende sociale betekenissen en functies toegekend aan de begraafplaats. Ze hebben ieder een ontwikkeling in de tijd doorgemaakt. De algemene sociale betekenissen en functies worden eerst kort besproken, en vervolgens gebruikt om de casus mee te onderzoeken.

1891-1918: vanaf de 16^e eeuw zijn er nieuwe funeraire gewoontes ontstaan door de opkomst van het protestantisme (Cappers, 2014). In tegenstelling tot het katholicisme waarin de verzorging van het zielenheil centraal stond tijdens het sterven, was in het protestantisme de fysieke en persoonlijke herdenking van geliefden belangrijk (Cappers, 2014). Er kwam meer vraag naar een fysieke plek waar gerouwd kon worden. Vanaf de 18e eeuw kwam deze plek er in vorm van begraafplaatsen buiten de bebouwde kom (Rugg, 2000). Rondom de begraafplaats werd een fysieke barrière aangelegd om de verspreiding van ziektes te voorkomen, en tevens de doden te beschermen tegen de versterking van hun graf. De interne structuur door aanleg van wegen en paden maakte het mogelijk om middels het “adres” van een graf de juiste plek te vinden. De woorden en symbolen op gedenktekens zorgden ervoor dat iedere overledene zijn of haar eigen status kreeg op de begraafplaats. Het gebruik van groene elementen werd vanaf de 19^e eeuw steeds belangrijker. Deze werden gebruikt om een sfeervolle en stemmige omgeving te scheppen (Wille, 2013).

Rondom begraafplaats Huis te Vraag liggen sloten die fungeren als gracht rondom de begraafplaats. Er was een duidelijke interne structuur aanwezig; een orthogonale verkaveling. In afbeelding 14 zijn de adressen van de graven goed te herkennen. Bovendien is er een grote diversiteit aan gedenktekens aanwezig. Deze kenmerken lijken te duiden op het feit dat aan begraafplaats Huis te Vraag dezelfde sociale betekenis werd ontleend zoals deze omschreven wordt in de literatuur. Uit interviews gehouden door Leon van der Heijden (2016) blijkt echter dat de begraafplaats dan wel deze sociale betekenis kan hebben gehad, maar de sociale functie voor de mensen van De Schinkel miste. De mensen van De Schinkel hadden geen geliefden begraven liggen op begraafplaats Huis te Vraag. Zij identificeerden zich niet met deze begraafplaats. Begraafplaats Huis te Vraag fungeerde als een familiebegraafplaats voor de welgestelde middenstand van Sloten (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009). Er lagen vooral rijkere mensen begraven, zoals onderwijzers, rijke boeren en dominees. De mensen van De Schinkel zagen zichzelf meer als Amsterdammers dan als Slotenaars. Ze waren niet welgesteld en hadden eenvoudige beroepen zoals schillenboer, smid, melkrijder, bontwerker en dergelijke (Van der Heijden, 2007). Onder de mensen van de Schinkel heerste de gedachte: “Indien je er (lees begraafplaats Huis te Vraag) niks te zoeken had, dan kwam je er niet” (Van der Heijden, 2016).

1919-1945: het aanzien van Huis te Vraag veranderde gedurende deze periode. Door de concurrentie met andere begraafplaatsen (o.a. Zorgvlied, Sint Barbara en begraafplaats De Nieuwe Ooster), werden er steeds minder eerste klasse graven verkocht (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009). Er kwamen als gevolg van de verkoop van meer lagere klasse graven meer mensen van De Schinkel op de begraafplaats te liggen.

Ondertussen groeide de opvatting over begraafplaatsen als onhygiënische plek. Twee voorbeelden met betrekking tot begraafplaats Huis te Vraag lijken dit gegeven te bevestigen. 1) Leon van der Heijden (2007) vertelt in zijn boek het verhaal van de tuinman die gedurende de jaren '60 van de vorige eeuw op de begraafplaats werkte. Hij had een moestuin aangelegd aan de oostzijde van de begraafplaats, ter hoogte van het massagraf uit de Tweede Wereldoorlog. Zijn vrouw weigerde echter deze groentes te eten vanuit hygiënisch oogpunt en de angst om ziek te worden. 2) Het andere voorbeeld betreft de leegstand van de arbeidershuizen langs het Spijtellaantje in de jaren '30 van de vorige eeuw. Niemand wilde namelijk naast een begraafplaats wonen. Er was angst om ziek te worden (Van der Heijden, 2016). Leon van der Heijden (2007) heeft ook Dhr. Fokker geïnterviewd over deze tijdsperiode. Dhr. Fokker heeft zijn hele leven in de buurt van de begraafplaats gewoond, evenals zijn vader. Als er iemand was overleden werd er met twee koetsen gereden, zo vertelt hij. De familie en belangstellenden volgden te voet de koetsen. *“Iedereen op straat stopte met wat hij deed. Doodgaan was toen nog iets”*. Ondanks het feit dat begraafplaatsen als plekken werden gezien waar je liever niet kwam als je er “niks te zoeken hebt”, werden ze wel beschouwd als plekken waarop met respect gehandeld diende te worden. De mate van respect verschilt echter wel met kerkhoven waar er een hogere mate van heilighdom aan de plek wordt toegeschreven door de kerkelijke grond waarop het gelegen is (Rugg, 2000).

1946-1990: gedurende deze periode is begraafplaats Huis te Vraag volgeraakt en wordt deze gesloten. Door de vervallen staat en het plan van de gemeente om de begraafplaats te ruimen nadat alle grafrechten waren verlopen, lijkt de betekenis van deze plek ook veranderd te zijn. Op het gesloten terrein vond vandalisme plaats. Er werden gedenktekens en -ornamenten gestolen en geruïneerd. De begraafplaats als plek waarop gehandeld diende te worden met respect werd niet meer als zodanig beschouwd. De buurtbewoners vergaten Huis te Vraag. Het werd een *terra incognita* binnen het collectief geheugen van Amsterdam. De reactie van geïnterviewde 4 (zie bijlage 8) komt overeen met dit gegeven. Er werd aan haar gevraagd of ze van de begraafplaats af wist gedurende de periode van de jaren '60 tot '80: *“Nou, eigenlijk niet echt... We wonen hier ... al 45 jaar, en hebben de begraafplaats 15-20 jaar later ontdekt”*. Dit was dus rond de tijd dat Leon van der Heijden in 1987 de beheerder werd van de begraafplaats en deze weer opgeknapt werd. Het feit dat de begraafplaats vergeten kon worden gedurende deze periode bewijst dat Huis te Vraag niet, of in zeer kleine mate, als eigendom van de lokale gemeenschap werd beschouwd. Er is dus geen sprake van persoonlijke identificatie met de gemeenschap van vroeger. De geïnterviewde bewoners van de Generaal Vetterstraat, die hier al 70 jaar wonen, vertellen dat de monumentale begraafplaats geen waarde heeft voor hen, en dit ook nooit heeft gehad. Indien Huis te Vraag geruimd en verwijderd zou worden, doet dat ze niks. *“Dat mogen ze gerust doen, wij komen er toch nooit... en ... hebben er niks te zoeken* (geïnterviewde 7, bijlage 8).

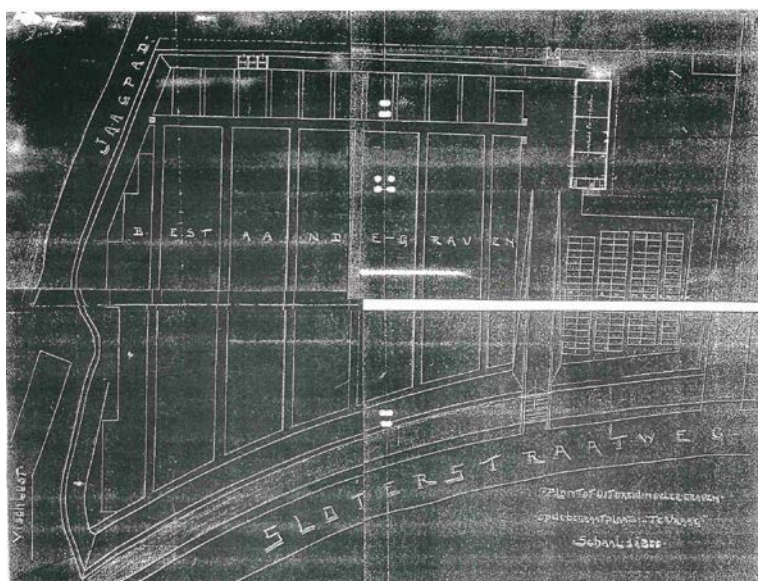
1991-2017: er gaan andere normen en waarden gelden op begraafplaatsen. De begraafplaats wordt steeds minder vaak beschouwd als alleen een religieuze of heilige plek om te rouwen om overledenen (bijv. Cappers, 2014; Francis et al., 2000). Voor

gesloten monumentale begraafplaatsen geldt dat deze verandering in opvatting vooral een gevolg is van het verstrijken van de tijd. Het aantal generaties tussen de overledenen en de stervelingen wordt op gesloten monumentale begraafplaatsen steeds groter. Onderzoek van Hannon (1990) wijst uit dat nabestaanden niet meer het graf van een geliefde bezoeken na circa 75 jaar. Op begraafplaats Huis te Vraag waren er in 2002 circa 10.000 stervelingen verbonden aan circa 20.000 graven (inclusief de oorlogsslachtoffers) (Van Amerongen, 2002). Per dag komen er circa 40-70 bezoekers volgens de schatting van Leon van der Heijden gemaakt in 2002 (Van Amerongen, 2002). Hij schat het totaal aantal bezoekers per jaar op 10.000. Uit kwalitatief onderzoek van de dienst Ruimtelijke Ordening van Amsterdam, adviesteam milieu en stadsecologie, is gebleken dat de bezoekers van Huis te Vraag een hoge belevingswaarde toekennen aan deze begraafplaats (Van Amerongen, 2002). Ze zien Huis te Vraag als een rust- of bezinningsoord (Van Amerongen, 2002). *“Het is een rustplek. Er is allemaal mooie natuur en er zitten hele mooie vogels* (geïnterviewde 4, bijlage 8). Maar het blijft een begraafplaats en daardoor is het volgens geïnterviewde 5 (zie bijlage 8) *“ook een beetje ‘engig’ ...het is gewoon een begraafplaats, en daar voel je je ook wat unheimisch. Er staan graven van wel 80 tot 100 jaar oud”*. Desondanks zijn de kavels met uitzicht op Huis te Vraag tegenwoordig erg gewilde percelen in Amsterdam. Ze worden verkocht met het label “uitzicht op monumentaal groen”, waardoor er in plaats van nog wat toe te geven op de huizenprijs, er nu extra gegeven moet worden om hier te mogen wonen (Van der Heijden, 2016). Er is aan geïnterviewde 6, woonachtig in de nieuwbouw aan het Spijtelantje, gevraagd of ze een meerwaarde ziet in de begraafplaats achter hun huis. Hierop antwoordde ze: *“Ja, dat zeker. We zien de grafmonumenten van de begraafplaats niet. Dus we zien de begraafplaats in dat opzicht niet. In de winter dan kan je helemaal doorkijken over het groen, zonder het idee te hebben dat je op de begraafplaats zelf kijkt”* (zie bijlage 8). Opvallend aan dit antwoord is, dat ze bevestigt dat ze een meerwaarde ziet in de begraafplaats achter het huis, maar vervolgens verduidelijkt dat dit enkel door het groene component komt dat de gedenktekens doet verhullen. Tegenwoordig lijkt er een verbeterde sociale verankering van begraafplaats Huis te Vraag binnen de stedelijke context te ontstaan. Er lijkt een nieuwe sociale betekenis gekoppeld te worden aan deze plek; namelijk die van rust- en bezinningsoord.

5.3 Wijzigingen huidige staat ontwerp

5.3.1 Aanleg Pieter Oosterhuis

Pieter Oosterhuis heeft in zijn Memorie van Toelichting uitvoerig beschreven hoe hij zijn begraafplaats wilde aanleggen (zie bijlage 3). Wegens financiële aspecten en een tegenvallende exploitatie is dit plan uiteindelijk nooit geheel gerealiseerd. De ontwerpgeschiedenis is bepalend geweest voor de huidige staat van vormgeving van het ontwerp. De kleinschaligheid van de grafterp heeft vanaf het begin af aan een grote invloed gehad op de indeling van de begraafplaats. Hierdoor moest er altijd efficiënt worden ingericht (Van der Werf, n.d.). De oudste ontwerp-tekening komt uit 1914 en laat de toenmalige indeling van het ontwerp van de begraafplaats zien. In afbeelding 2 is deze tekening te zien, en in bijlage 4 staat deze in het groot. De oorspronkelijke ontwerp-tekening met het plan voor aanleg behorende bij de Memorie van Toelichting is verloren gegaan (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009).

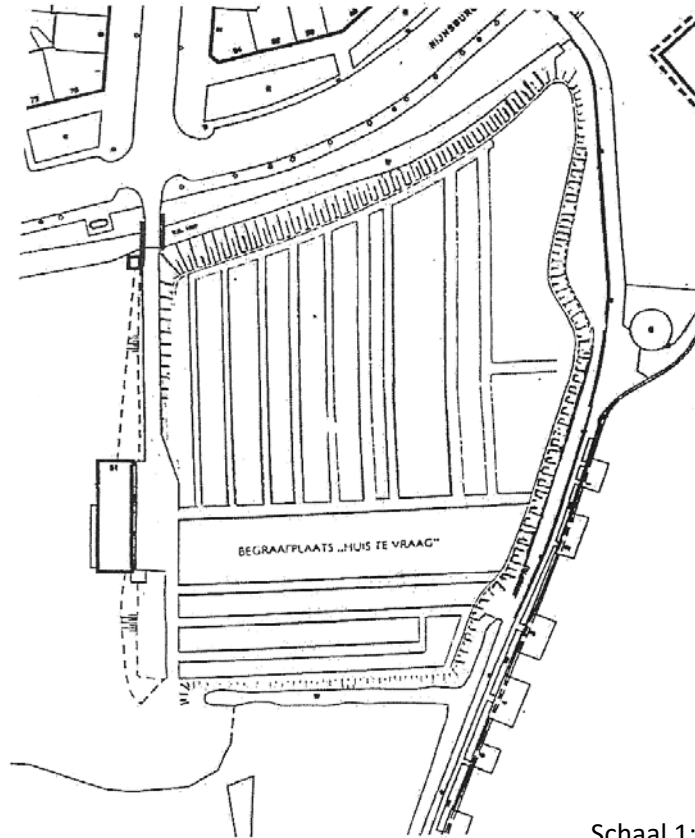

Afbeelding 2 Plan van Uitbreiding begraafplaats Huis te Vraag uit 1914
(Stadsarchief Amsterdam, 2017)

Het ontvangstgebouw was gerealiseerd op het hoogste punt van de grafsterp. Er waren drie lokalen in dit gebouw, gelegen op de eerste verdieping. Het stond als een dijkwoning op het talud van de terp. De doodgraverswoning kwam onder het ontvangstgebouw te liggen op de begane grond (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009). De oprit is aan de westzijde van het terrein gelegd omdat er wettelijk bepaald was dat er 45 meter tussen begraafplaatsen en bebouwing in moest liggen. Op deze manier ging er zo min mogelijk grond verloren (Van der Werf, n.d.). Vanaf de ingang liep de oprit tot voor het ontvangstgebouw waar het uitkwam op een breed plein. Op het midden van dit plein werden symmetrisch ingerichte bloemperken aangelegd met een vaas in het midden. De hoofdas van de begraafplaats verliep vanaf het midden van het ontvangstgebouw, in een hoek van 90 graden op de oprit richting het Jaagpad. Aan het begin van de hoofdas zijn twee kolommen neergezet afkomstig van de afgebrande schouwburg in 1772. Aan het einde van dit pad stond een symbolisch monument in een groenblijvende nis. Het oorspronkelijke padenpatroon van de begraafplaats heeft er uitgezien zoals in afbeelding 3 te zien is.

In de beginjaren van de begraafplaats werd er alleen aan de noordzijde van de hoofdas begraven. Door ruimtetekort en geldtekort voor de ophoging van een ander deel van de percelen, werden de paden smaller aangelegd dan oorspronkelijk gepland. De paden die als omlijning rondom de begraafplaats zouden lopen, werden vol gelegd met graven (Van den Tempel & Schuurman, 2014).

Naast het ontvangstgebouw, aan de zuidzijde, stond het portiershuisje. Deze werd vermoedelijk gebruikt om in te kunnen schuilen tijdens regenbuien. Aan de noordzijde van het portiershuisje stond een schijndodenhuisje, of deze lag hier geïntegreerd in het ontvangstgebouw zelf, dat is onduidelijk (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009). Recht tegenover de aula zou een overdekte standplaats voor rijtuigen worden gemaakt, met aangrenzend een bergplaats voor gereedschappen. Deze standplaats is nooit aangelegd (Van den Tempel & Schuurman, 2014).

Schaal 1:1000

Afbeelding 3 Oorspronkelijk padenpatroon begraafplaats (Van Amerongen, 2002)

De begraafplaats zou in gemengde stijl moeten worden aangelegd. Dichte groepen beplanting zouden als achtergrond van de sobere gedenktekens moeten dienen om deze in het geheel opvallender te maken. De dichte beplanting is wegens ruimtegebrek niet uitgevoerd (Van den Tempel & Schuurman, 2014). Langs de erfgrans zijn populieren en kastanjes geplant en op het talud aan de zuidzijde lage beplanting van struiken (zie afbeelding 4 en 5).

Afbeelding 4 Jaagpad langs de Schinkel, 1916 (Stadsarchief Amsterdam in: Van den Tempel & Schuurman, 2014). Deze foto is genomen vanaf de zuidkant van het weiland. In het talud liggen de grafkelders (linkerkant van de foto). Op de achtergrond ligt het zuidelijk weiland. Langs het Jaagpad zijn bomen geplant, evenals aangeplante struiken bovenop de grafkelders.

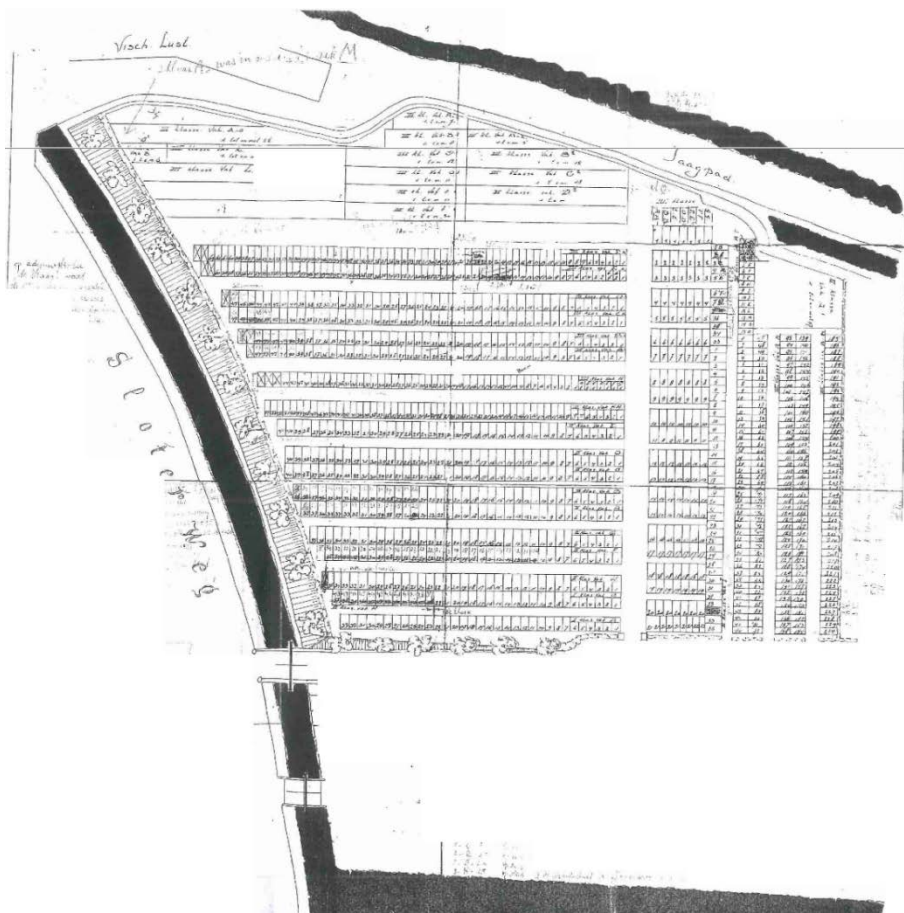
Afbeelding 5 De Sloteweg met begraafplaats Huis te Vraag aan de linkerzijde in 1904 (Stadsarchief Amsterdam in: Van den Tempel & Schuurman, 2014). In het talud staan jonge bomen. Va de dichte beplanting zoals omschreven door Pieter Oosterhuis is hier nog geen sprake.

5.3.2 Indeling Dhr. Steenhagen

Er werden minder eerste klasse graven verkocht dan gehoopt, waardoor de noodzaak ontstond om meer tweede en derde klasse graven aan te bieden. Toen Steenhagen de begraafplaats in 1918 overkocht, heeft hij de zuidzijde van de hoofdas laten ophogen om ook hier te kunnen begraven (Van der Werf, n.d.). De grafkelders die in het talud lagen werden hiervoor geruimd (Van den Tempel & Schuurman, 2014). De zuidzijde werd met derde klasse graven ingericht. Doordat deze graven pragmatischer zijn in vergelijking met eerste klasse graven, sluit het padenstelsel hier niet symmetrisch aan op de noordzijde van de hoofdas. Bovendien is dit deel minder hoog opgehoogd dan de noordzijde. De gemengde stijl zoals gepland door Oosterhuis, was in de jaren '20 uit. De zuidzijde werd daarom met architectonisch vormgegeven groen beplant, volgens de formele stijl.

De rest van de begraafplaats werd op een enkel economische wijze benut. De begraafplaats werd opgedeeld in hokjes van één bij twee meter; de maat van een grafkist. Elk vakje telde voor een cliënt die mocht kiezen: 1) binnen welke van de vier prijsklassen hij begraven wilde worden, 2) op welke plek binnen de sector van de prijsklasse hij wilde liggen, 3) of je een staande, liggende of geen steen wilde en 4) wat voor een grafbekleding je wilde. Het karakter van de begraafplaats is door de nieuw toegepaste stijl en type beheer en de keuzevrijheid van de cliënt erg veranderd (Van den Tempel & Schuurman, 2014).

Steenhagen heeft het portiershuisje naar voren geplaatst waardoor het naast het toegangshek kwam te liggen. Ook heeft hij een strakke rij lindes naast de oprijlaan gepland. De locatie van de graven zoals deze er bij lagen voor de Tweede Wereldoorlog is in afbeelding 6 te zien. In bijlage 5 staat de kaart in het groot weergegeven.

Afbeelding 6 Locatie van begraafplaatsen, datering i.i.g. voor 1945 (Van Amerongen, 2002)

5.3.3 In onderhoud van gemeente

De kleindochter van Dhr. Steenhagen heeft de begraafplaats te koop gezet na mislukte pogingen in aanvragen tot uitbreiding. In 1962 heeft de gemeente Amsterdam de begraafplaats gekocht (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009). Het terrein bestond ondertussen uit een grote massa aan grafstenen waarin geen eenheid was te ontdekken. De begraafplaats was op dat moment al in verval geraakt door het gebrek aan de middelen voor onderhoud (Van der Heijden, 2016).

De gemeente sloot na aankoop de begraafplaats en heeft eenmalig in 1964 groot onderhoud gepleegd aan het toegangshek, het ontvangstgebouw en het portiersgebouwtje. Er was nog sprake van vele rechthebbenden op graven waardoor de nieuwe eigenaar nog verantwoordelijk was voor het noodzakelijke onderhoud op het terrein. Als deze rechten verliepen, werden de gedenktekens afgevoerd naar de puinstortplaats van de gemeente en werd de verdere grafbedekking verwijderd. Dit was ter voorbereiding op de geplande ruiming in 1992 voor het aanleggen van een brug ter hoogte van de begraafplaats (Van der Heijden, 2007). In een besluit uit 1969 werd bepaald dat enkel de meidoornhaag en de lindes langs de oprijlaan onderhouden zouden worden (Van der Werf, n.d.). Door de preventieve verwijdering van gedenktekens, de staat van een zandverstuiving door dode begroeiing en het weinige onderhoud is de begraafplaats een woestijn geworden waarin de successielijn van habitatten zich weer van voor af aan heeft kunnen ontwikkelen (Van der Heijden, 2007; Van der Heijden, 2016).

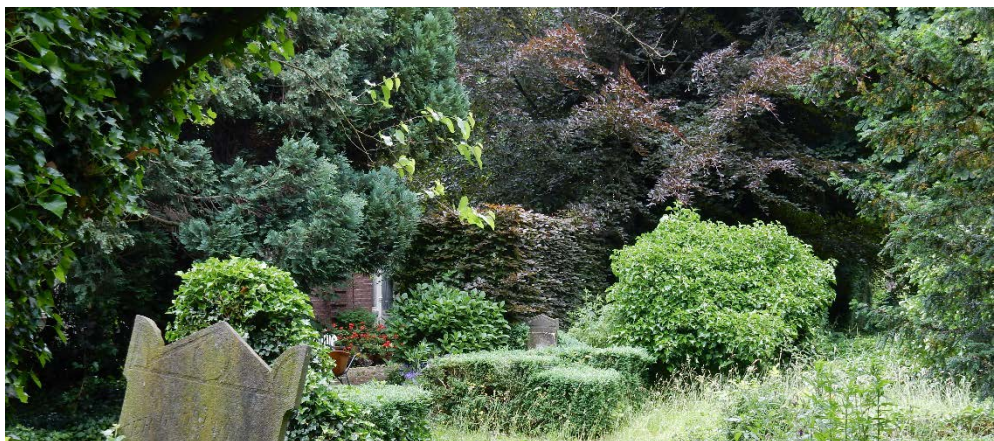

Afbeelding 7 "De Aanblik" zoals Leon van der Heijden deze foto omschrijft. Dit was de staat waarin de begraafplaats in 1988 verkeerde als gevolg van verwaarlozing en de dreiging van ruiming (Stadsarchief, 1988 in: Van der Heijden, 2016)

In 1987 werden Leon van der Heijden en zijn vrouw beheerder van Huis te Vraag. Zij hebben sindsdien de tuin als vrije landschaps- en heemtuin beheerd. Dit houdt in dat respectievelijk alles er mag groeien onder toezicht van de tuinman (Van der Heijden, 2007). Er zijn houtwallen aangelegd om de bezoekers het gevoel te geven ergens “binnen” te zijn. Voor de lindes langs de oprijlaan is een hekwerk van houtenspijlen geplaatst (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009). Van der Heijden heeft het originele padenstelsel weer hersteld. De overgebleven gedenktekens zijn van ondergeschikt belang geworden. De tuin is nu het belangrijkste onderdeel van de begraafplaats, geïnspireerd en gebaseerd op de ligging van de paden en de gedenktekens. Het beeldt een plek uit waar de natuur weer langzaam de plek inneemt van het gecultiveerde landschap (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009). In afbeelding 8 en 9 is de huidige staat van het ontwerp van de begraafplaats te zien.

Afbeelding 8 Snoeivormen buxus die contrasteren met de weelderige groei van klimop (Van den Tempel & Schuurman, 2014)

Afbeelding 9 De heemtuin, als gevolg van de vrije landschapsstijl die wordt toegepast. Op de achtergrond een doorkijk richting het ontvangstgebouw (Mirre Berkhof, 2017)

5.4 Cultuurhistorische waarde

5.4.1 Historische geografie

Begraafplaats Huis te Vraag lag totdat het een zelfstandige polder werd, in het laagveenlandschap van de Riekerpolder. De ontginning van de Riekerpolder startte in de 11^e – 12^e eeuw (*Plantoelichting bestemmingsplan*, 2013). Op De Schinkel werden haaks veensloten gegraven waardoor er een slagenverkaveling ontstond. In de Middeleeuwen leidden de ontginningen tot bodemdaling waardoor er ter bescherming achter- en zijkaden werden aangelegd. De achterkade ging fungeren als secundaire ontginningsas. Er ontstond door de aanleg van deze kaden een noord- zuid verkaveling (zie kaart 7). Aan de noordzijde van deze as werden boerderijen op huisterpen gebouwd. Hierdoor ontstond er een lintbebouwing langs de verschillende percelen van waterrijk grasland. Op de secundaire ontginningsas lag de Sloterweg (de plek waar tegenwoordig de Henk Sneevlietweg en de Rijnsburgstraat liggen), waarlangs eerst de buitenplaats Huis te Vraag lag en later de begraafplaats werd aangelegd.

Kaart 7 De slagenverkaveling in de omgeving van Huis te Vraag (in het midden van de kaart gelegen). De Sloter Bovenwegspolder, de andere naam voor Riekerpolder (Kadaster, 2016).

Pieter Oosterhuis heeft om twee redenen de locatie langs de Sloterweg gekozen voor het aanleggen van een begraafplaats. Allereerst waren er weinig locaties geschikt voor begraven wegens de ligging in laagveen. Het grondgebied van Huis te Vraag was door de verspreiding van het puin van de sloop van de buitenplaats al min of meer een terp geworden (zie kaart 8). Gelegen naast De Schinkel was het een strategische locatie voor de aanvoer van 50.000 m³ zand vanuit Muiderberg dat nog nodig was voor verdere ophoging (Bok, 2012).

De basis van de bodem van de begraafplaats is slib houdend zeggeveen (Van Amerongen, 2002). Er is op deze laag een laag van vier meter kalkhoudend zand gestort, verspreid over 0,8 hectare van het eerste perceel dat in gebruik werd genomen. Binnen deze vier meter is ook het puin van het oude landhuis aanwezig. In totaal komt de

De veenweiden die aan de voet van de grafterp liggen, zijn als drijvend eiland van riet- en zeggeveen vanuit De Nieuwe Meer hier terechtgekomen (Van der Heijden, 2016). Ze vertegenwoordigen een uniek gebied met een hoge natuurwaarde binnen Amsterdam (Van Amerongen, 2002). Het is wegens de biologische en natuurhistorische waarde onderdeel geworden van de hoofdgroenstructuur van Amsterdam (Van der Werf, n.d.). Deze veenweiden zijn de laatste overgebleven veenweiden in de omgeving. Ze vertegenwoordigen echter niet meer het waterrijke grasland wat typerend was voor dit gebied (zie afbeelding 11). Er staat nu riet, waardoor de openheid verdwenen is (Van den Tempel & Schuurman, 2014). Dit riet zorgt er wel voor dat de woonboten die langs het Jaagpad liggen uit het zicht onttrokken worden (zie afbeelding 10). Hierdoor lijkt het landschap oneindig te worden. De zichtlijn wordt versterkt door de twee hekken die geplaatst zijn in het rietland. Dit symboliseert de verbinding tussen de natuur en cultuur (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009).

Afbeelding 10 Het zuidelijk weiland is tegenwoordig rietland geworden. Langs het Jaagpad liggen nu woonboten (rechts op de foto) (Van den Tempel & Schuurman, 2014).

Afbeelding 11 De situatie in 1935 vanaf dezelfde plek gezien (Van den Tempel & Schuurman, 2014)

De erfgronden van de begraafplaats zijn ontstaan als gevolg van de landschappelijke verkaveling. Wegens de hogere ligging en de omkadering van sloten van belang voor de ontwatering van het gebied, is het in de jaren '40 van de vorige eeuw een zelfstandige polder geworden met een eigen gemaal (Van Amerongen, 2002).

De deelwaarde historische geografie is als volgt samen te vatten:

- ✓ De perceelgrenzen van Huis te Vraag zijn bepaald door de ontginningsgeschiedenis van het oorspronkelijke laagveenlandschap in de Riekerpolder.
- ✓ De sloten als gevolg van de ontginningsgeschiedenis rondom de grafterp zorgen voor een goede ontwatering op het perceel en dienen als fysieke barrière.
- ✓ De Sloterweg lag op de secundaire ontginningsas en was één van de weinige wegen die door het veenontginningslandschap liep. Hierlangs lag buitenplaats Huis te Vraag op een huisterp.
- ✓ De grafterp is primair ontstaan door de verspreiding van het puin van de gesloopte buitenplaats Huis te Vraag. Dit is vervolgens nog extra opgehoogd met een laag van 4 meter zand. Het ontstaan van de grafterp op specifiek deze locatie duidt op de strategische ligging van deze plek in het historische landschap.
- ✓ Begraafplaats Huis te Vraag is de enig overgebleven veenweide in het gebied. Deze bestaat echter niet uit het oorspronkelijke waterrijke grasland, maar uit rietland.

De situering van de begraafplaats lijkt in nauwe relatie te staan met de historische geografie van het gebied. Indien de secundaire ontginningsas op een andere plek had gelegen, had buitenplaats Huis te Vraag niet bestaan en was er voor Pieter Oosterhuis geen aanleiding geweest om speciaal op deze kavel een begraafplaats te beginnen. Het slotenpatroon en de veenweides vertegenwoordigen de cultuurgeschiedenis van dit gebied.

5.4.2 Architectuurgeschiedenis

Protestantse begraafplaatsen moesten sober, netjes en economisch verantwoord zijn. Er zijn dus weinig ornamenten en sculpturen toegepast op de begraafplaats. Bovendien was op Huis te Vraag weinig plaats voor grafbedekking (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009). Ooit stonden er wel een paar sculpturen op de begraafplaats: een engel met vleugels, een ruitersstandbeeldje en een boksende bokser. Deze zijn allemaal in de jaren '80 gestolen of geruïneerd vanwege het vooruitzicht dat de begraafplaats in 1992 geruimd zou worden. Van der Heijden (2016) noemt deze tijd van vandalisme op de begraafplaats “de beeldenstorm” (Van der Heijden, 2016). Tegenwoordig zijn er geen sculpturen meer op de begraafplaats aanwezig. Van de 1200 gedenktekens, zijn er nog 300 over. Zes stuks hiervan worden als bijzonder omschreven (Van Amerongen, 2002), waarvan het uit 1906 daterende gedenkteken van ‘Leman’ de grootste allure uitstraalt (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009). Er wordt daarnaast verwacht dat er nog een aantal graven in de sector van de derde klasse graven aan de zuidzijde van de hoofdas van de grafterp waardevol zijn. Hiervan moet nog een uitvoerige inventarisatie plaatsvinden.

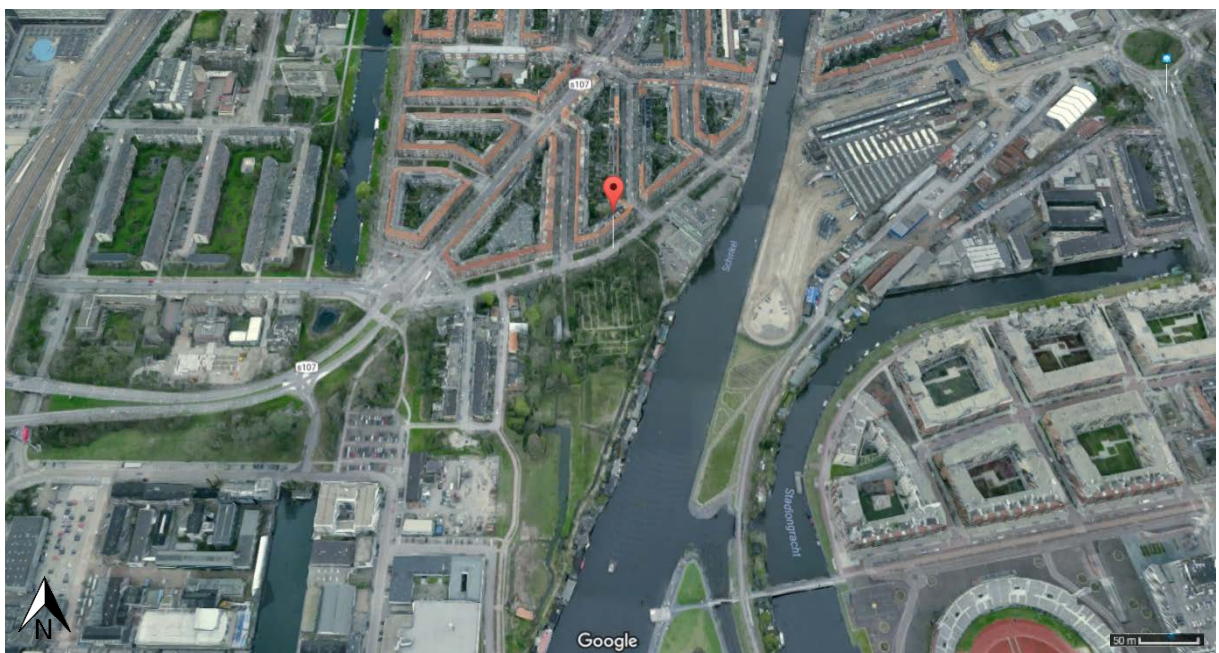
Afbeelding 12 De staat waarin de meeste gedenktekens zich hedendaags op begraafplaats Huis te Vraag bevinden (Mirre Berkhof, 2017). De graven op deze foto betreffen de graven aan de noordzijde van de hoofdas, de achterste rij, langs de erfgrans aan de oostzijde van de begraafplaats (zie ook afbeelding 11, 12 en 14)

Pieter Oosterhuis is in 1891 begonnen met de aanleg van het groene component van het ontwerp in de gemengde stijl (landschapsstijl met klassieke vormen uit de oudheid). De gemengde stijl was in deze tijd populair, en is daarom niet bijzonder. Bovendien lijkt het ontwerp afgekeken te zijn van het ontwerp van Springer voor begraafplaats De Nieuwe Ooster (Van den Tempel & Schuurman, 2014). De noordzijde van de hoofdas van de grafterp is rond 1900 vlak voor zijn overlijden door Pieter Oosterhuis aangelegd in de gemengde stijl. Dhr. Steenhagen is in de jaren '20 van de vorige eeuw overgestapt naar de toen populaire formele stijl. Hij heeft de zuidzijde van de hoofdas aangelegd in deze stijl. Hierdoor wijkt de noordzijde in opzet en tuinontwerp af van de zuidzijde. De

tuinhistorische waarde van het oorspronkelijke ontwerp was om deze redenen niet hoog.

Beeldend kunstenaar Leon van de Heijden heeft vanaf 1987 de begraafplaats na een periode van verval in beheer gekregen. De tuinhistorische waarde is door zijn vorm van beheer hoger geworden (Van den Tempel & Schuurman, 2014). De oorspronkelijke beplanting is na een periode van onderhoud met veel vergif bijna geheel verdwenen. Het is niet precies duidelijk waarom er in de periode van de jaren '50 tot begin jaren '60 van de vorige eeuw was overgegaan tot een onderhoud met veel vergif. Vermoedelijk was dit vanwege de beperkte economische middelen om het onderhoud handmatig uit te kunnen voeren. Dit werk was erg arbeidsintensief waardoor het veel arbeidsuren kostte. Enkele planten zijn blijven leven, waaronder de rij lindes langs de oprijlaan en de meidoornhaag ten oosten hiervan, beide aangeplant door Dhr. Steenhagen. Deze vormen belangrijke elementen in het hedendaagse ontwerp. De meidoornhaag onttrekt het kantoorgebouw ten oosten van de begraafplaats uit het zicht, en de strak geplante rij lindes vormen een contrast met de verder willekeurig gepositioneerde begroeiing op de begraafplaats.

De overgebleven gedenktekens worden gebruikt als structuur om een gedenkwaardige tuin op aan te leggen. Het gedachtegoed achter zijn manier van onderhoud is *“dat je de natuur respecteert, en dat die zijn gang mag gaan, binnen de perken. Het moet eruitzien alsof we er heel weinig aan doen, maar tegelijkertijd vormt dit een contrast met het feit dat we de lanen en heggen strak snoeien”*, aldus Katja Kandelaars, beheerder groen werkzaam op Huis te Vraag (zie bijlage 8, interview 3). De begraafplaatstuin wordt beheerd als vrije landschaps- en heemtuin. Van der Heijden heeft het padenpatroon zoveel mogelijk hersteld en ook nieuwe paden aangelegd (zie afbeelding 13). Anders dan het oorspronkelijke ontwerp dat gebaseerd was op de piektijd, wordt de tuin nu

Afbeelding 13 De huidige padenstructuur van begraafplaats Huis te Vraag (zie rode aanwijspion voor de locatie). De noordzijde van de hoofdas tegenover het ontvangstgebouw vertoont een ander verloop van paden dan de zuidzijde ("Amsterdam - Google Maps," 2017)

onderhouden als “tuin van de dag” (Van der Heijden, 2016). De nadruk ligt op het deel *tuin*. Huis te Vraag is dan wel een begraafplaats, maar het wordt niet meer als zodanig onderhouden. Van der Heijden (2007) omschrijft het als *“een protestantse begraafplaats, met een katholieke tuin. De begraafplaats als Paradijs is... een katholiek... idee. Het paradijs wordt niet gekenmerkt door graven of de dood. Het accent in...onderhoud ligt dus niet op het kerkhofachtige of de graven, maar meer op de tuin als geheel*. Sinds 1991 vindt er dan ook geen onderhoud meer plaats aan de graven (Van Amerongen, 2002). De begraafplaats wordt als gevolg van het beheer door Van der Heijden inderdaad niet direct meer als begraafplaats ervaren door haar bezoekers. *“Juist deze beplanting zorgt voor het warme gevoel hier. Als je allemaal kille grijze stenen ziet staan met een groene dekking, dan krijg je juist het idee van een vervallen begraafplaats. Nu krijg je er het gevoel van intimiteit en rust”*, legt Henk Dieckman, hoofd groenbeheer van begraafplaats De Nieuwe Ooster uit (zie bijlage 8, interview 2). Door deze manier van beheer is er een nieuwe betekenislaag toegevoegd aan de gebruikshistorie.

De ‘beeldenstorm’ in de jaren ‘80 van de vorige eeuw, heeft het ontwerp in z’n geheel aangetast. Er zijn echter nog wel verschillende elementen van het oorspronkelijke ontwerp aanwezig (Van den Tempel & Schuurman, 2014):

- Enkele oude solitaire bomen verspreid over de begraafplaats
- Oude kastanjabomen in het talud langs de Rijnsburgstraat
- Het weiland ten zuiden van de begraafplaats
- De sloot tussen de weilandpercelen, alhoewel hij wel breder is geworden
- De sloot langs het jaagpad
- Het lager gelegen gedeelte tussen het spijtellaantje en de opgehoogde begraafplaats, ook wel de benedentuin. Ooit was dit ingericht als tuin bij het doodgravershuis. Nu is hier een restant van een boomgaard te vinden
- Het hoogteverschil tussen het oude en nieuwe gedeelte van de begraafplaats.

Op afbeelding 14 en 15 zijn een paar van deze overgebleven elementen te zien.

Afbeelding 14 Oude kastanjabomen in het talud (Van den Tempel & Schuurman, 2014)

Afbeelding 15 Oude solitaire bomen verspreid over de begraafplaats (Van den Tempel & Schuurman, 2014)

De rode componenten zijn geïnspireerd op de oudheid. Het ontvangstgebouw is gebouwd in een neoclassicistische bouwstijl (zie afbeelding 16 en voor de bouwtekening bijlage 9). Deze bouwstijl was gebruikelijk in de periode van 1800-1880 voor in het bijzonder de toepassing op bouwwerken die in functie afweken van alledaagse bezigheden (Van der Heijden, 2007). Aan de noordzijde van de aula zit de goed bewaarde gevelsteen van het gesloopte huis van buitenplaats Huis te Vraag ingemetseld (zie afbeelding 17). Deze steen dateert uit 1618, en beeldt een vanitastafereel uit. Dit was een genre dat in de Gouden eeuw erg populair was onder de rijken. Het herinnert de stervelingen aan de eindigheid van het leven (Van der Heijden, 2016). Aan deze noordzijde lag vermoedelijk ook het lijkenhuis. Het is onduidelijk of deze geïntegreerd was in het gebouw, of dat deze apart stond gepositioneerd tegen de zijde van het gebouw. Het was een wettelijk verplichte voorziening op elke begraafplaats (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009).

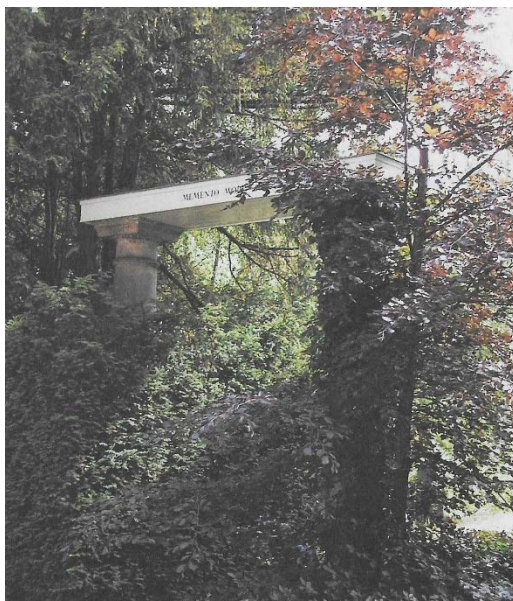

Afbeelding 16 Het ontvangstgebouw in neoclassicistische stijl zoals deze er hedendaags uitziet ("Ontvangstgebouw begraafplaats Huis te Vraag," n.d.)

Afbeelding 17 De gevelsteen daterend uit 1618 in de gevel van de noordzijde van het ontvangstgebouw die het vanitastafereel uitbeeldt (Van der Heijden, 2007)

Tegenover het ontvangstgebouw staan de Dorische zuilen met Memento Mori erop (zie afbeelding 18). Deze zuilen zijn afkomstig van de afgebrande stadsschouwburg aan de Keizersgracht in 1772. De stadsschouwburg was ontworpen door Jacob van Campen in navolging van de classicistische stijl van Palladio (Barlow Rogers, 2001). Na de brand hebben de zuilen 100 jaar op de gemeentewerf gestaan. Vanaf 1891 dienen ze als toegangspoort naar de hedendaagse tuin op de grafterp. In 2002 is de architraaf gerestaureerd. De architraaf is de hoofdbalk die op de zuilen rust. Waar voorheen de woorden "momento" en "mori" ieder aan één kant van de zuilen stonden, stond na de restauratie "momento mori" aan de ene kant, en "momento vitae" aan de andere kant (Van der Heijden, 2016). *Memento mori* betekent "denk eraan te (moeten) sterven" en *momento vitae* betekent "vergeet niet om te leven".

Afbeelding 18 Dorische zuilen aan het begin van de hoofdas richting de grafterp met op de architraaf "momento mori" (Van der Heijden, 2007)

Er is één toegang tot de begraafplaats. Deze wordt geflankeerd door een monumentaal smeedijzeren sierhek. Het hek heeft dubbele deuren en zijwangen van sierlijk smeedijzer (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009; Van der Heijden, 2016). Het betreft het originele toegangshek hier geplaatst door Pieter Oosterhuis bij de opening van de begraafplaats in 1891:

Afbeelding 19 Monumentaal smeedijzeren sierhek. Erachter ligt de oprit die uitmondt in het zuidelijk weiland ("Kijk Amsterdam!: Huis Te Vraag," 2013)

Direct achter het hek staat een portiershuisje. Het huisje is een typisch tuinhuisje uit eind 19^e eeuw in de toenmalige geliefde chaletstijl. Het is versierd met decoratief houtsnijwerk (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009). De stijl valt in Nederland onder het eclecticisme, wat vooral tussen 1840 en 1910 een populaire bouwstijl was.

Het is onbekend of de overdekte standplaats voor rijtuigen gerealiseerd is. Het is tevens onbekend in welke stijl dit zou zijn geweest of het plan was.

Afbeelding 20 Het portiershuisje in chaletstijl daterend uit eind 19e eeuw. Het decoratieve houtsnijwerk is goed te herkennen (Mirre Berkhof, 2017)

Hoewel het oorspronkelijke plan een ontwerp was met elementen in de stijl van de oudheid, is dit wegens financiële redenen niet gelukt. De hiervoor omschreven elementen op de begraafplaats zijn ieder in een eigen stijl gemaakt. Ze vormen in historisch-architectonisch opzicht dus geen eenheid. Ieder element apart, vertegenwoordigt wegens de tijd waaruit ze komen geen bijzondere waarde. De gebruikte stijlen waren gewoon om te gebruiken in de tijd waaruit ze komen. Daarom wordt er volgens de richtlijnen voor het bepalen van de cultuurhistorische waarde van objecten geen extra toegevoegde waarde aan ontleent (Van Immerseel & Hendriks, 2010).

Het ensemble van begraafplaats Huis te Vraag wordt in de objectbeschrijving van de aanduiding als gemeentelijk monument omschreven als een ensemble gevormd door het ontvangstgebouw, de hele begraafplaats met gedenktekens, de groenvoorziening, het toegangshek, het portiersgebouw en het zuidelijk gelegen weiland (Bierenbroodspot & Van der Werf, 2009). De direct ernaast gelegen “Villa Spijtel” en de Rijnsburgstraat zijn op basis van de waardebepaling uit 1999 ook benoemd tot gemeentelijk monument. Het ensemble zoals aanwezig binnen het ontwerp van begraafplaats Huis te Vraag, kan uitgebreid worden door het betrekken van elementen uit de directe omgeving.

De deelwaarde architectuurgeschiedenis is per component als volgt samen te vatten:

Grijze component:

- ✓ Weinig over van de typisch protestantse sobere gedenktekens op de begraafplaats.
- ✓ Eeuwenoude goed bewaarde gevelsteen met het vanitastafereel erin gebeiteld. Overblijfsel van buitenplaats Huis te Vraag, daterend uit de Gouden Eeuw.

Rode component:

- ✓ Ongeplande asymmetrische padenstructuur.
- ✓ De gebruikelijke neoclassicistische bouwstijl voor het ontwerp van gebouwen die in functie afwijken van de normale dagelijkse activiteiten in de tijd van aanleg.
- ✓ Gave Dorische zuilen van de afgebrande stadsschouwburg in 1772 ontworpen door Jacob van Campen in navolging van de classicistische stijl van Palladio, weliswaar met aangepaste tekst op de architraaf.
- ✓ Een eind 19^e -eeuws tuinhuisje dat dient als portiershuisje in chaletstijl. Niet ongebruikelijk voor de tijd waaruit deze komt.

Groene component:

- ✓ Weinig over van de oorspronkelijke gemengde en formele stijl in het hedendaagse tuinontwerp. Beide niet bijzonder voor de tijd waarin ze zijn toegepast.
- ✓ Tegenwoordig is de begraafplaats een vrije landschaps- en heemtuin waarin de natuur zo veel mogelijk vrij spel krijgt.
- ✓ De hedendaagse manier van onderhoud heeft een ‘nieuw hoofdstuk’ in de gebruikshistorie van de begraafplaats toegevoegd.

Ensemblewaarde (grijs, rood en groen):

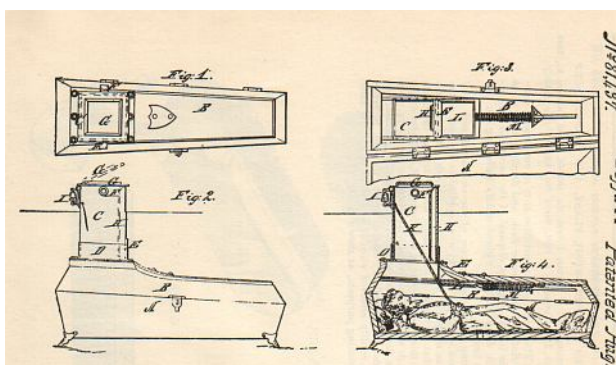
- ✓ Ensemblewaarde die het geconserveerde pre-stedelijk karakter uit eind begin 20^e eeuw representeert, bestaande uit het ontvangstgebouw, de hele begraafplaats met gedenktekens, de groenvoorziening, het toegangshek, het portiersgebouw en het zuidelijk gelegen weiland.

Vele elementen die zouden kunnen verwijzen naar de architectuurgeschiedenis zijn verloren gegaan. Er zijn weinig waardevolle gedenktekens overgebleven. Het rode component is echter wel goed bewaard gebleven. De bouwstijlen van de rode elementen zijn echter niet van speciale waarde voor de tijd waaruit ze komen. Ook het oorspronkelijke groene ontwerp is grotendeels verloren gegaan. Op basis hiervan zou de waarde van de architectuurgeschiedenis dus erg laag zijn. Echter, vertegenwoordigt het ensemble van het ontwerp een grote waarde doordat het het pre-stedelijke karakter van begin 20^e eeuw vertegenwoordigt. Tevens is er een nieuw hoofdstuk aan de gebruikshistorie van de begraafplaats toegevoegd, die de tuinhistorische waarde vergroot. Er is een vrije landschaps- en heemtuinstijl toegepast. Dit is een bijzondere toevoeging aan de overblijfselen van de van origine protestantse begraafplaats. Allesomvattend, lijkt de hedendaagse historisch-architectonische waarde van begraafplaats Huis te Vraag op basis van deze analyse groot.

5.4.3 Sociaal-cultureel erfgoed

Verschillende elementen op begraafplaats Huis te Vraag herinneren aan de funeraire cultuur van vroeger. Nederland was gedurende het in gebruik zijn van de begraafplaats een echte klassenmaatschappij (Van Eeckhoutte, 2015). De verschillende sectoren voor verschillende klasse graven en de drie traveeën van het ontvangstgebouw bevestigen dit. De klassenverdeling was dus ook doorgedrongen in de funeraire cultuur, en is uit de hedendaagse situatie te herleiden.

Het schijndodenhuisje, waarvan sporen terug te vinden zijn aan de noordzijde van het ontvangstgebouw, herinnert aan de angst die bestond om levend begraven te worden gedurende de 19^e en begin 20^e eeuw (zie afbeelding 22).

Afbeelding 21 Amerikaanse Patentaanvraag uit 1868 ter voorkoming van het levend begraven worden. Op de afbeelding is een mechanisme te zien waarin de vinger middels een koord verbonden zit aan een bel (Schilders, E. in: Van Raak, n.d.). Alleen de rijkere schijndoden hadden een kist waarin een bel zat verwerkt (Van der Heijden, 2007).

Afbeelding 22 Schilderij "De verhaaste begraafing" van Antoine Wiertz (1854). De angst werd gevisualiseerd in de kunst (Beks, M. in: Van Raak, n.d.).

Het was daarom verplicht om de schijndode gedurende 36 uur in een schijndodenhuisje op te baren. Er hing een koord waaraan de schijndode kon trekken indien deze tot leven kwam (zie afbeelding 21). Het is op Huis te Vraag onduidelijk of er met een bel is gewerkt, of dat de doodgraver zelf een wake hield in het schijndodenhuisje. In ieder geval was het gebruik van een schijndodenhuisje tot de Eerste Wereldoorlog een gewoonte op de begraafplaats (Van der Heijden, 2007).

Een ander element dat verwijst naar de manier waarop men tegen de dood aankeek, is de zuilenpoort met “momento mori” erop. Pieter Oosterhuis heeft met opzet deze twee woorden gescheiden en ieder aan één kant gezet waardoor de betekenis veranderde. Indien je de grafterp op liep, zag je alleen het woord “mori”. Dit gaf de woorden een geheel andere betekenis. “Momento” verloor zijn betekenis, en “mori” benadrukte de dood, het dodenrijk, als een triomf (Van der Heijden, 2007). Dit lijkt tegenstrijdig met de traditie van het gebruik van een schijndodenhuisje, maar dit is niet zo. Door deze woordspeling wilde Pieter Oosterhuis namelijk de dood verzachten, door het in feite te verheerlijken en hierdoor de angst minder maken. Het is dus ook te relateren aan de manier waarop men naar de dood keek, als reactie op de angst erover.

De aanwezigheid van het ontvangstgebouw op begraafplaats Huis te Vraag, is typerend voor een begraafplaats uit deze tijd. Ontvangstgebouwen werden namelijk alleen gebouwd op protestantse begraafplaatsen waarop het de rol van de kerk tijdens de begrafenis overnam (Stokroos, 2015). Een ontvangstgebouw heeft strikt genomen dan ook niet dezelfde betekenis als een aula, waarvan de term voor het eerst begin jaren '20 van de vorige eeuw is genoemd. Een aula is namelijk puur als wachtruimte bedoeld, waar het ontvangstgebouw meer functies vervulde, namelijk het fungeren als doodgraverswoning, het houden van de kerkdienst en de integratie van een lijkenhuis. Ook dit element verwijst dus naar de sociaal-culturele gebruiken: het verschil tussen de funeraire cultuur van de katholieken en de protestanten.

Tot slot heeft het ontvangstgebouw nog een andere functie gehad in de geschiedenis, welke een extra toegevoegde waarde oplevert. Het ontvangstgebouw is namelijk in de Tweede Wereldoorlog gebruikt als onderduikadres. Terwijl de lijken van naamloze slachtoffers werden verzameld in het ontvangstgebouw, zaten er hier ook onderduikers. Aan de oostzijde van de begraafplaats is een massagraf waarin de vele lijken uit deze tijd zijn begraven. Het gebruik van massagraven was een noodzaak wegens de vele lijken die per dag binnenkwamen en begraven moesten worden (Bakker et al., 1990; Van der Heijden, 2007). Dit zegt dus niet speciaal iets over de funeraire cultuur op Huis te Vraag, maar herinnert wel aan de omstandigheden gedurende de Tweede Wereldoorlog.

De deelwaarde sociaal-cultureel erfgoed is als volgt samen te vatten:

- ✓ De twee sectoren en de drie traveeën van het ontvangstgebouw herinneren aan de klassenverdeling die ook verankerd zat in de funeraire cultuur.
- ✓ Het schijndodenhuisje verwijst naar de angst om levend begraven te worden gedurende eind 19^e eeuw en begin 20^e eeuw.
- ✓ De zuilenpoort met “momento mori” verwijst naar de glorificatie van het dodenrijk, om de angst voor de dood te verminderen.

- ✓ De aanwezigheid van het ontvangstgebouw op protestantse begraafplaatsen verwijst naar de gewoonte van protestanten om sinds de situering van de begraafplaats buiten de bebouwde kom, niet meer de kerk te gebruiken voor de uitvaartdienst, maar het ontvangstgebouw op de begraafplaats.
- ✓ Het massagraf verwijst niet naar de funeraire cultuur van in het speciaal begraafplaats Huis te Vraag, maar naar de funeraire cultuur gedurende de Tweede Wereldoorlog waarin er geen tijd, geld en ruimte was voor een eerbiedige uitvaart.

Hieruit is op te maken dat verschillende elementen op de begraafplaats verwijzen naar de funeraire cultuur uit de tijd van aanleg en het in gebruik zijn van Huis te Vraag. Achtergrondinformatie over de betekenis van de elementen is echter wel nodig om op te merken dat het sociaal-cultureel erfgoed betreft. In deze zin is de sociaal-culturele waarde van de begraafplaats niet erg hoog. Dit komt ook doordat de funeraire cultuur door de tijd heen steeds meer gebonden is aan wetten waardoor lokale funeraire gebruiken steeds meer verdwenen zijn.

6 Discussie

Er wordt in dit hoofdstuk antwoord gegeven op de onderzoeksvragen. Vervolgens zal er besproken worden wat dit betekent voor het maatschappelijk probleem, welk vervolgonderzoek er aangeraden wordt en wat eventuele zwakheden in de onderzoeksopzet zijn geweest die de conclusie zouden kunnen beïnvloeden.

6.1 Onderzoeksvraag 1

De veranderingen in de ruimtelijke verankering van begraafplaats Huis te Vraag kenmerken zich over het algemeen in een grote afname in de hoeveelheid groen rondom de begraafplaats en een grote afname in het aantal poldersloten in het gebied. Inherent aan deze veranderingen is de afname in externe en interne zichtbaarheid door de grote toename in bebouwing in het gebied. Tegenwoordig lijkt er een kleinere toename in bebouwing plaats te vinden en lijkt er weer meer ruimte voor groen te komen. De aanwezige stedenbouwkundige eenheden in het gebied zijn door de jaren heen erg divers geworden. De bebouwing in de indirecte omgeving van de begraafplaats is grotendeels decennia jonger en onderscheidt zich in bouwstijl van de oudere bebouwing in de directe omgeving van de begraafplaats. De integratie van de begraafplaats in het stedelijk weefsel is afgenomen wegens de toename in het aantal afslagen dat men moet onthouden om de begraafplaats te kunnen bereiken. Daarentegen is de functionele verweving wel toegenomen wat inhoudt dat er meer potentiële bezoekers in het onderzoeksgebied aanwezig zijn. De manier waarop men aankijkt tegen de entree bepaalt uiteindelijk de functionele verankering van de begraafplaats. De entree van de begraafplaats heeft tegenwoordig een andere mentale betekenis gekregen dan in het verleden. Het effect van deze betekenis is echter op de voorbijganger hetzelfde: de entree wekt in eerste instantie een terughoudendheid op om de begraafplaats te betreden. De sociale verankering is door de jaren heen ook erg veranderd. In het begin van aanleg had de begraafplaats geen betekenis voor de mensen van De Schinkel. Dit veranderde in de tweede helft van de 20^e eeuw toen er meer mensen van De Schinkel begraven werden op de begraafplaats. Tegenwoordig is de sociale verankering gebaseerd op andere redenen die in feite niets te maken hebben met de vroegere funeraire cultuur van de buurtbewoners van de Schinkel. Het dient nu als bezinnings- en rustoord in de drukke stad.

6.2 Onderzoeksvraag 2

Op basis van de beschreven wijzigingen in het ontwerp door de jaren heen, lijken er een paar in het speciaal veroorzaakt te zijn door veranderingen in de ruimtelijke verankering. Deze wijzigingen zijn in de huidige staat van het ontwerp terug te zien:

- De verstedelijking aan de overkant van De Schinkel die heeft geleid tot het verrijzen van het Olympiakwartier, had ervoor gezorgd dat er een reservering was komen te liggen op de locatie van de begraafplaats voor de bouw van een nieuwe brug. De vastgestelde datum van ontruiming heeft een startsein gegeven voor het preventief verwijderen van gedenktekens e.d.
- De slechte sociale verankering in de begintijd van de begraafplaats als gevolg van het richten op enkel de welgestelden heeft ervoor gezorgd dat:

- Er meerdere sectoren binnen de begraafplaats zijn aangelegd van verschillende prijsklassen die zijn ingedeeld middels een strakke orthogonale verkaveling.
 - Er een wijziging in de padenstructuur heeft plaatsgevonden waardoor de paden smaller zijn geworden zodat er meer graven kwijt konden.
 - Er wegens beperkte financiële middelen geen gelijke ophoging van de zuidzijde van de hoofdas van de grafterp heeft plaatsgevonden in vergelijking met de al eerder opgehoogde noordzijde.
 - Het portiershuisje naar voren op de oprit is verplaatst, recht naast de entree van de begraafplaats, vermoedelijk om meer potentiële klandizie te trekken.
- De afname in interne en externe zichtbaarheid van de begraafplaats door een toename aan bebouwing heeft ervoor gezorgd dat er hedendaags een grotere hoeveelheid groen op de begraafplaats aanwezig is om de bebouwing uit het zicht te onttrekken.

6.3 Onderzoeksvraag 3

Begraafplaats Huis te Vraag beschikt over een bijzondere cultuurhistorische waarde. De locatie van de begraafplaats herinnert aan de ontstaansgeschiedenis van het gebied. Het huidige groene ontwerp heeft een nieuwe betekenis gegeven aan de begraafplaats en haar gebruiksgeschiedenis. Binnen dit groene ontwerp verwijzen verschillende objecten naar de funeraire cultuur uit eind 19^e- en begin 20^e eeuw. Het samenspel van deze elementen representeert de pre-stedelijke stadsrandcultuur.

6.4 Gevolgtrekking

6.4.1 Impact fysiek ruimtelijke verankering

Rondom begraafplaats Huis te Vraag zijn er door het verstedelijkingsproces verschillende stedenbouwkundige eenheden te vinden. De meeste stedenbouwkundige eenheden komen voort uit de uitbreiding van de stad die heeft plaatsgevonden vanaf de jaren '20 van de vorige eeuw. Een paar losse, deels beschermde, stedenbouwkundige elementen (het Spijtellaantje, de Generaal Vetterstraat, begraafplaats Huis te Vraag, Rijsburgstraat en Villa Spijt) vormen de resterende oude pre-stedelijke bebouwing in het onderzoeksgebied. Naarmate de bouwstijlen standaardiseerden richting de 21^e - eeuwswisseling, werd de pre-stedelijke bebouwing historisch-architectonisch waardevoller wegens de verandering in referentiebeelden op basis waarvan de historisch-architectonische waardestelling plaatsvond. Huis te Vraag ontleent deels haar waarde aan deze pre-stedelijke bebouwing en lijkt in waarde te stijgen als gevolg van een hogere ensemblewaarde.

Als gevolg van de verstedelijking is begraafplaats Huis te Vraag het enige stuk overgebleven ontginningslandschap in het onderzoeksgebied. Oorspronkelijk was er vrij zicht op De Schinkel indien men over de weilanden in zuidelijke richting keek. Hedendaags blokkeren de woonboten langs het Jaagpad dit zicht. Om de detonerende woonboten te midden van het ontginningslandschap uit het zichtveld te onttrekken, wordt er hedendaags rietland gehouden op de weilanden. Door een extensief beheer van de rietveengrond komt er riet te groeien op de waterrijke graslanden. Er zitten twee

kanten aan deze ontwikkeling die ieder hun eigen uitwerking hebben op de historisch-geografische waarde. Enerzijds verdwijnt de oorspronkelijke verkaveling door het houden van riet en de daarbij gepaard gaande verlandingsprocessen, en anderzijds verwijst het riet naar het van origine hier aangespoelde zegge- en rietveeneiland en legt het hiermee toch een link met het cultuurhistorische landschap van deze plek. Het rietland verdwijnt aan de horizon. Dit wekt de illusie dat het rietlandschap tot ver weg doorloopt (zie afbeelding 23 en 24). Het legt op deze wijze een sterk verband met het oorspronkelijke polderlandschap wat zich hier voor de uitbreiding van de stad ook tot ver uitstreckte. De veranderingen in de fysieke ruimtelijke structuur lijken op basis van deze analyse de historisch-geografische waarde positief te hebben beïnvloed.

Afbeelding 23 De blik wordt getrokken naar het oneindige achter het hek (Van den Tempel & Schuurman, 2014)

Afbeelding 24 Door het hoge riet zijn de woonboten uit het zicht en is er een schijn van oneindigheid (Van den Tempel & Schuurman, 2014)

De verandering in externe zichtbaarheid, het zicht vanuit de omgeving op de begraafplaats, heeft waarschijnlijk ook gevolgen gehad voor de cultuurhistorische waarde. De externe zichtbaarheid is door de jaren heen wegens een toename in bebouwing en de hoeveelheid dichte begroeiing in de omgeving afgenomen. Het resultaat van deze verminderde externe zichtbaarheid is dat de begraafplaats

tegenwoordig een onbekend plekje in Amsterdam is geworden. Het heeft een verscholen ligging opgeleverd te midden van lintscheg De Schinkel. Hierdoor blijft het bezoekersaantal beperkt, waardoor de met zorg vormgegeven tuin niet beschadigd wordt door een hoog aantal bezoekers (Katja Kandelaars, bijlage 8, interview 3). De verscholen ligging lijkt de totstandkoming van een hoge tuinhistorische waarde in de hand te hebben gewerkt. De afname in de integratie van de begraafplaats draagt bij aan het laag houden van het aantal bezoekers. In deze zin lijkt de verstedelijking met inherent hieraan een complexer wegenpatroon geen negatieve invloed te hebben op de cultuurhistorische waarde. Tevens lijkt de verminderde externe zichtbaarheid te resulteren in een ander type waarde verhoging die niet direct valt onder de deelwaarden van het behandelde concept van cultuurhistorische waarde in deze scriptie. De verscholen ligging geeft de bezoeker namelijk het gevoel dat ze een nieuwe plek hebben ontdekt, waardoor de plek en bijzondere betekenis toegekend krijgt (Katja Kandelaars, bijlage 8, interview 3). Dit draagt bij aan de nieuwe betekenislaag van de hedendaagse cultuurhistorische waarde, die het meeste in de buurt komt van een hedendaagse vorm van het sociaal-culturele erfgoed van de begraafplaats. Dit had niet bewerkstelligd kunnen worden indien de externe zichtbaarheid even groot was geweest als in het begin van de aanleg waarbij de grafterp vanuit de omgeving goed te herkennen was. De verminderde interne zichtbaarheid lijkt positief bijgedragen te hebben aan deze nieuwe betekenislaag. Men voelt zich veilig en beschut op de begraafplaats door de afscheiding van de grafterp met het alledaagse stadsleven als gevolg van de verwilderde dichte erfbegroeiing (met uitzondering van het zicht over de zuidelijke rietlanden). Het levert een gevoel van geborgenheid en intimiteit op (Henk Dieckman, bijlage 8, interview 2). Deze waargenomen werking van de externe en interne zichtbaarheid op de belevingswaarde van de bezoeker kan verklaard worden aan de hand van Relph's modaliteiten (Relph, 1976 in: Duineveld, 2001). Door de visuele afscheiding van deze plek met de omgeving, wordt het mentaal ook gemakkelijker je volledig binnen deze ruimte te bevinden. Deze staat van bewustzijn noemt Relph (1976 in: Duineveld) de mate van *insideness*. Dit houdt in dat je je dus mentaal afsluit voor alle dingen die buiten de grafterp plaatsvinden. Dit levert een snel opgebouwde vertrouwensband met de plek op.

6.4.2 Impact sociaal en functioneel ruimtelijke verankering

In de beginjaren was de sociale verankering van de begraafplaats Huis te Vraag erg slecht. Dit werd beter toen de functionele verwevenheid door de komst van andere begraafplaatsen afnam, en Huis te Vraag als gevolg van een toegenomen concurrentie in de verkoop van eerste klasse graven, ook andere klasse graven ging verkopen. Dit heeft geleid tot meer cliënten uit de lagere klassen van de samenleving, waaronder vele mensen van De Schinkel vielen. De sociale verankering nam na dit besluit toe doordat de begraafplaats meer ging betekenen voor de lokale gemeenschap. Dit kwam doordat de overleden vrienden en familie van de mensen van De Schinkel nu ook hier begraven werden. Een verandering in de functionele verwevenheid lijkt dus een verandering in de sociale verankering tot stand te hebben gebracht, die vervolgens leidt tot een verandering in de sociale betekenis van de begraafplaats.

Toen er sprake was van een slechte sociale verankering, was er weinig geld te besteden aan de aanschaf van sierelementen in een bepaalde stijl voor op de begraafplaats. De verschillende sierelementen die werden verzameld vertegenwoordigen hedendaags een hoge ensemblewaarde (Van Onna & Van der Werf, 2012). Toen de sociale verankering beter werd, bleef deze ensemblewaarde bestaan, maar werden er geen toevoegingen meer gedaan aan het ontwerp die een stimulerend effect hebben gehad op de hedendaagse historisch-architectonische waarde van deze ensemble. Een ander gevolg van de verbeterde sociale verankering is de verscheidenheid aan gedenktekens die hedendaags een hoge historisch-architectonische en sociaal-culturele waarde vertegenwoordigen. Er werd namelijk met als doel zoveel mogelijk cliënten te trekken, een volledige vrijheid gegeven aan de keuze in de vormgeving van graven. Deze diversiteit aan gedenktekens en ander funerair erfgoed op de begraafplaats geeft vandaag de dag een breder beeld in de funeraire cultuur dan wanneer deze vrijheid beperkt was geweest. Tevens is er door de opvolging van een goede periode van sociale verankering op een slechte periode van sociale verankering een asymmetrisch padenpatroon ontstaan dat een kernelement is van de hedendaagse hoge tuinhistorische waarde van het ontwerp.

Een laatst geïdentificeerd verband tussen een verandering in sociale verankering en de cultuurhistorische waarde, werkt vermoedelijk via de beïnvloeding op de historisch-geografische waarde van de begraafplaats. Werd wonen langs het Spijtellaantje in jaren '30 van de vorige eeuw nog beschouwd als onhygiënisch vanwege de ligging naast een begraafplaats, tegenwoordig zijn de percelen langs het Spijtellaantje erg populair. Om deze reden is de oude bebouwing gesloopt om plaats te maken voor zelfbouwkavels en nieuwbouw van de oude arbeidershuisjes. Hierdoor is het pre-stedelijke karakter van de oude pre-stedelijke kern te midden van de stedelijke bebouwing aangetast. De ensemblewaarde van Huis te Vraag lijkt op basis van deze gebeurtenis afgenomen te zijn als gevolg van deze ruimtelijke dynamiek.

6.4.3 Contextualisering, limitaties en suggesties vervolgonderzoek

Middels de toegepaste triangulatie van bronnen en methoden is er gestreefd de validiteit van het onderzoek zo hoog mogelijk te maken. Data uit de literatuur en de geanalyseerde kaarten zijn vergeleken met de verzamelde gegevens middels interviews. Hieruit zijn een paar conflicterende zaken gekomen die een suggestie voor het doen van vervolgonderzoek kunnen zijn. Met oog op de probleem- en doelstelling van dit onderzoek, bieden de geïdentificeerde conflicterende aannames tevens kansen. In de literatuur wordt er sterk benadrukt dat gesloten monumentale begraafplaatsen een geclaimd stuk grond vormen binnen de lokale gemeenschap. Dit betekent dat het een hoge sociale waarde voor hen heeft. De resultaten van de case-study lijken dit tegen te spreken. Sterker nog, begraafplaats Huis te Vraag is het sterkst in sociale waarde toegenomen voor de buurtbewoners, toen het niet meer als begraafplaats werd ervaren. In combinatie met de gebruikte deelwaarden om de cultuurhistorische waarde mee te bepalen in dit onderzoek, heeft deze verandering in betekenis van de begraafplaats positief uitgekant. Het lijkt vooral afhankelijk te zijn van de immateriële waarde van het cultureel erfgoed, in welke mate een functieverandering toegekend kan worden aan de begraafplaats zonder dat hierbij de cultuurhistorische waarde negatief

wordt beïnvloed. Dit duidt op een zwakte van het onderzoek. Voor het bepalen van het gevolg voor de hoogte van de cultuurhistorische waarde van het ontwerp is er namelijk uitgegaan van een afgewogen gemiddelde tussen de gebruikte deelwaarden die zowel immaterieel als materieel waren. Om deze zwakte in eventueel vervolgonderzoek te vermijden, kan er gekozen worden voor het gebruik van alleen materiële deelwaarden voor het bepalen van de cultuurhistorische waarde. Er zou daarnaast een aanvullend onderzoek gedaan kunnen worden naar alleen de immateriële deelwaarden van de cultuurhistorische waarde en de beïnvloeding hiervan door veranderingen in de ruimtelijke verankering. Dit biedt inzicht in de weging van beide vormen van erfgoed in de bepaling van de cultuurhistorische waarde.

Deze case-study heeft een eerste verkenning gedaan naar de gepresenteerde probleemstelling. Veranderingen in de fysieke, functionele of sociale ruimtelijke verankering lijken de hoogte van de cultuurhistorische waarde van de begraafplaats positief te beïnvloeden. Vooral de veranderingen in de sociale verankering van de begraafplaats lijken hier invloed op te hebben. Om bij te kunnen dragen aan de verdere theorievorming over deze relatie, zou het onderzoek vaker uitgevoerd moeten worden met inachtneming van de gesuggereerde veranderingen in de onderzoeksopzet. In deze scriptie is een casus gekozen die toevallig een ontwikkeling doormaakte in sociale verankering die van slecht naar beter ging, wat een positieve invloed heeft gehad op de cultuurhistorische waarde van het ontwerp. Dit betekent niet automatisch dat een afname in de sociale verankering een negatief effect heeft. Dezelfde redenering geldt voor de andere veranderingen in ruimtelijke verankering. Naar de werking van dit verband zou verder onderzoek moeten plaatsvinden. Tot slot waren er bij de casus Huis te Vraag verschillende invloedrijke externe variabelen die buiten de onderzoeksvragen van deze scriptie om het verband zeer waarschijnlijk hebben beïnvloed. De inzet van beeldend kunstenaar Leon van der Heijden is hier een goed voorbeeld van.

Al met al, lijken er nog veel verschillende factoren naast de onderzochte hoofdvraag en onderzoeksvragen actief te zijn. Deze zouden eerst in beeld moeten worden gebracht, wil er overgegaan worden tot het bepalen of er een herinterpretatie nodig is van het beleidskader binnen de omgevingswet voor de cultuurhistorische waardestelling. Casus Huis te Vraag bewijst echter wel dat het mogelijk is om het bestaansrecht te vergroten, zonder afbreuk te doen aan de cultuurhistorische waarde. Dit biedt potentie voor een nieuw “leven” voor het funerair erfgoed.

7 Conclusie

Er hebben verschillende veranderingen plaatsgevonden in de ruimtelijke verankering van begraafplaats Huis te Vraag die in verband kunnen worden gebracht met de hedendaagse cultuurhistorische waarde van deze begraafplaats. Ten eerste heeft de uitbreiding van het stedelijk gebied gezorgd voor een verminderde externe en interne zichtbaarheid van de begraafplaats. Het plotseling verschijnen van de begraafplaats in de stedelijke context en de ervaren isolatie op de grafterp van het alledaagse leven lijken te leiden tot de toekenning van nieuwe sociale betekenissen. De nieuwe betekenislaag is het best te typeren als een nieuwe hedendaagse sociaal-cultuurhistorische deelwaarde van de begraafplaats. Ten tweede heeft de standaardisering van de woningbouw in vooral de laatste decennia gezorgd voor de toepassing van nieuwe referentiematerialen bij het maken van cultuurhistorische waardestellingen. Dit leidt tot een hogere waardering van de overgebleven pre-stedelijke bouwwerken van huizen en straten. Ten derde is er als gevolg van de detonerende woonboten te midden van het oude ontginningslandschap van Huis te Vraag een waardestijging in de hedendaagse historisch-geografische waarde opgetreden. Het lijkt erop dat het rietland hiervoor heeft gezorgd. Tot slot lijken de veranderingen in de sociale verankering invloed te hebben gehad op alle deelwaarden van de cultuurhistorische waarde. Gedurende de tijd dat de begraafplaats weinig verdiende als gevolg van een slechte sociale verankering en een afgenomen functionele verweving, is het hedendaagse waardevolle ensemble van sierelementen op de begraafplaats tot stand gekomen. Toen de sociale verankering beter werd doordat ook de gewone burger graven kon kopen op de begraafplaats, is door de veelzijdigheid aan cliënten de historisch-architectonische waarde gestegen. Alle deelwaarden in ogenschouw genomen lijkt de komst van de ligging van begraafplaats Huis te Vraag in een stedelijk gebied een gunstige uitwerking te hebben gehad op de hedendaagse cultuurhistorische waarde ervan. Er lijken echter nog te veel andere variabelen actief te zijn binnen dit verband, waardoor eerst de rol van deze variabelen in andere casussen onderzocht moet worden, voordat de conclusies gegeneraliseerd kunnen worden.

Referenties¹

- Aandacht voor funerair erfgoed in de Hof van Twente. (2013). Hengelo: Erfgoedcommissie gemeente Hof van Twente.
- Actueel Hoogtebestand Nederland. (2017). Opgehaald July 4, 2017, van <https://ahn.arcgisonline.nl/ahnviewer/>
- Amsterdam - Google Maps. (2017). Opgehaald June 27, 2017, van <https://www.google.nl/maps/place/Amsterdam/@52.0790639,4.6318502,7.51z/data=!4m5!3m4!1s0x47c63fb5949a7755:0xe4f20c148755745!8m2!3d52.3666969!4d4.8945398>
- Attema, Y., Bok, L., & De Reus, C. (2005, March). Beheer en onderhoud van monumentale begraafplaatsen. *RDMZ Info Architectuur En Stedenbouw*.
- Bakker, A., van den Berg, T., van der Horst, I., & Meijerink, B. (1990). *Verleden en Toekomst* (pp. 3-13). Amsterdam: Vereniging Vrienden van het Groengebied Rijnsburgstraat / Jaagpad.
- Barlow Rogers, E. (2001). *Landscape design | A cultural and architectural history*. New York: Abrams.
- Bevolkingsdichtheid per gemeente, 2015. (2015). Opgehaald June 27, 2017, van <http://www.clo.nl/indicatoren/nl210205-bevolkingsgroei-nederland->
- Bierenbroodspot, J., & Van der Werf, J. (2009). *Objectbeschrijving Begraafplaats Huis te Vraag, Amsterdam Oud Zuid*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam | Afdeling monumenten en archeologie.
- Bok, L. (2003). De doden spreken niet, of toch...? *Bulletin KNOB*, 102(2), 45–49. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.7480/knob.102.2003.2.284>
- Bok, L. (2012). Amsterdam - Huis te Vraag. Opgehaald May 27, 2017, van <http://www.dodenakkers.nl/begraafplaatsen/begraafplaatsen-in-noord-holland/758-huis-te-vraag.html>
- Bromm, S., & Vreeswijk, E. (n.d.). Sociaal Ruimtelijke Ambitie Verankering sociaal, 4–13.
- Cappers, W. (2015). Funeraire cultuur : een terreinverkenning. De Terebinth.
- Cappers, W. (2014). Aan deze zijde van de dood. Funeraire componenten van seculariserende cultuurlandschappen in Nederland 1576-2010. Jaarboek voor liturgieonderzoek.
- CBS StatLine - Bodemgebruik; uitgebreide gebruiksvorm, per gemeente. (2015). Opgehaald June 27, 2017, van <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=70262ned&D1=14&D2=0,4,11,52,77,102-106,110,112-113,115-118,120,123,125,127-128,133-134,137-139,142-143,145-146,148-149,151-152,155,159-162,168-169,171-177,179,181,184-186,190,192-193,195-196,198,201,2>
- De Bonth, M., & Van den Wittenboer, S. (2013). *De ruimtelijke en functionele verankering van hoogstedelijke parken in Amsterdam*. Hogeschool Van Hall-Larenstein.
- Dijkstra, L. (2014). *De begraaf plaats leeft*. Rijksuniversiteit Groningen.
- Duineveld, M. (2001). *Het Vijfde Land*. Wageningen university, Wageningen.
- Francis, D. (2003). Cemeteries as cultural landscapes. *Mortality*, 8(2), 222–227. <https://doi.org/10.1080/1357627031000687442>

¹ Zowel literatuur als afbeeldingen

Francis, D., Kellaher, L., & Neophytou, G. (2000). Sustaining cemeteries: The user perspective. *Mortality*, 5(1), 34–52. <https://doi.org/10.1080/713685994>

Gebruiksregels Huis te Vraag. Ongepubliceerd rapport, Gemeente Amsterdam. Amsterdam.

Gedenkplekken | Een tastbare herinnering. (2017). Algemene Nederlandse Bond van natuursteenbedrijven.

Hannon, B. (1990). The Forgetting Rate: Evidence Van a Country Cemetery. *Landscape Journal*, 9(1), 16–21. <https://doi.org/10.3368/lj.9.1.16>

Kadaster. (2016). Topotijdreis: over 200 jaar topografie. Opgehaald June 17, 2017, van <http://www.topotijdreis.nl/>

Kijk Amsterdam!: Huis Te Vraag. (2013). Opgehaald July 10, 2017, van <http://kijkopmokum.blogspot.nl/2013/07/huis-te-vraag.html>

Klaassens, M., & Groote, P. D. (2013). Postmodern crematoria in the Netherlands: A search for a final sense of place. *Mortality*, 19(1), 1–21. <https://doi.org/10.1080/13576275.2013.843511>

Kok, H. (1970). *De geschiedenis van de laatste eer in Nederland*. Lochem: Tijdstroom.

Kok, H. (1987, February). Nederland de geschiedenis in als rommelgravenvolk. *Heemschut*, (2).

Kumar, R. (2014) *Research methodology*, fourth ed. Sage publications, Singapore

Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium. (n.d.). Opgehaald July 3, 2017, van <https://www.arcam.nl/nationaal-lucht-en-ruimtevaartlaboratorium/>

Nieuwe prijs voor funerair erfgoed: de Gouden Terebinth | Uitvaartmedia.com. (2015). Opgehaald June 19, 2017, van <https://uitvaartmedia.com/nieuwe-prijs-voor-funerair-erfgoed-de-gouden-terebinth/0901/>

Nuijten, D. (2008). *Dwingend vergroenen?* Wageningen University.

Objectgericht waarderingskader. (2010). Nijeholtwolde: Gemeente Weststellingwerf.

Ontvangstgebouw begraafplaats Huis te Vraag. (n.d.). Opgehaald July 10, 2017, van https://static.contentecontent.com/platen_medium/4764.jpg

Oosterhuis, P. (1890). *Memorie van toelichting behorende bij het ontwerp voor een begraafplaats in de Gemeente Sloten*. Brief, Amsterdam.

OpenStreetMap-auteurs. (2017). OpenStreetMap. Opgehaald June 27, 2017, van <http://www.openstreetmap.org/#map=15/52.3447/4.8464&layers=H>

Paulissen, M., Debie, P., Brus, D., Koomen, A., Nieuwenhuizen, W., Schuiling, R., & Verkuijl, P. (2016). *Onderhoudsstaat en onderhoudskosten van groen erfgoed in Nederland*. Wageningen.

Plantoelichting bestemmingsplan Bedrijventerrein Schinkel - Aalsmeerplein e . o . (2013). Amsterdam.

Plan tot uitbreiding begraafplaats Huis te Vraag. Ongepubliceerde afbeelding, Stadsarchief Amsterdam. Amsterdam. (1914)

Raad van state. (1991). Wlb van 7 maart 1991. Staatscourant. Opgehaald van <http://wetten.overheid.nl/BWBR0005009/2015-07-01#HoofdstukVI>

Raad van state. (1998). Monumentenwet van 23 december 1988. Staatscourant, van

<http://wetten.overheid.nl/BWBR0004471/2016-04-14/0>

Rugg, J. (2000). Defining the place of burial: What makes a cemetery a cemetery? *Mortality*, 5(3), 259–275. <https://doi.org/10.1080/713686011>

Ruijgrok, E., & Bel, D. (2008). *Handreiking Cultuurhistorie in de MER en MKBA*. Deventer.

Stokroos, I.-J. (2015). *Graven in het Landschap*. Rijksuniversiteit Groningen.

Van Amerongen, V. (2002). *Beheerplein Terrein Huis te Vraag | Richtlijnen voor het onderhoud van de komende decennia*. Amsterdam: Veronica van Amerongen Boomverzorging.

Van der Heijden, L. (2007). *Huis te Vraag als wereld*. Wormer: Stichting Uitgeverij Noord-Holland.

Van der Heijden, L. (2016). Huis te Vraag. Opgehaald June 3, 2017, van <http://www.huistevraag.nl/>

Van der Heijden, L. (2016). *Leven, wonen en werken, dood en begraven* (1st ed.). Amsterdam: Kunstdrukkerij Mercurius Wormerveer.

Van Eeckhoutte, F. J. (2015). *Lycaeus Juridisch Woordenboek*. Opgehaald July 5, 2017, van <http://www.juridischwoordenboek.nl/woordenboekkeu.html#15319>

Van Immerseel, R., & Hendriks, L. (2010). *Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek*. Zwolle.

Van Onna, C., & Van der Werf, J. (2012). *Cultuurhistorische verkenning Bedrijventerrein Schinkel-Aalsmeerplein e.o.* Amsterdam.

Van Raak, C. (n.d.). Over ondoden en schijndoden. Opgehaald July 5, 2017, van <http://www.cubra.nl/doodenbegraven/vanraakschijndood/welcome.htm>

Van Rijn, R. H. (1634). Cupido met een luchtbel. Opgehaald June 26, 2017, van <http://artpaintingartist.org/wp-content/uploads/2014/02/Cupid-Blowing-Soap-Bubbles-by-Rembrandt.jpg>

Van den Tempel, C. & Schuurman, N. (2014). *Waardestelling groengebied Huis te Vraag*. Landschap Noord-Holland.

Van der Werf, J. *Cultuurhistorische context Huis te Vraag*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam | Afdelingen monumenten en archeologie.

Vereniging voor funeraire cultuur. (n.d.). Behoud van cultureel funerair erfgoed. De Terebinth. Opgehaald van <https://www.aalten.nl/document.php?m=1&fileid=66385&f=9f31ec6b59e7fcace435472e4f516650&attachment=1&a=862>

Wat is immaterieel erfgoed? (2017). Opgehaald July 5, 2017, van <https://www.immaterieelerfgoed.nl/page/343/wat-is-immaterieel-erfgoed>

Wille, A. (2013). De begraafplaats als wandelpark, niks nieuws onder de zon. *Stad En Groen*, 72–77.

Bijlagen

Bijlage 1: Bouwstijlen en bouwperioden in Nederland

Tabel 3 Overzicht bouwstijlen en bouwperioden in Nederland (Haslinghuis, 1986; Hageman, 2004 in: (Ruijgrok & Bel, 2008)

	Bouwstijl	periode	jaren	kenmerken
1	Romaans		950-1250	robuust, ingetogen, kleine openingen
2	Gotiek		1230-1560	verticalisme, spitsboogarchitectuur, grote openingen, duidelijke scheiding dragers en vullingen
3	Vroege renaissance	16e eeuw	1525-1565	veel zuilen
4	Manierisme		1565-1630	druk, band en rol, S-curven
5	Classicisme	17e eeuw	1620-1700	symmetrisch, blokvorming, pilasters
6	Lodewijkstijlen	18e eeuw	1700-1810	meubelarchitectuur
7	Neoclassicisme	19e eeuw	1800-1880	tempelarchitectuur, pleisterwerk met groeven, natuursteen
				blokvorming, flauw dak, borstwering, attiek, doch rustig
8	Eclecticisme		1840-1910	amalgam, gemengde stijlmotieven, kleurig siermetselwerk, topgevels, torentjes, rondbogenstijl, eenvoudig metselwerk, pilasters, nieuwe materialen (gietijzer), nogal druk
9	Waterstaatstijl		1830-1870	vergelijkbaar met eclectiek, aedícula: uitgesproken met frontons, pilasters en kantelen (alleen NL)
10	Neo-rennaissance	laat 19e	1870-1915	oud hollands, speklagen en banden, kruiskozijnen, puntig, drukke en krullerige uitstraling, dezelfde verhouding tussen openingen als renaissance
11	Neo-romaans		1890-1915	zware rondbogenstijl, niet in woningbouw, ook neo-byzantijns
12	Neo-gotiek		1890-1915	luchtige spitsbogenarchitectuur, zelden in woningbouw, alleen bij kerken
13	Chalet stijl		1870-1910	vakwerkhuisen, Zwitsers, veel bij villa's en grote woonpanden, houten erkers en veranda's, overkappingen, bosrijke omgeving
14	Jugendstil	begin 20e	1895-1915	vernieuwend, jeugdig, ballustrade en balkonhekken meestal van gietijzer, ook 3/4 rondbogen, plantaardige ornamentiek, zweepslagarchitectuur, nieuw materiaal: glazuur, verblend baksteen
15	Rationalisme	begin 20e	1900-1925	Bakkerstraatarchitectuur, siermetselwerk, speklagen van versch. baksteen: kleuren en vormen, ook consoles en portalen van baksteen, timpaan, sober eclectiek, Berlage-architectuur
16	Expressionisme	20e eeuw	1910-1930	rijke gevelbekleding, verschillende schilddaken, extravagante dakvormen met overkap, organische architectuur, rieten dak, Steiner's architectuur, ook Americanisme, Art Deco, Amsterdamse school
17	Functionalisme	laat 20e	1915-1965	De Stijl, nieuwe stroming, Kiefhoek, Van Nelle, Rietveld, Sonneveld's huis, Dudok
18	Interbellum		1915-1940	architectuur tussen de wereldoorlogen, dus sobere baksteen, grote raamopeningen, markante dakvormen, veel bij particuliere woningbouw en middenstandswoningen
19	Traditionalisme		1925-1965	tegenstroom van functionalisme, wederopbouw architectuur, retro (sobere) baksteentraditie, nederig, anti-stad, terug naar dorpsverleden, hoogopgaande kappen: meestal mansarde met dakkapel, Vreewijk, 2e wereldoorlog architectuur, Delftse school: Granpre Moliere, van Embden, Froger etc.

Bijlage 2: Mogelijke elementen aanwezig op protestantse monumentale begraafplaats

Tabel 4 Elementen ontwerp per component van de protestantse monumentale begraafplaats (Mirre Berkhof, 2017 gebaseerd op: Attema et al., 2005)

Componenten ontwerp	Elementen
Rood	✓ Poortgebouwen ✓ Ontvangstgebouwen ✓ Aula's ✓ Kapellen ✓ Dienstgebouwen en -woningen ✓ Wacht-, schuil- en/of portiershuisjes ✓ Baar-, schijndoden- en/of lijkenhuisjes ✓ Columbaria (interne urnenbewaarplaatsen) ✓ Kransenhuisjes ✓ Zuilen ✓ Bruggen ✓ Hekken ✓ Koetshuis
Groen	✓ Al het levende plantenmateriaal aanwezig op de begraafplaats.
Grijs	✓ Gedenktekens in de vorm van grafstenen, grafmonumenten of grafzerken. Dit kunnen piramides, tombes, ornamenten, sculpturen of iets dergelijks zijn.
Blauw	✓ Sloot ✓ Gracht ✓ Plas ✓ Meer ✓ Vijver

Bijlage 3: Memorie van Toelichting op ontwerpplan van Pieter Oosterhuis (1890)

Memorie van toelichting behorende bij het ontwerp voor een begraafplaats in de Gemeente Sloten.
[in handschrift, J.B.]

Het tot begraafplaats bestemde terrein is aan de Noordzijde begrensd door den Sloterweg, ten Westen [bedoeld zal zijn: ten oosten, J.B.] door het Jaagpad bij de Schinkel en ten Oosten [bedoeld zal zijn: ten westen, J.B.] en Zuiden door weiland.-

Bedoeld terrein zal worden opgehoogd met zand ter hoogte van 3.25 M met inbegrip van 25 cm teelaarde voor de beplanting.-

Het terrein zal, voor zoover het niet door slooten van den openbaren weg is afgescheiden, door een ijzeren hek ter hoogte van 2 Meter worden afgesloten.-

De begraafplaats zal door een oprit van 6 Meter te bereiken zijn.-

Bij het ontwerp is rekening gehouden om de plaats voor de graven bestemd, 50 Meter uit de bestaande huizen te houden.-

Volgens de op de ontwerp-teekening in blokletters aangegeven vakken is de klassenverdeling als volgt:

ABCDEFGH	1o en 2o klasse	844 graven	4hoog	3376	
HIJKLMN	3o en 4o "	2178 "	4 "	8712	tezamen 12088

Het gehele terrein wordt omringd door eene bemanteling van snelgroeiende boomsoorten als salix alba [gele treurwilg, J.B.], gewone witte hollandsche schietwilg, Populier enz.; snelgroeiende dichtende struiken en lage boomsoorten als Prunus, seiningen, jasmijn enz.; een en ander afgewisseld door groenblijvende boomen en heesters als Pinus sicea [den, soort onbekend, J.B.], Abies Mohorni [spar, soort onbekend, J.B.], hulsten enz.

De dichtgroeiende groepen binnen de bemanteling bestaan uit opgaande bomen 1o, 2o en 3o grootte met eene onderbeplanting van struikgewassen (in geen geval jonge boomen, die afgehaakt of ingesneden moeten worden), uit groepen bloemen en struiken zonder opgaande boomen.-

Coniferen zullen niet in dichtstaande groepen geplant worden, wel als solidaire [sic, J.B.] planten of in losse groepen of op enkele punten in de gemengde groepen. Alle bomen en struiken zullen zooveel mogelijk hunne natuurlijke vorm behouden, niet, zooals veelal in gebruik is, in een niet passende stijve piramidale vorm geknipt of gesnoeid worden, tenzij dit hun eigen karakteristieke vorm is.-

Voor het ontvanggebouw (tevens woning van den doodgraver) twee bloemperken met een vaas in het midden van elk vak. Een rechte laan beplant met Fanus hybridus [wellicht wordt fagus, beuk, bedoeld, J.B.] leidt naar een nis door groen blijvende planten en hulsten omsloten, waarin plaats voor een symbolisch monument.-

Alle grasvlakken zullen met een laag teelaarde bedekt worden van 25 cm dikte met een looproute voor de groote vakken van 30 cm.

Enige graven langs de wegen met dichtbegroeide achtergrond.-

Een oprit breed 6 Meter voert naar het ontvanggebouw met overdekte voorrit. Recht tegenover de ingang is een overdekte standplaats voor rijtuigen, daaraan grenst de bergplaats voor gereedschappen enz.-

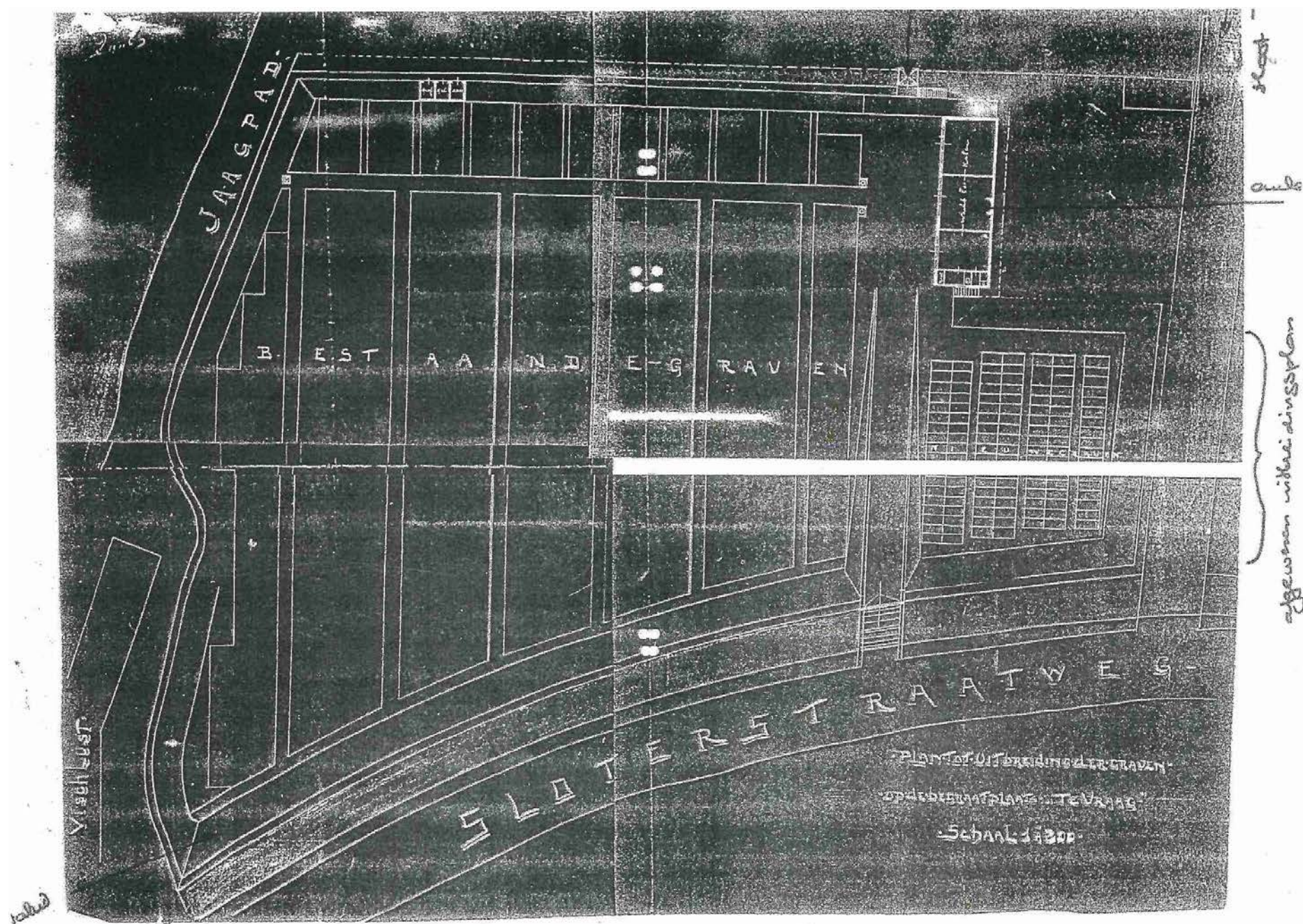
Vanaf het ontvanggebouw, uitgaande van het voorplein, loopt een hoofdweg ter breedte van 5 Meter, welke het gehele terrein rondloopt en aan welke einde zich het lijkenhuis bevindt.-

Van uit dezen hoofdweg loopen de smalle voespaden breed 2 Meter.

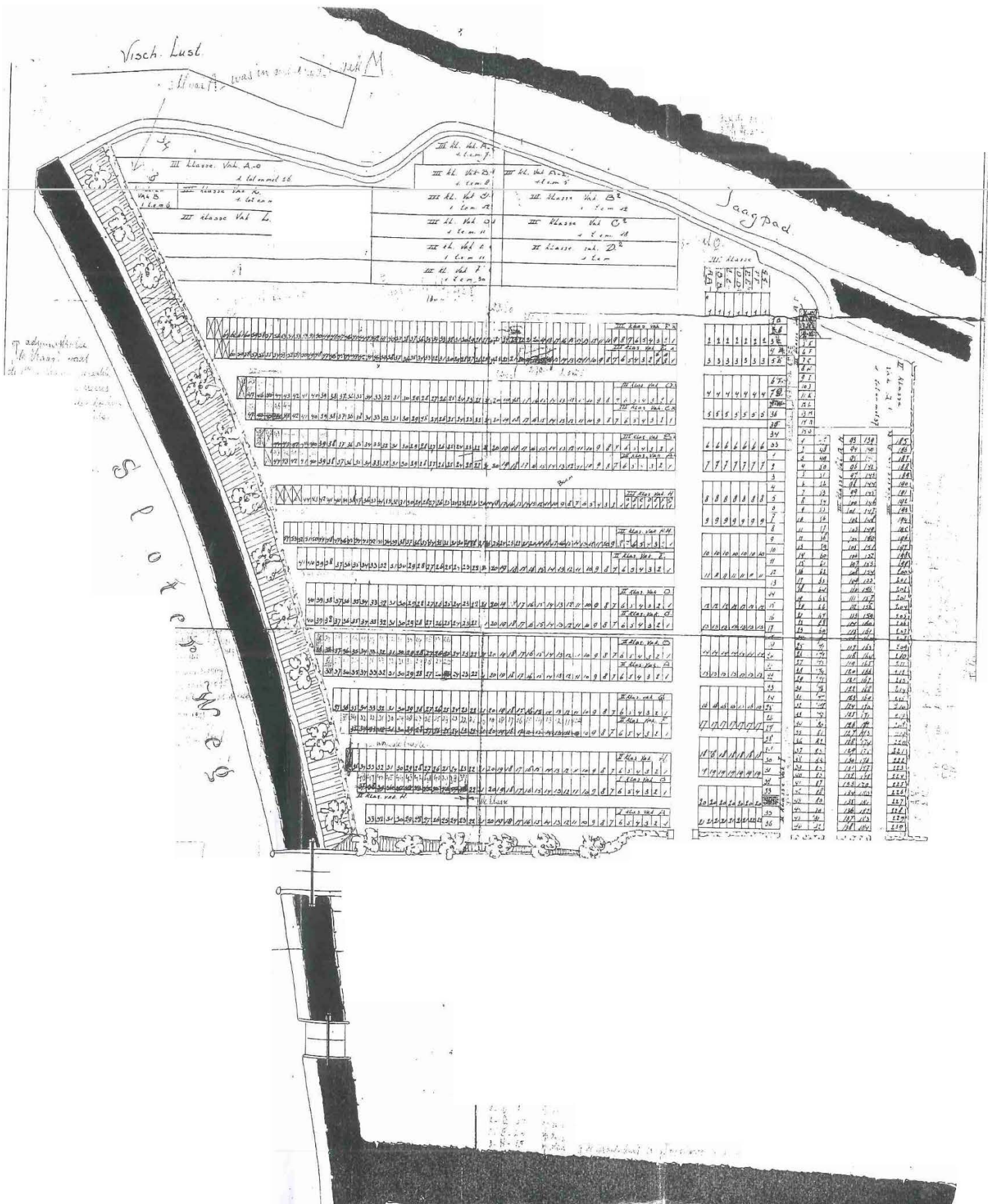
w.g. P. Oosterhuis

* Gemeentearchief Amsterdam, Registratienummer 341 betreffende de voormalige gemeente Sloten, Inventarisnummer 262, *Ingekomen Stukken 1890-2*. Nummer 399 is de brief van 9 juli 1890 van de 'eigenaar van de terreinen aan den Sloterweg nabij het "Huis de Vraag", kad. Sectie F no.s 761, 467, 760, 646 en 916'. Deze brief bevat het verzoek om 'een gedeelte van genoemde terreinen (in rood gearteerd) en op bijgaande situatietekening aangegeven (...) te bestemmen tot bijzondere begraafplaats, ten dienste der Protestantsche gemeenten Sloterdijk, Sloten en omstreken'. Daarbij zal 'bij het ontwerpen en tot begraafplaats inrichten dezer

Bijlage 4: Ontwerptekening 1914 begraafplaats Huis te Vraag (Stadsarchief Amsterdam, 2017)

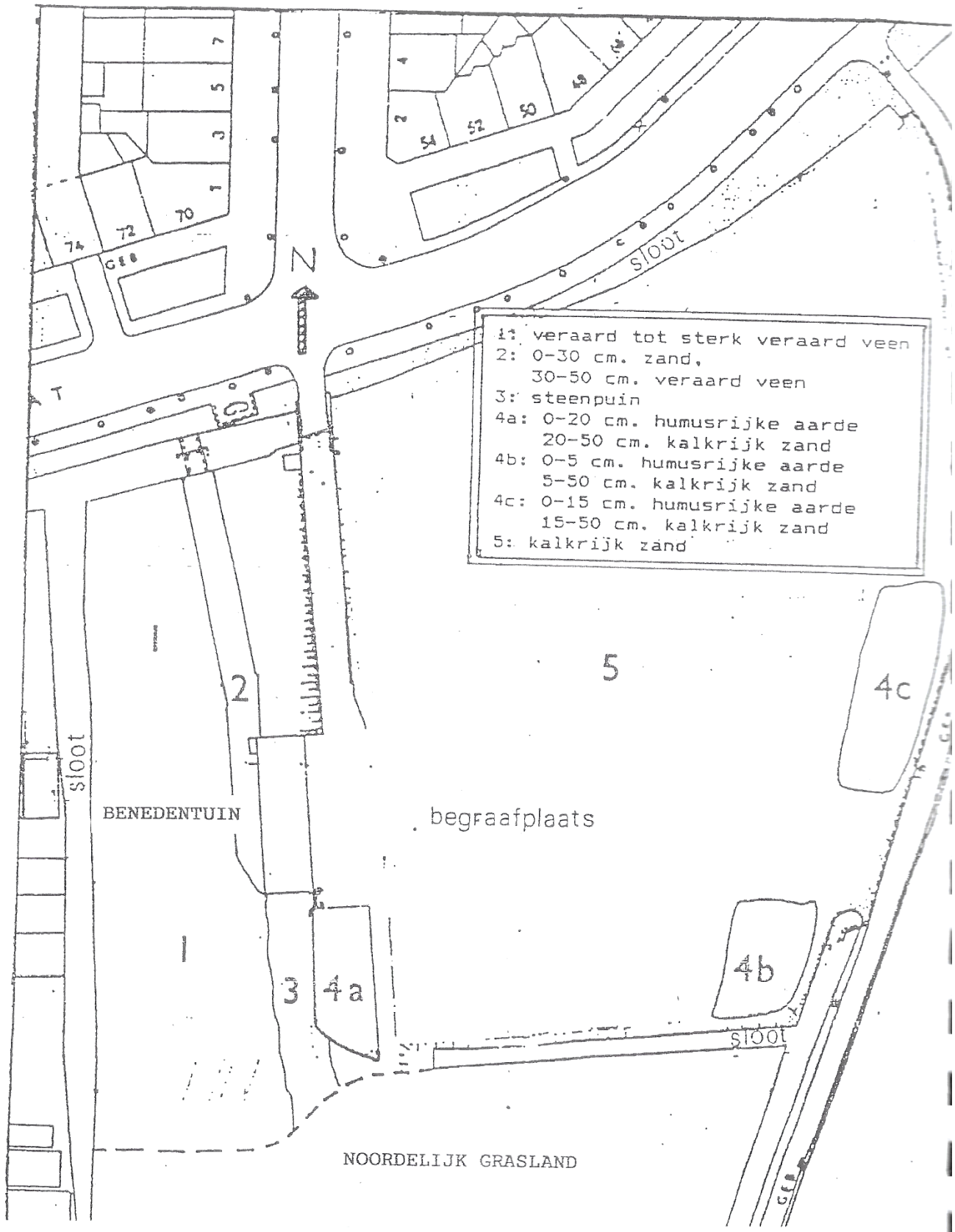

Bijlage 5: Locatie van graven (voor 1945) (Stadsarchief Amsterdam, 2017)

Bijlage 6: Kaart bodemtypen grafterp Huis te Vraag (Van Amerongen, 2002)

(Schaal 1: 750)

Bijlage 7: Interviewtechniek

Er worden twee groepen respondenten geïnterviewd: 1) professioneel betrokken respondenten en 2) buurtbewoners van Hoofddorppleinbuurt. De professioneel betrokken actoren worden doelgericht geselecteerd op de informatie die ze kunnen leveren over de cultuurhistorische context, het ontwerp, het hedendaagse onderhoud, de cultuurhistorische waarde en/of het gebruik van Huis te Vraag door buurtbewoners en andere bezoekers. Van de buurtbewoners van Hoofddorppleinbuurt is een voorselectie gemaakt op basis van verschillende relaties met begraafplaats Huis te Vraag. Tijdens het veldbezoek zijn er willekeurig mensen aangesproken die vermoedelijk voldeden aan het type respondent dat uit de voorselectie was gekomen. In tabel 5 en 6 op de volgende bladzijde staan de twee groepen respondenten weergegeven.

Er is gekozen voor het gebruiken van semigestructureerde interviews. Om alle relevante informatie gedurende het interview te verzamelen, is er ter voorbereiding een themalijst opgesteld waarin de volgende thema's staan: de hedendaagse sociaal ruimtelijke verankering van de begraafplaats (gevraagd in de vorm van de sociale betekenis van de begraafplaats), de functioneel ruimtelijke verankering (gevraagd in de vorm van de aanwezigheid van winkels, bedrijven en andere voorzieningen in de omgeving de ommetjes die de respondenten maken tijdens hun dagelijkse wandelingen) en informatie over de deelwaarden van de cultuurhistorische waarde en hoe hier in het beheer mee omgegaan wordt (gevraagd aan de professioneel betrokkenen in de vorm van de waarden die aanwezig zijn op begraafplaats Huis te Vraag en de manier waarop hier in het beheer rekening mee wordt gehouden). Tevens is er aan de respondenten uit Hoofddorppleinbuurt gevraagd wat zij waarderen aan begraafplaats Huis te Vraag. Afhankelijk van de relevante nieuwe informatie die zich voordeed tijdens de interviews, is er wel of niet voor gekozen om hier verder naar te vragen. Op deze manier is er getracht zoveel mogelijk informatie voor de uitwerking van de deelvragen te verzamelen. De resultaten zijn op een verhalende manier gebruikt in het onderzoek. Dit houdt in dat de interviews ter aanvulling of vergelijkend materiaal zijn gebruikt op respectievelijk voor de literatuur. Dit is gedaan in de vorm van citaten.

Er is vertrouwelijk met de gegevens van de respondenten omgegaan. De gegevens zijn anoniem verwerkt, of met gegeven toestemming met naam vermeld. Tevens is er toestemming gevraagd voor het opnemen of noteren van het gesprek. De respondent kreeg voordat het interview startte een algemene omschrijving van het doel van het onderzoek. Dit ter voorkoming van het beïnvloeden van de resultaten doordat het doel sturing kan geven in de antwoorden. Achteraf werd de respondent op de hoogte gesteld van waar het onderzoek precies over ging. Dit was anders voor de professioneel betrokken actoren. In deze interviews werd wel de precieze omschrijving van het interview vooraf gemeld om zoveel mogelijk informatie te kunnen verkrijgen.

Tabel 5 Professioneel betrokken respondenten

Type respondent	Geïnterviewde	Functie	Te onderzoeken informatie
Persoon die nauw betrokken is bij beheer 'Huis te Vraag'	Katja Kandelaars	Beheerder	✓ Motieven achter het beheer van Huis te Vraag ✓ De manier waarop er gebruikgemaakt wordt van 'Huis te Vraag' ✓ De situering van de begraafplaats in Hoofddorppleinbuurt ✓ Het beleid rondom het beheer van begraafplaatsen in de gemeente Amsterdam, stadsdeel Zuid
Persoon die beschikt over een brede kennis omtrent 'Huis te Vraag'	Jouke van der Werf	Ambtenaar gemeente Amsterdam, afdeling monumenten en archeologie	✓ Historische context 'Huis te Vraag' ✓ De hedendaagse zaken die spelen rondom Huis te Vraag
Organisatie actief in de funeraire sector	Henk Dieckman	Hoofd buitendienst gemeente Amsterdam	✓ Waarde funerair erfgoed 'Huis te Vraag' ✓ Motieven achter het beheer en beleid van begraafplaatsen in de gemeente Amsterdam.

Tabel 6 Respondenten die woonachtig zijn in Hoofddorppleinbuurt

Type respondent	Geïnterviewde	Functie	Te onderzoeken informatie betreffende 'Huis te Vraag'
Buurtbewoners Hoofddorppleinbuurt	Anoniem	Gepensioneerde buurtbewoner	✓ Bekendheid voor persoon zelf ✓ Bekendheid onder buurtbewoners ✓ Frequentie van bezoek ✓ Betekenis
Persoon werkende op naburig bedrijventerrein gelegen op loopafstand van Huis te Vraag	Anoniem	Werknemer bedrijf op Schinkelkwartier	✓ Bekendheid voor persoon zelf ✓ Bekendheid onder zijn collega's ✓ Frequentie van bezoek ✓ Betekenis
Bewoner nieuwbouw in het 'Spijtellaantje'	Anoniem	Jonge vrouw met zwangerschaps-verlof/ouderschaps-verlof	✓ Bekendheid van de geschiedenis van de plek waarop de nieuwbouw staat ✓ Reden van wonen op deze locatie ✓ Bekendheid ✓ Betekenis
Buurtbewoners die al enkele decennia in de buurt van begraafplaats Huis te Vraag wonen	Anoniem	Gepensioneerde buurtbewoner	✓ Geschiedenis ontwikkeling buurt rondom 'Huis te Vraag' ✓ Bekendheid voor persoon zelf ✓ Bekendheid onder buurtbewoners ✓ Frequentie van bezoek ✓ Betekenis

Bijlage 8: Transcripties interviews

Interview 1

Geïnterviewde: Jouke van der Werf

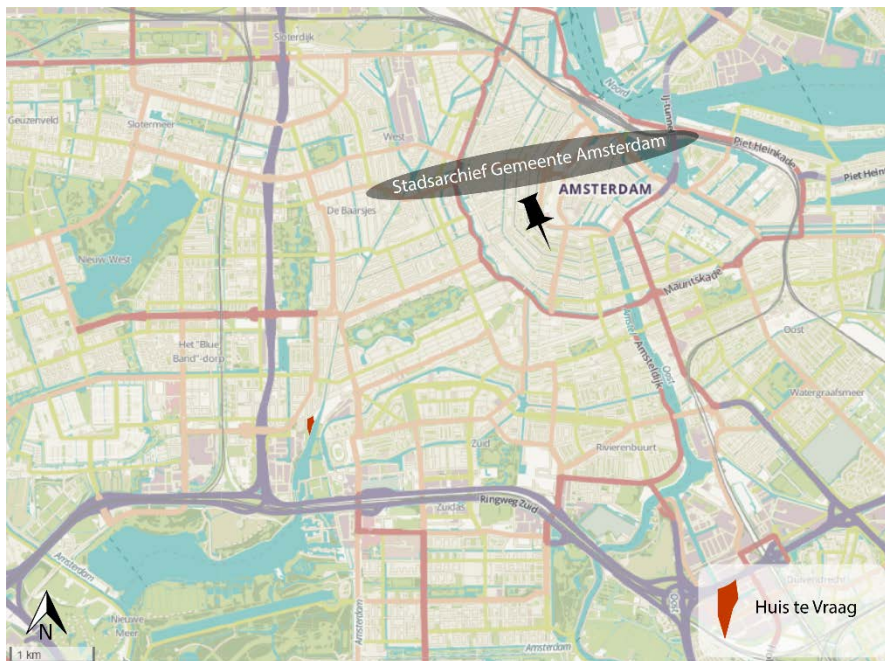
Jouke van der Werf werkt bij de afdeling Monumenten en archeologie voor de gemeente Amsterdam. Hij heeft ervoor gezorgd dat Huis te Vraag in 2009 de status van gemeentelijk monument heeft gekregen.

Interviewer: Mirre Berkhof

Datum: Dinsdag 6 juni 2017

Tijdstip: 11.00 uur- 12.00 uur, op het stadsarchief: Herengracht 482 Amsterdam

Doel: Inzicht krijgen in de cultuurhistorische context van begraafplaats Huis te Vraag en de huidige zaken die spelen rondom Huis te Vraag.

Kaart 9 Locatie interview 1 ten opzichte van begraafplaats Huis te Vraag (Mirre Berkhof, 2017 gebaseerd op de humanitarian kaart van OpenStreetMap-auteurs, 2017)

Introductie interview

- Mezelf introduceren: studente Wageningen Universiteit- Bachelor scriptie
- Doel onderzoek: Het gevolg van de veranderingen in ruimtelijke context voor de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van de gesloten monumentale begraafplaats bepalen.
- Lengte interview: ± 1 uur
- Toestemming vragen naamvermelding in de scriptie
- Toestemming vragen om het gesprek op te nemen en/of notities te maken
- 1. Contactgegevens vragen om de opnamen en uitgewerkte notities door te sturen voor verificatie indien gewenst.

Start interview- specialisatie en relatie met begraafplaats Huis te Vraag

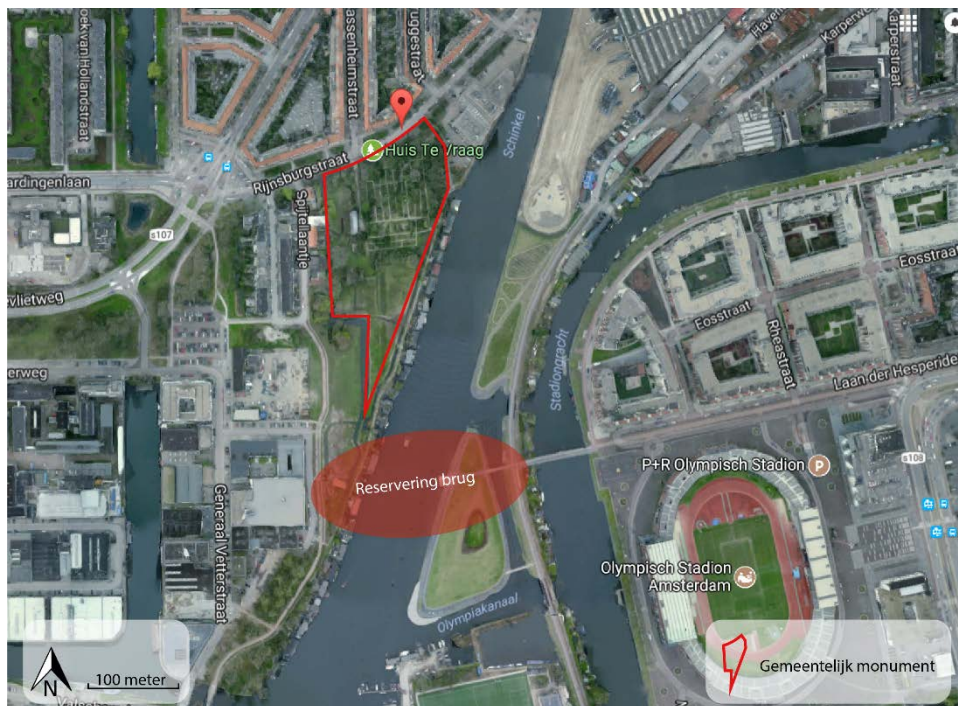
Wat is uw specialisatie binnen de monumentenzorg en archeologie?

Ik ben architectuurhistoricus, afgestudeerd aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Ik ben in 1998 bij de gemeente Amsterdam, afdeling monumenten en archeologie komen werken. Gedurende de jaren ben ik me steeds meer gaan specialiseren in stedenbouw, openbare ruimtes en groen. Van jongs af aan ben ik geïntrigeerd door bebouwingen en groen. Een van mijn docenten gedurende mijn studie, Erik de Jong (een bekende tuinhistoricus), heeft me geïnspireerd deze interesse verder te ontwikkelen. Mijn huidige functie is gebiedsadviseur. Ik houd me bezig met stedenbouwkundige structuren en de cultuurhistorische waarden hiervan. Momenteel werk ik mee aan de nieuwe ontwikkelstrategie van Amsterdam: "Koers 2025". Ik richt me specifiek op het Schinkelkwartier. Ik analyseer oude bouwwerken en kijk wat hun origine is, wat de staat en functie nu is en hoe ze eventueel een nieuwe functie zouden kunnen vervullen.

Aan de telefoon hebben we een eerste verkenning gedaan over de begraafplaats Huis te Vraag, kunt u nog eens toelichten wat uw achtergrond is met betrekking tot Huis te Vraag?

Ik heb in 2003 een student van de VU de opdracht gegeven om een inventarisatie te maken van de waardevolle elementen op de begraafplaats. Daarnaast was ik in contact gekomen met de toenmalige directrice van De Nieuwe Ooster en beeldend kunstenaar Leon van der Heijden, beide nauw betrokken bij de begraafplaats. Vanuit het stadsdeel Amsterdam Oud-Zuid kwam de vraag of er niet sprake was van een beschermd stadsgezicht op deze plek. Er hoorde namelijk ook een straatje van vooroorlogse woningen bij, de Generaal Vetterstraat, en een rijtje met oudere boerderijtjes langs het Spijtellaantje. Na onderzoek bleek deze combinatie aan cultuurhistorisch erfgoed niet de potentie te bezitten om benoemd te worden tot beschermd stadsgezicht. Het had niet genoeg belang op nationaal niveau. Het is ook niet gelukt om het op lokaal niveau als beschermd stadsgezicht vast te leggen, omdat er te weinig eenheid tussen de elementen was waardoor de bescherming niet goed opgenomen kon worden in bijvoorbeeld een bestemmingsplan. Ik ben echter blijven beweren dat de begraafplaats van waarde is om te behouden wegens 1) het pre-stedelijke karakter uit eind 19^e eeuw, en 2) het feit dat het de eerste protestantse begraafplaats is die te midden van een katholieke gemeenschap, het toenmalige Sloten, is opgericht.

Al vanaf het moment dat ik hier werk, ligt er een reservering op het gebied naast het weilandje richting Olympisch Stadion. Hier wil de gemeente de mogelijkheid behouden om een brug over De Schinkel aan te leggen (zie afbeelding 2). Begraafplaats De Nieuwe Ooster kreeg het niet voor elkaar om iets hiertegen te doen, en het stadsdeel deed ook niks. Toen ben ik zelf actie gaan ondernemen, en heeft dit adviesbureau een brief geschreven naar de gemeente waardoor de begraafplaats sinds 2009 gemeentelijk monument is. Het weiland zit hierbij in, zodat het gehele pre-stedelijke landschap veilig is. Desalniettemin is er de kans dat de brug vlak langs dit beschermd gebied komt te liggen. Het plan in Koers 2025 is namelijk dat het naoorlogse-industrieterrein "De Schinkel" in de toekomst kan gaan verkleuren. Dit betekent dat er niet alleen meer gewerkt wordt, maar dat er ook gewoond gaat worden. Indien dit plan doorgaat, dan is de begraafplaats om de hoek een mooi cadeautje, maar levert dit ook meer verkeer op in dit gebied. Tien jaar lang is het stil geweest rondom dit plan, maar nu speelt dit idee hierdoor weer op.

Afbeelding 25 Ligging reservering nieuwe brug over de Schinkel richting Olympisch stadion ten opzichte van het beschermde gebied van begraafplaats Huis te Vraag (Mirre Berkhof, 2017 gebaseerd op: "Amsterdam - Google Maps," 2017)

Middenstuk interview- inhoudelijke informatie over case

Welke waarden van de begraafplaats zorgden ervoor dat de begraafplaats als gemeentelijk monument benoemd kon worden?

De begraafplaats heeft funeraire waarden, cultuurhistorische waarden, stedenbouwkundige waarden en een aula. De grafstenen afzonderlijk zijn nog niet benoemd. De Nieuwe Ooster is daar huiverig voor omdat ze dan niet meer geruimd mogen worden. De aanleg is dus een monument. Hier vallen onder andere de zichtlijnen en het padenstelsel onder. Het groene beheer dat nu uitgevoerd wordt door Leon van der Heijden, zou een bedreiging kunnen vormen voor de grafmonumenten die nog niet beschermd zijn. Denk bijvoorbeeld aan coniferen die grafstenen omver kunnen duwen. De mate van bescherming en de manier waarop, is dan ook een onderwerp waarvan ik vind dat we dit nog weleens een keer ter sprake mogen laten komen. Een knelpunt omtrent de begraafplaats is dat er geen schapen meer los mogen lopen in het rietlandschap. Indien dit gebeurt, dan zou er intensiever gemaaid moeten worden. Dit ging echter tegen de opvattingen van Leon van der Heijden in. Vandaar dat er door provincie Noord-Holland een onderzoek naar de natuurwaarden in het gebied is gestart. Het weiland achter de begraafplaats bleek een zeldzaam dotterbloemlandschap te zijn waarin tot op heden geen schapen meer in rondlopen.

Hoe staan deze waarden in relatie met het oorspronkelijke ontwerp gemaakt door Pieter Oosterhuis? Van de oorspronkelijke rechte orthogonale verkaveling is weinig meer over. Dit komt doordat Leon van der Heijden hier is gaan wonen, en een beheer van geordend met rust laten heeft toegepast. De natuur mag zijn gang gaan, met hier en daar het een en ander dat bijgeknipt wordt. Leon van der Heijden is in deze manier van aanpak geïnspireerd door landschapsarchitect Louis le Roy. Ik vind dat een begraafplaats een levend iets is. Hierin ben ik denk ik geïnspireerd geraakt door Erik de Jong. We hoeven niet terug naar het oorspronkelijke ontwerp. Nee, er is een tijdlaag overheen gekomen die even waardevol kan zijn. Deze tijdlaag wordt ook erkend als cultuurhistorische waarde van de

begraafplaats, naast de waarde die ligt in het feit dat het de eerste protestantse begraafplaats in een katholieke gemeenschap was. De begroeiing zoals geplant door Oosterhuis staat er deels nog, maar de erkende natuurwaarden komen voort uit het feit dat deze planten het gewoon goed zijn gaan doen op deze plek.

Dat is denk ik ook waarom de begraafplaats veel bezoekers kent, omdat er een nieuwe tijdslaag overheen is gekomen wat de begraafplaats in een ander daglicht stelt?

Dat denk ik ook. Mensen vinden de Nederlandse “ruige” natuur mooi. Ze vinden de rietkragen langs de vijvers in het Amsterdams bos bijvoorbeeld fantastisch. Leon van der Heijden beschrijft in zijn boek dan ook zijn idee achter de manier van onderhoud van de weilanden achter de begraafplaats: hij wil hiermee een “terugkijkje” bieden op het ruige landschap zoals dit er vroeger uitzag. Dit biedt een fenomenale zichtlijn over het pre-stedelijk landschap, ingebed in een voor de rest steeds groter wordend stedelijk landschap.

Aan het bezoeken van de begraafplaats zijn openingstijden verbonden. Waarom zijn deze steeds minder ruim geworden?

Leon en Willemijn van der Heijden verdedigen deze begraafplaats als leeuwen. Maar ze laten de openingstijden steeds meer van de staat van hun gezondheid afhangen. De Nieuwe Ooster vindt dus eigenlijk dat ze te oud worden voor het beheer.

Zijn er al nieuwe ideeën of plannen wat er met de begraafplaats gaat gebeuren indien Leon en Willemijn van der Heijden hier weggaan?

De huidige nieuwe directie van begraafplaats De Nieuwe Ooster heb ik niet gesproken. Maar er zijn tot nu toe nog geen plannen over wat er met de begraafplaats gebeurt indien Leon en Willemijn daar weggaan. Dit is voor mij tenminste nog onbekend.

Wordt begraafplaats Huis te Vraag als zelfde soort recreatieplek gebruikt als bijvoorbeeld het Vondelpark?

Nee, je komt er denk ik met een ander doel. Het Vondelpark is voor gezellig picknicken, terwijl Huis te Vraag je juist stilte biedt. Dit is ook weer het spanningsveld dat bestaat tussen enerzijds toeristen bekendmaken met de begraafplaats om meer “fans” te kweken, maar anderzijds is er hierdoor het gevaar dat het een attractie wordt en te druk wordt, net zoals het Vondelpark hedendaags is. Toen Huis te Vraag monument werd, zijn er ook gebruiksregels opgesteld. Want het is een begraafplaats, maar tegelijkertijd ook een openbaar gebied. Ik weet niet zeker of deze gedragsregels ook werkelijk zijn vastgesteld.

In hoeverre is er sprake van conflicterende ideeën over het gedrag dat men acceptabel vindt op de begraafplaats?

Hierover zijn niet speciaal conflicterende belangen. Indien je de begraafplaats opkomt ga je je automatisch al stiller gedragen. Het conflicterende rondom deze begraafplaats betreft alleen het feit dat de inventarisator vindt dat het oorspronkelijke ontwerp weer moet worden hersteld, terwijl ik juist van mening ben dat deze nieuwe tijdslaag een extra cultuurhistorische waarde toevoegt.

Zijn er meer gesloten monumentale begraafplaatsen in Amsterdam of in de omgeving die u kent en die de potentie hebben om te dienen als groenvoorziening?

Niet op deze manier. Ze zijn allemaal nog in werking, open dus. Publieke begraafplaatsen zijn openbaar bezit, dus in die zin zijn ze allemaal een park. Een speciale casus is die van de parochiekerk in Osdorp. De katholieke kerk wil daar de begraafplaats ruimen omdat ze geen geld meer hebben voor

onderhoud. Echter heeft de afdeling monumenten en archeologie ze erop gewezen dat deze begraafplaats genomineerd is als cultureel erfgoed. De kerk stamt uit de 17^e eeuw, en de graven uit de 19^e eeuw. Momenteel liggen er nog 7 graven. Ze komen uit de tijd waarin het in Amsterdam verboden was om de katholieke godsdienst te bedrijven. Deze kerk was dan ook net buiten de grenzen van Amsterdam gebouwd. Dit is dus voor de geschiedenis van Amsterdam een bijzonder erfgoed. Er loopt nu een rechtszaak hierover.

Deze begraafplaats en de Joods begraafplaats in Amsterdam vormen samen met begraafplaats Huis te Vraag voorbeelden van waardevolle begraafplaats die gesloten zijn, maar nog wel midden in de stad liggen. De andere twee zijn er veel slechter aan toe in onderhoud dan Huis te Vraag. Of er sprake is van hetzelfde groenbeheer op de verschillende begraafplaatsen zou je moeten nakijken in het nieuwe beleidsdocument “Impuls kwaliteit Groen”. Dit document wordt bij Koers 2025 gemaakt. Vroeger was er één groot masterplan gemaakt voor Amsterdam: Het Amsterdams UitbreidingsPlan: AUP. In het kader van deze opgave is er een berekening gemaakt hoeveel groen er per bewoner nodig is. Deze norm is hedendaags niet meer van toepassing. Er wordt nu opnieuw gekeken naar een vergelijkbaar idee, waarin er met financieringsmodellen wordt gekeken hoe de aanleg van groen exploitabel gemaakt kan worden.

Bestaat er hedendaags een bedreiging voor het voortbestaan van de begraafplaats?

Niet in fysieke zin, maar wel in het feit dat het onbekend is wat de impact van de brug richting Olympisch Stadion op de beleving van de begraafplaats zou zijn.

Afronding interview- Documenten & sneeuwbaaleffect?

Omdat u zo betrokken bent geweest bij het project vroeg ik mij af of u nog relevante informatie heeft om te delen?

- *Huidige plattegrond inrichting Huis te Vraag*
- *Historische kaarten/ plattegronden*
- *De originele ontwerptekeningen van Pieter Oosterhuis en de toelichting die hij toentertijd schreef aan de gemeente Sloten*
- *Inventarisatierapport flora en fauna op de begraafplaats*
- *Rapporten over de cultuurhistorische waarde van grafmonumenten, bouwwerken o.i.d.*

Ik heb hier een stapel documenten meegenomen. Je kunt ze even rustig doornemen en dan het benodigde kopiëren.

- *Jouke hartelijk bedanken voor zijn medewerking*
- *Afspraken over omgang met gegevens:*
 - *Anonimiteit niet nodig.*
 - *Hij zou graag het eindresultaat willen ontvangen*

Interview 2

Geïnterviewde: Henk Dieckman

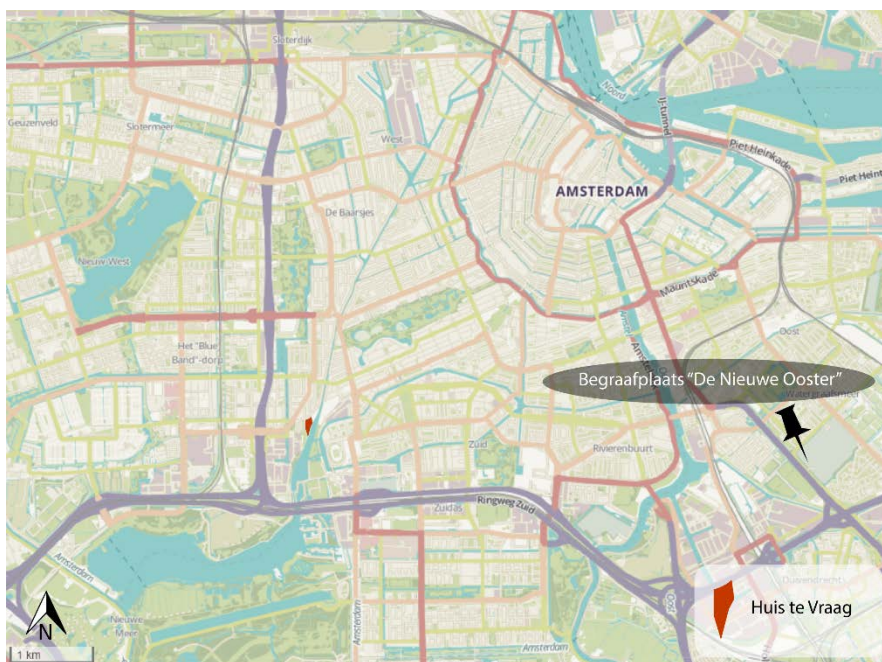
Henk Dieckman is hoofd buitendienst van de gemeente Amsterdam. Hij is sinds 1975 werkzaam op begraafplaats De Nieuwe Ooster. Zijn kerntaak is het beschermen van het originele eerste ontwerp van de Nieuwe Ooster, aangelegd door landschapsarchitect Springer. De Nieuwe Ooster is dan ook Rijksmonument wat inhoudt dat het gedenkpark van nationaal belang is.

Interviewer: Mirre Berkhof

Datum: Woensdag 8 juni 2017

Tijdstip: 9.00 uur- 10.00 uur, op bezoekersadres kantoor De Nieuwe Ooster: Rozenburglaan 5 Amsterdam.

Doel: Inzicht krijgen in de funeraire waarden van begraafplaats Huis te Vraag en de motieven achter de manier van beheer.

Kaart 10 Locatie interview 2 ten opzichte van begraafplaats Huis te Vraag (Mirre Berkhof, 2017 gebaseerd op de humanitarian kaart van OpenStreetMap-auteurs, 2017)

Introductie interview

- Mezelf introduceren: studente Wageningen Universiteit- Bachelor scriptie
- Doel onderzoek: Het gevolg van de veranderingen in ruimtelijke context voor de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van de gesloten monumentale begraafplaats bepalen.
- Lengte interview: ± 1 uur
- Toestemming vragen naamvermelding in de scriptie
- Toestemming vragen om het gesprek op te nemen en/of notities te maken
 - Contactgegevens vragen om de opnamen en uitgewerkte notities door te sturen voor verifiëring indien gewenst.

Start interview- Specialisatie en relatie met case

Hartelijk dank dat u de tijd wilde vrijmaken voor een gesprek over begraafplaats Huis te Vraag. Uit uw e-mail heb ik begrepen dat u hoofd groenbeheer bent voor de Gemeente Amsterdam. Wat is precies uw taak op begraafplaats De Nieuwe Ooster?

Ik houd me bezig met alles wat er buiten op de begraafplaats gebeurt. Dit houdt in: het groenonderhoud, de monumenten, het gebouw en personeel, begravingen en as verstrooiingen.

Leon van der Heijden is aangesteld als beheerder van begraafplaats Huis te Vraag, welke functie als beheerder heeft begraafplaats De Nieuwe Ooster hier dan?

De Nieuwe Ooster is onderdeel van de gemeente Amsterdam. De Nieuwe Ooster is dus eigenlijk ook de eigenaar van begraafplaats Huis te Vraag. In 1982 heeft Leon van der Heijden opgetreden als een soort klokkenluider bij stadsdeel Zuid. Hij maakte de gemeente erop attent dat de begraafplaats in zeer slechte staat was. De Nieuwe Ooster erkende de waarde van de begraafplaats en ik heb toen samen met anderen een convenant kunnen bereiken waarin De Nieuwe Ooster het technische onderhoud van deze begraafplaats op zich nam. De Nieuwe Ooster stelt dus de richtlijnen op voor beheer, en Leon van der Heijden is de feitelijke beheerder aangesteld door ons. Wij werken dus op de achtergrond en zorgen voor de benodigde middelen voor het onderhoud. Ook controleren we of er geen gevaar schuilt in de manier van beheer door Leon. Hiermee doel ik op de levensduur van bomen. Niet alle bomen kunnen tot in de eeuwigheid blijven staan, soms moeten we wel eens ingrijpen indien een boom echt verrot is en dus een gevaar gaat vormen voor de omgeving. Deze halen we dan toch weg.

En op basis van welk ontwerp wordt dit dan gedaan; die van Pieter Oosterhuis of Leon van der Heijden?

Zoals het ontwerp er nu ligt is het zoals Leon het heeft aangelegd. Ik zeg altijd dat hij eigenlijk zijn ontwerp door de jaren heen zou moeten vastleggen op een doek; dan zie je ook welke stadia de begraafplaats doorgemaakt heeft. Hij heeft me ook anders leren kijken dan dat ik gewend was als vakidoot.

Hoe dan?

Het waarderen van de lichtval van de zon op bomen en het geven van een andere kijk op zichtlijnen. Hij heeft mij weer geattendeerd op de schoonheid van de natuur.

En wat vindt u van de dreiging die er bestaat dat er een brug langs de begraafplaats komt te liggen richting het Olympisch Stadion?

Die brug doet de begraafplaats geen kwaad. De begraafplaats is niet voor niks aangewezen als groen erfgoed. Het zullen de groene longen van Amsterdam blijven; alles daar is puur natuur.

Doet begraafplaats De Nieuwe Ooster ook het beheer van andere begraafplaatsen in de omgeving?

De gemeente is in 1987 begonnen met het opsplitsen in stadsdelen. Op dat moment is de Dienst Algemene Begraafplaatsen en Crematoria ontbonden. Hierdoor werden de begraafplaatsen ook verdeeld per stadsdeel. In die zin worden dus verschillende begraafplaatsen door dezelfde hoofdbeheerders beheerd. Wij zijn dus ook bemoeid met het beheer van andere begraafplaatsen.

Middenstuk interview- inhoudelijke informatie over casus, en in het specifiek groenbeheer

Wat was de staat van de begraafplaats toen deze in beheer kwam bij Leon van der Heijden in 1982?

In 1962 is de begraafplaats gesloten. In 1992 zou er een nieuwe snelweg over dit stuk gebied aangelegd worden. Er is tot die tijd dus niks meer gedaan aan het onderhoud van het plantsoen. Alleen het padenstelsel is nog goed intact gebleven.

Wat zijn volgens u waardevolle elementen van begraafplaats Huis te Vraag?

Ik begin met het groen. Dit groen is niet willens en wetens gepland om te kijken of het mooi zou zijn. Nee, het staat er omdat het blijkbaar goed gedijt daar. Dit groeide er, en dit is in stand gehouden door Leon. In tegenstelling tot De Nieuwe Ooster is er op Huis te Vraag in het hedendaagse structuurplan niet ingezet op het vergroten van de diversiteit aan planten. Het oorspronkelijke ontwerp ging vooral over het kwijt kunnen van zoveel mogelijk graven. Er zijn strak naast elkaar graven gepland, met rechte paden erdoorheen. Er was toentertijd een ruimtegebrek dus het was mannetje, mannetje, mannetje naast elkaar. Een andere reden voor dit strakke ontwerp is, dat het hebben van een begraafplaats niet veel opbracht. De grond was ten tijde van ruimtegebrek erg kostbaar, dus op deze manier werd de opbrengst zo hoog mogelijk gemaakt. De hedendaagse begraafplaats is hiervan afgeweken. De begraafplaats wordt juist meer ingericht als gedenkpark met ruimte tussen de graven.

En andere waardevolle elementen?

Een ander waardevol element vind ik de ligging. Het ligt naast een snelweg, en zodra je de poort doorgaat beland je in een andere wereld, een wereld van rust. De oprijlaan vind ik erg mooi. Ik zie hierin de oorspronkelijk functie van de oprijlaan en het weilandje achter terug. In de periode van aanleg werden de doden namelijk met paard en wagen gebracht. Via de oprijlaan liepen ze dan langs de aula, rechtdoor en konden ze in het weiland erachter keren.

Ik sprak gisteren een paar mensen op straat, en zij dachten dat de aula gediend had als koetshuis. Het verhaal van de paarden was dus bekend, maar had een andere invulling gekregen.

De aula is nooit een koetshuis geweest. De aula diende als ontvangstruimte. Het begrip aula komt pas voor het eerst voor in de jaren '30 van de vorige eeuw. De overledene had vaak een dienst in de kerk, en de nabestaanden konden dan wachten hier, in wat wij nu wachtruimtes noemen.

Er zijn op verschillende momenten in de geschiedenis uitbreidingen gepland voor de begraafplaats die niet doorgedaan zijn, waren deze in de richting van het weilandje?

Ja, deze waren in de richting van het weilandje. Dit bleek echter ongeschikt te zijn. Meer naar beneden lagen de stallen voor het kleinvee en ook lag er een boomgaardje die er nu nog steeds ligt. Het zou dan op het weiland tussen deze elementen in hebben gemoeten. Vroeger was dit weiland echter wel groter. Op dat deel lopen nu paarden. Dit wordt het zuidelijk weiland genoemd. Hier zou dan ook een uitbreiding hebben plaatsgevonden, indien er genoeg geld was geweest.

Ik hoorde van buurtbewoners dat er vroeger schapen liepen, en dat ze het erg jammer vinden dat deze weg zijn. Waarom zijn deze schapen hier weg?

Van oorsprong is het weiland achter de begraafplaats aangespoeld rietland. Dit komt vanuit de poeloevers van de Nieuwe Meer en is daar aangespoeld. De bewoners van het Jaagpad hebben hier een drassig weilandje van weten te maken, en Leon heeft het weer teruggebracht naar rietland. Ik ben nu met de ecooloog bezig om een compromis te bereiken over het maaibeleid. Er wordt nu 1x per jaar gemaaid. Er wordt gedacht aan het laten verruigen van één deel van het weiland. Hier zou dan maar 1x in de 5 jaar gemaaid moeten worden. Het zou dan een foerageergebied voor amfibieën en dergelijke

worden. Dit weiland is overigens geen onderdeel van het gemeentelijk monument. Tot aan het hek van het weiland is het gemeentelijk monument, daarachter richting weiland niet meer.

Ik hoorde van de gemeente dat er ook dotterbloemen groeien?

Ja, ze willen dit weer terugbrengen, maar dit is erg lastig door de drassige aard van het veen. Ook wilden ze er blauwgrasland van maken, maar dat is naar mijn mening onmogelijk. Dat is niks voor in Amsterdam.

Er wordt momenteel dus weer opnieuw geïnventariseerd wat de waarden zijn van de flora en fauna in dit gebied?

Herinterpretatie heet dit: je houdt de kaders, maar je gaat er een ander beleid op voeren.

Is de groenstructuur benoemd als groen erfgoed?

Ja, maar dit betekent niet dat het ontwerp er voor eeuwig zo blijft liggen. De natuur verandert. Dit betekent dat schaduwplekken door de jaren heen anders uitvallen, bomen uitvallen e.d. Vooral bomen met een zachte kern hebben een relatief kortere levensduur wegens ziekten. Op de Nieuwe Ooster proberen we volgens het ontwerp van Springer deze bomen weer terug te planten. Springer was een cultuurbarbaar en vakidioot in goede zin. Ik noem het graag zo, omdat hij in zijn ontwerpen altijd zoveel mogelijk boomsoorten wilde planten. Op begraafplaats De Nieuwe Ooster heeft hij geprobeerd zoveel mogelijk Europese boomsoorten te planten. We zijn dan ook het grootste arboretum van Nederland; in de zin van de grootste diversiteit aan planten- en boomsoorten.

Ik heb gehoord dat jullie twijfelen om bepaalde graven als monument te bestempelen op Huis te Vraag, klopt dit?

Wij twijfelen helemaal niet. Het is een gesloten begraafplaats met volgens mij nog enkele graven met grafrechten. Voordat een graf überhaupt geruimd wordt, kijken we eerst naar de waarde van het grafmonument en of de persoon die er begraven ligt een historische waarde heeft gehad voor de gemeente Amsterdam, of breder. Afhankelijk daarvan wordt het als monument beschouwd.

Wat betekent beschouwd?

Beschouwd houdt in dat het niet de feitelijke titel van monument heeft, maar wel behouden wordt.

Indien de ruiming door zou gaan, dan zou er een groenstructuur van een begraafplaats overblijven, zonder de elementen van een begraafplaats erin?

Inderdaad. Wij kijken dan ook altijd bij afstandsgraven wie er in ligt en of deze graven behoudenswaardig zijn.

Wat zijn afstandsgraven?

Afstandsgraven zijn graven waarvan rechthebbenden afstand hebben gedaan. Dan vervallen ze aan de gemeente Amsterdam. Ik heb nauw contact met de funerair erfgoed expert, Leon Bok, waarmee ik eens in de zoveel tijd een rondje maak over de begraafplaats en bespreek wat waardevolle grafmonumenten zijn.

Op begraafplaats Huis te Vraag liggen volgens mij ook mensen begraven die iets betekent hebben voor Nederland?

Dat klopt. Elk jaar doen er zo'n 300 mensen afstand van hun graven. Alle 300 worden onderzocht of ze van betekenis zijn geweest voor de gemeente Amsterdam of breder.

Indien een grafmonument alleen een waardevolle verschijningsvorm heeft, dan wordt deze door ons als sfeervol monument benoemd. Dit grafmonument wordt dus behouden, maar kan wel verplaatst worden over de begraafplaats heen. Dit is in tegenstelling tot een beschouwd of werkelijk monument. Een sfeermonument is dus niet meer verbonden met de overledene.

Zijn er in die zin ook niet sfeermonumenten aanwezig op Huis te Vraag, aangezien deze protestantse begraafplaats de eerste begraafplaats was in het Katholieke gemeenschap Sloten?

De meeste monumenten zijn gemaakt van Belgisch hardsteen. Op Huis te Vraag zijn ze erg begroeid waardoor ze minder goed te zien zijn. Het is dus moeilijker te zien of hier sprake is van sfeermonumenten. Sfeermonumenten zijn echt monumenten die hedendaags niet meer gemaakt worden.

Het feit dat de grafmonumenten op Huis te Vraag zijn overwoekerd, kan dit niet juist de grafmonumenten aantasten?

Ja dat is zo, vooral op broze stenen gaat de aftakeling dan sneller.

Maar dat maakt voor begraafplaats Huis te Vraag niet uit?

Juist deze beplanting zorgt voor het warme gevoel hier. Als je allemaal kille grijze stenen ziet staan met een groene dekking, dan krijg je juist het idee van een vervallen begraafplaats. Nu krijg je er het gevoel van intimiteit en rust. En dit is wat veel mensen zoeken. Huis te Vraag wordt echt veel bezocht met mooi weer. Als ik weleens een kopje koffie doe met Leon en zijn vrouw Willemijn, dan zie ik hoe veel mensen er langskomen.

Jammer dat het nu zulk slecht weer is. Vrijdag wordt het gelukkig beter en ga ik nog een keer kijken. Ik twijfelde of ik zou aanbellen bij Leon van der Heijden, maar ik sprak een vrijwilligster die het onderhoud daar doet, en zij zei dat ze erg oud worden en niet echt meer zitten te wachten op dat soort dingen.

Klopt, ze zijn vooral erg moe. Ze zijn moe van al het vechten. Voordat De Nieuwe Ooster erbij betrokken werd, moesten ze het zelf opnemen tegen alle projectontwikkelaars die de grond wilden hebben. Dit heeft ze erg uitgeput.

Is het groenbeheer dat wordt toegepast op begraafplaats Huis te Vraag onderdeel van Koers 2025, Impuls Kwaliteit Groen?

Nee, wij voeren ons eigen groenbeleid, afgesteld per specifieke begraafplaats. We hebben wel een onbeperkte kapvergunning die op elke begraafplaats in de gemeente van toepassing is. We houden een heel bomenbestand hierover bij inclusief de waardes van de bomen in verschillende categorieën.

De begraafplaats Huis te Vraag staat steeds meer bekend als een plek dat als bijzonder park fungeert, is dit een landelijke trend die gaande is?

Het ontwerp van Springer was van origine al een park. Wij noemen het dan ook een gedenkpark. Maar een groot verschil met vroeger is dat de dood weggeschoven werd. Begraafplaatsen werden naar buiten de stad verplaatst wegens hygiënische redenen. Nu wordt de dood langzaam weer meer geïntegreerd in de maatschappij. De dichte bomengordel wordt weer wat verdund, het hoeft niet meer afgesloten te worden. De nieuwe tendens is dan ook “wees open en eerlijk en betrek het in het leven”. Op televisie is het dan ook opvallend dat begraafplaatsen de laatste tijd steeds meer een hot item worden.

Denkt u dat de functies van begraven en recreëren goed samen kunnen gaan?

Wij hebben hier ook toerisme. Maar dan een ander soort toerisme. Mensen die hier komen, komen voor de rust. Ze gaan met een boek bij de vijver zitten, of komen hier 's zondags wandelen. De hoofdreden is: weg uit de drukte van de stad. Daarnaast trekt het feit dat we het grootste arboretum van Nederland zijn ook liefhebbers. Het uitdunnen van de groensingels biedt hierbij weer mogelijkheden voor het introduceren van meer verschillende soorten.

Door verstedelijking verdwijnt er steeds meer groen, wordt hier nog een norm voor aangehouden?

De huidige wethouder pleit voor meer groen in de stad. Er wordt hier onder andere al hard aan gewerkt door terrasjes open te breken en groen hierin te planten. Er is dus wel een beleid op het aanvullen van groen. Er wordt getracht om én én te doen. Een voorbeeld hiervoor is de aanleg van een viaduct bij de A9. Over dit viaduct wordt het Gaasperpark doorgetrokken. Hier komt dus een nieuw bouwwerk én een nieuwe groenvoorziening.

Als ik het zo aanhoor krijg ik het idee dat begraafplaats Huis te Vraag in oorspronkelijk ontwerp minder waardevol was dan deze begraafplaats, begraafplaats De Nieuwe Ooster?

Dat moet je anders verwoorden. Op begraafplaats Huis te Vraag wordt het oude ontwerp losgelaten om de landelijkheid weer terug te krijgen. Het fungeert nu meer als een stiltecentrum vind ik, en als rustgebied voor vogels etc. Eigenlijk een rustgebied voor de mens. Het heeft dus een groot raakvlak tussen cultuur en natuur.

Zou u dan Huis te Vraag als gedenkpark omschrijven?

Heel Huis te Vraag is een monument. Het geheel geeft de waarde. De tijd suikert als het ware een laagje over het monument heen. Hierbij durf ik niet 30 jaar vooruit te kijken hoe het dan is. Wat we nu zien is een momentopname, en dit verschuift ongeacht of wij ingrijpen of niet. In die optiek is Huis te Vraag gedeeltelijk gedenkpark, maar ook weer niet. Het is van niets naar iets gegaan, en Leon heeft dit begeleid. Zo kun je het ook bekijken.

Afronding interview- Documenten & toekomst

De huidige beheerders worden al oud, zijn er al nieuwe ideeën of plannen wat er met de begraafplaats gaat gebeuren indien Leon en Willemijn van der Heijden hier weggaan?

Ze doen momenteel al geen beheer meer. Dit doen twee dames van de gemeente. Zij zijn in opleiding geweest bij Leon en beheren de begraafplaats met dezelfde visie. Zij zullen dit beheer op den duur overnemen waarbij de eindverantwoordelijkheid definitief bij de Nieuwe Ooster komt te liggen. Dit is mijn visie hierop. De aula komt hierbij leeg te staan, maar hier zou automatisch iets mee moeten gebeuren omdat het monument is. Ik zou pleiten om er een andere kunstenaar in te stoppen. Die hebben niet zoveel behoefte aan een onderhouden onderkomen; ze zijn al blij als ze een ruimte hebben om een ezel in neer te zetten.

Tot slot wilde ik aan u vragen of u misschien interessante documenten hebt om te delen in het kader van dit onderzoek?

- Van der Heijden, L. (2016). *Leven, wonen en werken, dood en begraven* (1st ed.). Amsterdam: Kunstdrukkerij Mercurius Wormerveer.
- Van Amerongen, V. (2002). *Beheerplein Terrein Huis te Vraag | Richtlijnen voor het onderhoud van de komende decennia*. Amsterdam: Veronica van Amerongen Boomverzorging.

- *Henk hartelijk bedanken voor zijn medewerking*
- *Afspraken over omgang met gegevens:*

- o *Anoniem?* Dit hoeft niet.
- o *Indien gewenst, contactgegevens vragen om uitwerking interview door te sturen.* Geen speciale interesse.

Interview 3

Geïnterviewde: Katja Kandelaars

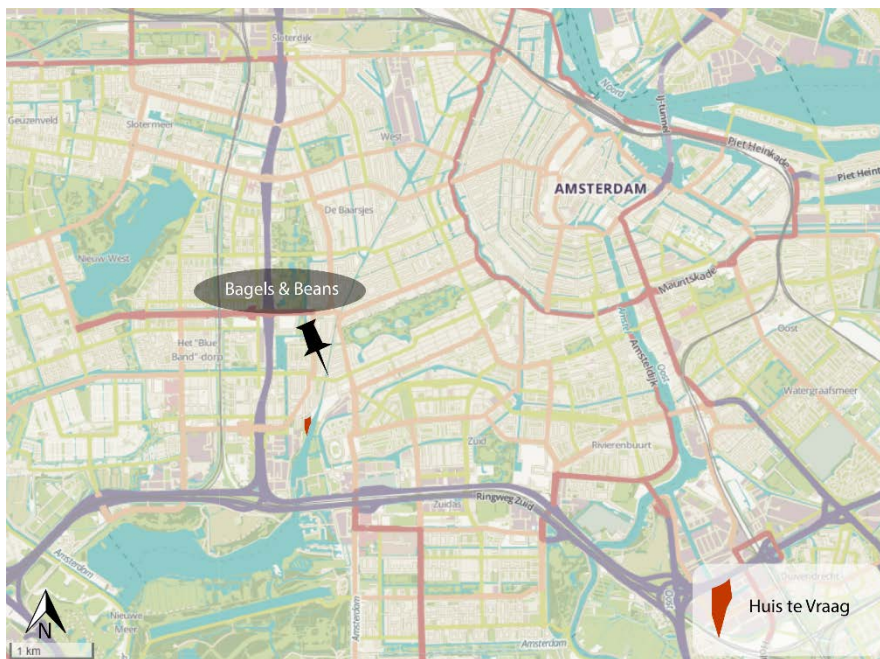
Katja Kandelaars werkte eerst als vrijwilligster en vervolgens in dienst van de gemeente op begraafplaats Huis te Vraag. Ze verzorgt daar samen met een collega het onderhoud nu Leon en Willemijn van der Heijden dit niet meer kunnen doen.

Interviewer: Mirre Berkhof

Datum: Vrijdag 9 juni 2017

Tijdstip: 10.45 uur- 11.45 uur in de Bagels & Beans op Zeilstraat 64

Doel: Inzicht krijgen in de beheervisie van Leon van der Heijden en de verschillende waarden van Huis te Vraag in relatie tot de omgeving.

Kaart 11 Locatie interview 3 ten opzichte van begraafplaats Huis te Vraag (Mirre Berkhof, 2017 gebaseerd op de humanitarian kaart van OpenStreetMap-auteurs, 2017)

Introductie interview

- Mezelf introduceren: studente Wageningen Universiteit- Bachelor scriptie
- Doel onderzoek: Het gevolg van de veranderingen in ruimtelijke context voor de cultuurhistorische waarde van de huidige staat van het ontwerp van de gesloten monumentale begraafplaats bepalen.
- Lengte interview: ± 1 uur
- Toestemming vragen naamvermelding in de scriptie
- Toestemming vragen om het gesprek op te nemen en/of notities te maken
 - Contactgegevens vragen om de opnamen en uitgewerkte notities door te sturen voor verifiëring indien gewenst.

Start Interview- Specialisatie en relatie met case

Wat is uw functie binnen de gemeente Amsterdam?

Mijn functieomschrijving is “medewerker groen” bij de gemeente Amsterdam. Ik ben opgeleid tot docent handvaardigheid. Ik heb geen hoveniersopleiding gehad.

Hoe bent u betrokken geraakt bij het doen van onderhoud op begraafplaats Huis te Vraag?

De moeder van een vriendinnetje van mijn dochter deed hier het onderhoud. Toen ze een keer vertelde dat er een plekje vrijkwam, ben ik hier direct gestart als vrijwilligster. Later kwam er een plek vrij in het 24- uurscontract van de gemeente Amsterdam en ben ik het dus betaald gaan doen.

Middenstuk interview- inhoudelijke informatie over case

Ik hoorde van Henk Dieckman dat u en uw collega in opleiding zijn geweest bij Leon van der Heijden om zijn gedachtegang met betrekking tot het onderhoud te leren?

We zijn niet praktisch opgeleid, maar hij heeft wel zijn ideeën uitgelegd over de tuin. Wij proberen volgens zijn ideeën het onderhoud te doen.

En hoe zou u die ideeën omschrijven?

In principe dat je de natuur respecteert, en dat die zijn gang mag gaan, binnen de perken. Het moet eruitzien alsof we er heel weinig aan doen, maar tegelijkertijd vormt dit een contrast met het feit dat we de lanen en heggen strak snoeien. Hierin zie je dus toch wel de menselijke hand. We maaien pas als de bloemen zijn uitgebloeid. Daarnaast gebruiken we vrij weinig machines, en doen we alles handmatig om alles heel precies en mooi te kunnen doen. Dit houdt in dat het heel bewerkelijk is.

Heeft naar uws inziens deze manier van onderhoud voor- en/of nadelen voor de instandhouding van het funerair erfgoed?

Een nadeel is dat het erg veel tijd en geld kost, wat er eigenlijk niet is. Mijn collega en ik hebben samen een contract van 24 uur bij de gemeente. Hiermee moeten we het doen en dit is veel te weinig. Ik doe een deel van het onderhoud dan ook op vrijwillige basis omdat het anders niet rondkomt. Dit is dus een nadeel. Maar aan de andere kant, als we deze manier van onderhoud niet zo hadden gedaan, dan had het er ook niet zo uitgezien. Ik denk dat bezoekers voelen dat wij de plek met veel liefde onderhouden, en dat uit zich in een bijzondere plek. Tegenwoordig zie je niet meer zulk verfijnd onderhoud, alles moet zo snel en goedkoop mogelijk gebeuren. In het Vondelpark wordt bijvoorbeeld onderhoud op B-niveau uitgevoerd, dit is op een lager niveau sinds de bezuinigingen. Dit gaat dus veel radicaler.

Is het ook een bewust onderdeel van Leon's visie geweest dat hij de bezoekers een kijkje terug in de tijd wilt geven door het onderhoud op deze manier aan te pakken?

Nee, dat denk ik niet speciaal, maar dat hele ambachtelijke ervan wilde hij wel graag. Bijvoorbeeld het weilandje achter de begraafplaats werd vroeger door Poolse jongens met de zeis gemaaid. Dit heeft Leon lang in stand proberen te houden, maar tegenwoordig zijn er nog maar weinig die dit kunnen en bovendien kost het ook veel tijd. Tegenwoordig wordt dit dus met de bosmaaier gemaaid. De geluiden die deze machines maken, bederven de sfeer op de begraafplaats. We proberen dus zo min mogelijk gebruik te maken van dit soort gemeentelijke machines. De oprijlaan wordt helemaal met de hand geveegd. Dit is ontzettend veel werk, maar op deze manier proberen we dus de sfeer te bewaken.

Ik ben er helaas alleen nog met dit slechte stormachtige weer geweest, maar ik heb gehoord dat de begraafplaats met goed weer erg drukbezocht is. Moet ik me hierbij voorstellen dat er dus altijd erg veel bezoekers op dagen met lekker weer zijn?

Ja klopt. We hebben veel verschillende bezoekers. Zo komen er ook mensen van buiten Amsterdam op af. Zij hebben er via via van gehoord of gelezen, of hebben het in het programma BinnensteBuiten van de VPRO gezien. Dit is volgens mij begin 2016 uitgezonden. Dus we hebben zowel te maken met

toeristen, als met buurtbewoners die langskomen. Ook komen mensen van het kantoor ernaast hier vaak lunchen in de pauze.

Zijn dit de werknemers van het Schinkelkwartier?

Ja klopt. En er zit ook een groot atelier met kunstenaars die er vaak gebruik van maken.

Laatst was er ook een buurtactiviteit georganiseerd. Er had een buurtbewoner zichzelf van het leven ontnomen en er werd een gemeentelijke begrafenis voor hem geregeld. Dat vonden de buurtbewoners zo triest, dat ze hem of haar, dat weet ik geeneens zeker, wilden herdenken. Ze kwamen met een club van ongeveer 30 mensen en hebben hem in stilte herdacht met aansluitend een soort van picknick. Dat vind ik mooie dingen.

Vinden er nog andersoortige activiteiten plaats?

Nee dat willen we niet. Het stukje weiland kan het niet hebben dat er veel mensen overheen lopen. Dan gaan alle boterbloemen en dergelijke eraan. Verzoeken zoals buurtborrels of barbecues honoreren we eigenlijk nooit. Dat kan gewoon niet. Dit is niet gepast op zo'n plek. Maar er komen wel mensen in de zomer met een kleedje naar de begraafplaats om bijvoorbeeld te picknicken en dat is wel goed. Dat is dan op veel kleinere schaal.

Want dit is een erg drassig rietveengebied dacht ik?

Klopt. Maar op het stukje ervoor, tussen het bankje en het hek van het weiland, zou dit eventueel wel kunnen. Hier ligt andere grond.

Er lijkt tegenwoordig steeds meer een trend te ontstaan voor het behoud van funerair erfgoed door het weer open te stellen en op de een of andere manier in gebruik te nemen. Vaak wordt Huis te Vraag als voorbeeld hierbij aangedragen, zoals in het geval van de katholieke begraafplaats in Osdorp. Kent u andere gevallen waarin Huis te Vraag als voorbeeld dient?

Nou heel toevallig kwam er een paar maanden geleden een groepje mensen uit Zaandam kijken op Huis te Vraag. Zij hadden namelijk in hun wijk een monumentale begraafplaats liggen die jarenlang gesloten was geweest. Zowel gesloten als in de zin van dat er geen begrafenis meer plaatsvonden, als dat het hek werkelijk dicht zat. De kerk had het in bezit en die had de sleutel ervan. De buurtbewoners vonden dat zonde van deze bijzondere plek. Ze raakten geïnspireerd door Huis te Vraag en gaan nu met een paar buurtbewoners proberen de plek in ere te herstellen.

Er lijkt me een groot verschil zitten in het feit of de gemeente eigenaar is van de begraafplaats, of de kerk of een andere partij?

Ja dat denk ik ook. Ik weet eigenlijk niet wie de eigenaar is in Zaandam van de begraafplaats. Maar inderdaad, van Huis te Vraag is de gemeente eigenaar en zij besteden jaarlijks een bepaald budget aan Huis te Vraag. Hier worden wij uit betaald, maar wordt ook groot onderhoud uit betaald. Vijf jaar geleden hebben we bijvoorbeeld een heel nieuw hek rondom de begraafplaats gekregen.

Liggen er nog dreigingen op de loer nu de begraafplaats sinds 2009 gemeentelijk monument is geworden?

Volgens mij zijn we nooit helemaal zeker. Maar de gemeente erkent de plek steeds meer als een uniek stukje Amsterdam. Daarnaast krijgen we een steeds grotere groep bezoekers achter ons die in protest zouden komen indien de begraafplaats zou dreigen te verdwijnen. 1,5-2 jaar geleden opperde een van de wethouders van stadsdeel Zuid om een StayOkay in de aula van de begraafplaats te starten. Maar gelukkig is dat direct van tafel geschoven door andere politieke partijen die het oneens hiermee waren.

Door een soort van hotel hier te gaan bouwen, creëer je een andere sfeer waardoor je de funeraire sfeer niet behoud. Dus dit was fijn om te zien dat het stadsdeel zich ook bewust was van het behoud van deze unieke sfeer.

En het weiland achter de begraafplaats valt volgens mij niet volledig onder het gemeentelijke monument?

Nee, het eerste deel dat is van ons, maar het deel erachter is van een andere eigenaar die daar paarden houdt. Dit stuk ligt net wat hoger en is wel echt grasland.

Er vindt binnenkort weer een nieuwe ecologische inventarisatie plaats van dit gebied. Wat vinden jullie hiervan?

Er vindt al jarenlang een strijd plaats over de frequentie waarmee het gebied gemaaid moet worden. Leon heeft heel duidelijk zijn voorkeur om het 1x per jaar te maaien. Het is zo een vochtig gebied, dat je na het maaien tegen een grote modderpoel aankijkt. Wij willen het aan het einde van de winter maaien, zodat het maar 1-2 maanden echt kort is, en daarna alweer begint te groeien. Op deze manier behoud je dit unieke Hollandse landschap te midden van een stedelijk gebied het beste. Juist over dit stukje reageren bezoekers heel enthousiast. Ze verbazen zich erover dat zo'n gebied nog bestaat. Maar goed, nu is er dus weer een strijd met de ecologen omdat ze hier de gele dotter hebben ontdekt. 2x per jaar maaien zou de gele dotter meer kans geven om te gaan groeien hier. Dit zijn dus tegenstrijdige belangen. Dit is voor Leon erg frustrerend omdat hij de begraafplaats op een bepaalde manier heeft bedacht.

Er lopen verschillende slootjes door het gebied heen en Waternet komt deze slootjes eens in de zoveel jaar uitbaggeren. Ze kwamen dit een keer midden in de zomer doen met grof geweld waardoor wij de rest van het jaar tegen een baggerpoel hebben moeten aankijken. Dus we proberen hier een beetje een systeem in te krijgen, maar dat is tot nu toe niet gelukt. Dit is erg lastig.

Ik heb verschillende meningen gehoord over de potentie van de gele dotter op deze locatie?

Ja ik heb ook al jaren geen gele dotter meer gezien, dus ik twijfel zelf ook wel.

Zijn er in uw optiek interessante aspecten, wel of niet gerelateerd aan Huis te Vraag, die het onderzoeken waard zijn op het gebied van funerair erfgoed?

Wij beschikken over een hele beschrijving wat de gewenste ontwikkelingen zijn in het gebied. Maar als het door de gemeente niet erkend wordt hoeveel werk dit is, en er gewoon niet genoeg uren worden gegeven voor het benodigde onderhoud, dan werkt dit niet. Het blijft voor ons dan steeds vechten om het beheer voor elkaar te krijgen zoals wij dat willen. Het is natuurlijk erg afhankelijk van de invulling van het ambtelijk apparaat. Als je net iemand boven je hebt staan die ook begaand is met het behoud van funerair erfgoed dan zou dit natuurlijk makkelijker gaan dan andersom. Nu hebben we mensen boven ons staan die niet zoveel interesse hebben en niet in de gaten hebben wat wij nu precies doen. Dat maakt het weer een stuk lastiger. Dit is jammer, dat je afhankelijk bent van de grillen van anderen die bepalen in welke mate het onderhoud plaatsvindt. Er bestaat wel een beleid, maar dit wordt ook lang niet altijd nageleefd.

Dus de gemeente ziet niet in hoeveel werk het is?

Stadsdeel Zuid moet enorm bezuinigen. Voorheen mochten we altijd onze overuren declareren, maar nu mag dat niet meer wegens de bezuinigingen. Ze bieden dan wel personeel aan, maar dit zijn jongens die normaal in de plantsoenen staan te schoffelen. Zij hebben niet dezelfde feeling als wij dat hebben en vinden het ook niet leuk om zo te werk te gaan.

Wat doen ze dan anders?

Nou ja, wij lopen bij wijze van spreken op kousenvoetjes door de klimop heen, terwijl die jongens er gewoon doorheen lopen. Als dit veel gebeurt, dan gaat het stuk. Wij willen deze lui dan ook niet meer op de begraafplaats hebben. We hebben al vaker hulp gehad, bijvoorbeeld van het personeel van De Nieuwe Ooster, maar zij hebben gewoon schade berokkend die nu nog terug te zien is. Ze doen hun werk wel goed, maar zij hebben gewoon andere ideeën over het onderhoud. Het gevolg is dat ik nu vrijwillig extra uren draai, maar dit heeft natuurlijk ook zijn grenzen. Het voelt niet helemaal oké, ik doe het wel omdat ik van deze plek houd, maar het werkt ook frustrerend.

Wie is verantwoordelijk voor het uitvoeren van het beheerplan voor Huis te Vraag?

Dit is niet De Nieuwe Ooster. De Nieuwe Ooster is betrokken geraakt bij Huis te Vraag omdat er nog grafrechten waren waarvan De Nieuwe Ooster de grafkosten inde. In het begin kwamen ook tuinmannen van De Nieuwe Ooster helpen en in die zin hebben ze dus altijd een verbinding gehad. Het is door de jaren heen steeds meer verwaterd, maar we hebben het weer wat meer in leven geroepen omdat De Nieuwe Ooster beter weet hoe om te gaan met funerair erfgoed dan de gemeente. Zij krijgen een deel van het budget van de gemeente binnen voor praktische zaken zoals gereedschap of beplanting voor de aula. Het grotere geld, zoals een nieuw hek of ons salaris, komt gewoon van de gemeente.

Van Henk Dieckman had ik begrepen dat zij het beheer- en structuurplan vastleggen en handhaven?

Het beheerplan lag er voor een groot deel al. Maar Henk maakt zich wel sterk voor het zo goed mogelijk naleven van dit plan. Zo is er al zo'n 15 jaar onenigheid over het beheer van het weiland tussen Leon en de buurtbewoners van de woonboten in De Schinkel. Het Noord- Hollands landschap is erbij gehaald om een onderzoek te starten over wat het beste is voor dit weiland: 1x of 2x per jaar maaien. Hieruit is gekomen dat dit 1x per jaar is. Nu is er recentelijk een ecoloog bijgehaald die ook weer een nieuw onderzoek is gestart. Henk blijft dus in de weer met het nastreven van onze belangen met betrekking tot het weilandje.

Wordt dit weilandje dan als onderdeel gezien van de begraafplaats, of is het alleen voor individueel belang?

Henk ziet dit weilandje als onderdeel van de begraafplaats en respecteert en verdedigt Leon's belangen hierin. Het eerste stuk weiland (minus de paarden erachter), hoort dus bij de begraafplaats, maar de gemeente interesseert het niet zo wat hiermee gebeurt. Tot op het moment dat bewoners gaan klagen. Dan moeten zij ingrijpen en dit uitzoeken en oplossen. Als het dan gelukt is om de bewoners gerust te stellen, dan kan het jaren weer rustig zijn, en dan kan er weer iemand komen die het anders wilt, en dan begint de hele heisa weer opnieuw.

Wat ik opvallend vind is het verschil in de manier van onderhoud tussen De Nieuwe Ooster en Huis te Vraag:

- *Op de Nieuwe Ooster is het onderhoud gericht op behoud van het oorspronkelijke ontwerp van landschapsarchitect Springer;*
- *Op Huis te Vraag is het onderhoud gericht op het behoud van de nieuwe tijdslaag die Leon heeft toegevoegd, en dus niet op het herstellen en behouden van het oorspronkelijke ontwerp van Oosterhuis*

Waardoor komt dat verschil denkt u?

Het grote verschil is natuurlijk dat De Nieuwe Ooster nog een begraafplaats in gebruik is. Toen Leon kwam, was er al jarenlang geen onderhoud meer geweest. Het was totaal overwoekerd en ik denk dat het niet meer interessant was om als begraafplaats te herstellen. Het was gewoon een strak padenplan en that's it. Ik denk wat er nu is, dat dat interessanter is.

De tijd kan in dit opzicht het funerair erfgoed dus waardevoller maken zegt u?

Ja, Leon heeft niet alles zelf gedaan. Veel bomen hebben zich gewoon door de jaren heen verspreid. Heel veel berkenbomen hebben zichzelf gewoon uitgezaaid en juist dit vind ik zo mooi.

Door de tijd heen kunnen bomen ziek worden waardoor het soms door De Nieuwe Ooster noodzakelijk wordt geacht om deze te kappen. Wat is Leon's kijk hierop?

Hij wil het liefste alles laten staan, ook als het dood is. Dan wilt hij het laten begroeien met klimop.

In bredere zin, is er sprake van loze ruimtes in stedelijk gebied gevormd door monumentale begraafplaatsen die "op slot" staan. In welke mate heerst hier een spanningsveld tussen het toewijzen van een toegevoegde functie op de begraafplaats en de oorspronkelijke betekenis?

Er is altijd sprake van een frictie tussen enerzijds het willen trekken van meer bezoekers om een bestaansrecht op te bouwen, en anderzijds is het een kwetsbare tuin en wil je ook niet te veel bezoekers trekken. Ik denk dat hier inderdaad meer ruimtes van bestaan die ook geen uitbundige reclame maken, maar op lokaal niveau van belang zijn. De openingstijden kunnen sturend hierin zijn. Voorheen waren Leon en Willemijn 7 dagen per week open. Maar in het weekend trek je toch echt andere bezoekers dan doordeweeks. Door de begraafplaats dus ook in het weekend open stellen maak je het gebruik ervan royaler.

Tot slot heb ik gehoord dat naast de begraafplaats het oude Spijtellaantje ligt. In welke staat verkeerd dit nu?

Het laantje bestaat nog, maar in een compleet andere staat. Jarenlang is het onrustig geweest over wat er met deze huisjes zou gebeuren. Deze huisjes waren kleine arbeiderswoningen waartussen allemaal kleine loodsjes en garages ingebouwd waren. Omdat het een gewild stuk grond is, is er vorig jaar besloten om de huisjes te slopen en deze te vervangen voor nieuwe huisjes in dezelfde stijl. Er zijn twee koopwoningen en twee sociale huurwoningen gekomen waarin de oorspronkelijke bewoners zijn teruggekomen. Het andere deel van de grond is duur verkocht en hierop zijn stadsvilla's gebouwd. Ze zijn verkocht als kavels met uitzicht op monumentaal groen. Dit helpt wel mee met de instandhouding van de begraafplaats omdat de prijzen flink zouden dalen indien dit groen zou verdwijnen. De bewoners zouden dan dus in opstand komen. Maar het uitzicht vanaf de begraafplaats is wel ontzettend lelijk geworden door deze blokkendozen. We hebben daarom nieuwe aanplant van jonge iepjes gedaan om dit een beetje weg te werken.

En zijn er in het Spijtellaantje nog historische boerderijtjes terug te vinden?

Niet dat ik weet. Het enige historische boerderijtje dat ik nog ken in het gebied is de boerderij op de hoek van de begraafplaats. Maar de voorgevel is hiervan alleen nog origineel, en de rest is eraan gebouwd.

Dus de begraafplaats is het enige overgebleven oude onderdeel in de wijk?

Ja, dat is ook wel leuk omdat er ook bezoekers komen die vroeger in de buurt hadden gewoond en de begraafplaats nog herinneren omdat ze vroeger als kind hierop rondrenden en speelden. Of mensen die er vroeger naartoe gingen omdat hun oma er begraven lag. Zo sprak ik een mevrouw die dan samen

met haar moeder het graf van haar oma ging bezoeken, en vanaf die plek op de begraafplaats Schiphol gebombardeerd zag worden.

Ik hoorde inderdaad erg veel vliegverkeer over de begraafplaats heen komen. Ligt de begraafplaats dus onder een aanvliegeroute?

Nee, dit is alleen zo met stormachtig weer. Dan wordt er een extra baan opengedaan of iets dergelijks en dan hoor je dat dus. Maar anders gelukkig niet. En bij een bepaald soort wind dan hoor je ook de A10 weleens.

Afronding interview- toekomst

Zijn er voor in de toekomst al plannen hoe het onderhoud gedaan moet worden als Leon en Willemijn er niet meer wonen?

Nee. Dat wordt een spannend moment. Nu bewonen zij die aula, en indien daar niemand meer woont, dan zal het toch een heel andere plek worden. Als je daar nu binnenkomt en je merkt dat het bewoond is, dan gedraag je je netter dan in het geval dat er niemand woont. Tot op heden vinden we bijvoorbeeld nooit zwerfafval. Als zij daar niet meer wonen, zal het vandalisme wel weer meer op de loer liggen natuurlijk. Ik denk niet meer dat de gemeente iemand in de aula wilt hebben wonen. Ik hoop dat het een soort museumpje wordt. Dat de aula gewoon gebruikt wordt ten dienste van de begraafplaats.

En de openingstijden, zullen deze gehandhaafd worden?

Ik weet niet of daar al een idee over is. Nu openen en sluiten Willemijn en Leon het hek, maar als daar niemand meer woont moet hier iets anders op bedacht worden. Openingstijden dringen natuurlijk het vandalisme terug.

- *Katja hartelijk bedanken voor haar medewerking*
- *Afspraken over omgang met gegevens:*
 - *Anonimiteit niet nodig.*
 - *Ze zou graag het eindresultaat willen ontvangen*

Interview 4

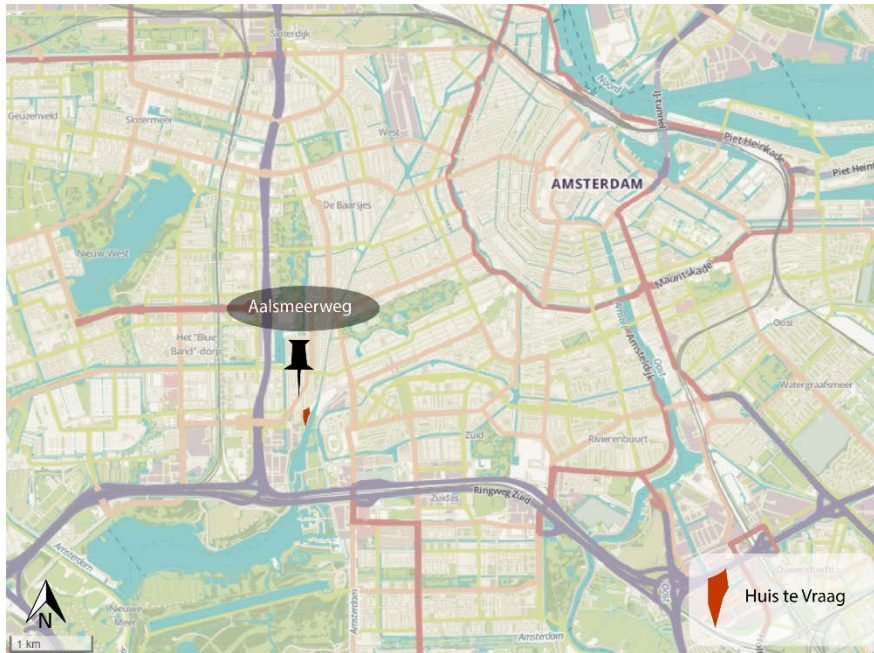
Geïnterviewde: anoniem

Interviewer: Mirre Berkhof

Datum: dinsdag 6 juni 2017

Tijdstip: 16.10 uur in de winkelstraat “Aalsmeerweg”.

Doel: het spreken van buurtbewoners in Hoofddorppeleinbuurt die begraafplaats Huis te Vraag kennen en hen vragen over de functie en betekenis van deze plek voor hen.

Kaart 12 Locatie interview 4 ten opzichte van begraafplaats Huis te Vraag (Mirre Berkhof, 2017 gebaseerd op de humanitarian kaart van OpenStreetMap-auteurs, 2017)

Introductie interview

- Mezelf introduceren: studente Wageningen Universiteit- Bachelor scriptie
- Doel onderzoek: het bepalen van de invloed van het stedelijk gebied op de monumentale begraafplaats Huis te Vraag.
- Relevantie onderzoek: hedendaags vindt er veel verstedelijking plaats. Hierdoor komen veel begraafplaatsen die oorspronkelijk in landelijk gebied lagen, in stedelijk gebied te liggen. Veel begraafplaatsen verdwijnen hierdoor. Waardering van deze begraafplaats biedt inzicht in mogelijke ontwikkelingsrichtingen.
- Lengte interview: 10 minuten
- Toestemming vragen naamvermelding in de scriptie
- Toestemming vragen om het gesprek op te nemen en/of notities te maken

Verkenning gegevens respondent

Geslacht: Echtbaar; man en vrouw (vrouw doet grotendeels het woord, indien interview in wij-vorm is geschreven, dan valt de man bij).

Geschatte leeftijd: rond de 70 jaar

Wat is uw nationaliteit? Nederlands

Wat is uw beroep? Gepensioneerd

Wat is uw burgerlijke staat? -

In welke wijk woont u in Amsterdam? Hoofddorppeleinbuurt, op de Hoek van Hollandstraat.

Start open interview

Hoe lang woont u al in deze buurt?

Ik (vrouw) woon er 45 jaar, en mijn man woont hier al 65 jaar.

Dus u heeft ook meegekregen dat het in de jaren '60 tot '80 in verval is geraakt?

Nou, eigenlijk niet echt. Toen kwamen we er nog niet zoveel. We wonen hier dus al 45 jaar, en hebben de begraafplaats 15-20 jaar later ontdekt.

Hoe frequent komt u op de begraafplaats?

Af en toe. We lopen er iedere dag langs. Als het goed weer is gaan we vaak op het bankje zitten, als het slecht weer is natuurlijk niet. Maar we komen er regelmatig.

En ziet u er veel mensen tijdens uw bezoeken?

Het wordt altijd erg drukbezocht. Mensen komen er een boekje lezen, of een broodje eten. Er is echt veel belangstelling voor.

En kent u dan ook bepaalde buurtbewoners die u daar ontmoet of spreekt?

Nee, we spreken meestal buurtbewoners gewoon hier op straat, maar niet specifiek op de begraafplaats. Er komen ook veel andere bezoekers naar de begraafplaats, ook uit andere provincies denk ik. Ik denk dat mensen dan erover horen, het uniek vinden, en dan ook erheen willen om te kijken.

En komen er veel toeristen?

Ja dat ook. Er zitten twee hotels hier in de buurt en zij weten de begraafplaats ook erg goed te vinden. We hebben al verschillende keren Engelstaligen horen praten daar.

Wat voor een functie heeft de begraafplaats voor u?

Het is een rustplek. Er is allemaal mooie natuur en er zitten hele mooie vogels. We zien het als een stuk natuur. Je hebt ook andere natuur hier in de buurt, zoals de Nieuwe meer, maar dat is weer heel anders dan van origine een oude begraafplaats. De overwoekerde grafstenen hebben wel wat. Het mag niet weg hoor! De Nieuwe Meer werd ook bedreigd met nieuwbouw. Maar toen kwamen er veel mensen tegen in opstand, en gelukkig is het behouden gebleven. Dit is echt een mooi natuurgebiedje waar je je hond kunt uitlaten of kunt zwemmen en op de strandjes kunt liggen.

Heeft de begraafplaats een speciale betekenis voor u?

Niet in de zin dat er familie begraven ligt, maar gewoon dat we de grafstenen langs gaan en deze gaan lezen wie er allemaal ligt. Het is dat de begraafplaats gesloten is, anders had ik er zelf ook wel een plekje gewild mocht de tijd rijp zijn. Het is gewoon een hele mooie plek.

Wat zou u ervan vinden als er graven geruimd zouden worden; dus dat de groene structuur intact blijft, maar de graven zelf geruimd worden?

Waarom zou dat nodig zijn? Een klein deel ruimen met het oog op uitbreiding van het groen op de begraafplaats is goed, maar dan moeten ze niet starten en gewoon doorgaan met alles te ruimen. Dit betekent dan het einde van de begraafplaats. Dat moeten we niet toestaan.

Voor u heeft de aanwezigheid van de graven dus een meerwaarde?

Ja dat zeker. Anders is het gewoon een stuk groen. Als ze besluiten de graven te ruimen, dan is de stap om daar een brug aan te leggen veel kleiner geworden en zal dit ook zeker gebeuren. Nee, het moet gewoon zo blijven zoals het nu is.

Heeft u nog wensen of tips voor de toekomstige instandhouding van deze begraafplaats?

Misschien gewoon een vervanger aanstellen die het overneemt. Maar het moet gewoon blijven want het is een uniek stukje Amsterdam, en als ze dit ook weer gaan ruimen, dan zou ik dat heel erg vinden. Dan houden we niks meer over.

Afronding interview

- *De respondent hartelijk bedanken voor zijn/haar medewerking*
- *Afspraken omgang gegevens:*
 - *Anoniem verwerkt*

Start open interview

Komt u weleens op begraafplaats Huis te Vraag?

Ik ben er een tijd geleden, zo'n 10 jaar geleden, een keertje geweest. Dit komt doordat ik tussendoor ergens anders heb gewerkt. Nu werk ik sinds kort weer hier. Toen ik in een ander gebouw op dit terrein werkte, het gebouw aan de overkant, ging ik daar wandelen in mijn lunchpauze. Ik heb er ook weleens afspraken gemaakt met mensen om gewoon lekker te kletsen. Er staat achterin de begraafplaats een bankje, en daar heb ik wel een memorabel gesprek gevoerd.

Beeldend kunstenaar Leon van der Heijden heeft de begraafplaats op een bepaalde manier vormgegeven, wat voor een sfeer vond u de begraafplaats uitstralen?

De plek heeft zeker sfeer. Maar het is wel wat vergaan ofzo. Er staan ook hele oude graven. Ik weet niet of dit ondertussen anders is geworden, maar dit maakt het ook wel weer mooi en sfeervol. Maar ook een beetje "engig". Ik bedoel het is gewoon een begraafplaats, en daar voel je je ook wat unheimisch. Er staan graven van wel 80-100 jaar oud. En rechtsonder op het terrein staat nog een gebouw.

Wist u dat de beheerder en zijn vrouw in dit gebouw, de aula, wonen?

Nee dat wist ik niet.

Oké, dat kan dus niet uw gevoel van unheimisch hebben beïnvloed?

Nee, kan het niet zo zijn dat het toen nog een buurthuis was?

Ze wonen er al 30 jaar, dus dat denk ik niet.

Oké, nee inderdaad dat kan niet nee.

En u vond de fysieke staat dus wat vervallen eruitzien?

Ja, sommige graven waren scheefgezakt, en de paden waren begroeid. Dus dat vond ik wel ja.

Leon van der Heijden probeert juist de begraafplaats als een "gecontroleerde chaos" over te laten komen, komt dit ook zo op u over?

Oké, ja dat zie ik ook wel ergens terug. Maar zoals ik al zei is het 10 jaar geleden dat ik er voor het laatst was, dus ik weet het niet precies meer hoe het eruitzag. Maar ik vond het wel echt mooi, niet storend ofzo.

En waarom bent u dan niet meer teruggaan?

Niet meer aan gedacht, gek hè. Druk op het werk geweest, tussendoor ergens anders gewerkt, dus dat is ook een van de redenen.

Hoort u van uw collega's of zij er weleens komen?

Nee, maar volgens mij weten zij ook niet allemaal van het bestaan van de begraafplaats af en gaan ze meer de richting van het Amsterdamse Bos op wandelen.

Tot slot, als u één woord mocht kiezen, hoe zou u dan de begraafplaats omschrijven?

Bijzonder, heel flauw gezegd. Het is een oase van rust.

Afronding interview

- *De respondent hartelijk bedanken voor zijn/haar medewerking*
- *Afspraken omgang gegevens:*
 - Anoniem verwerkt

Interview 6

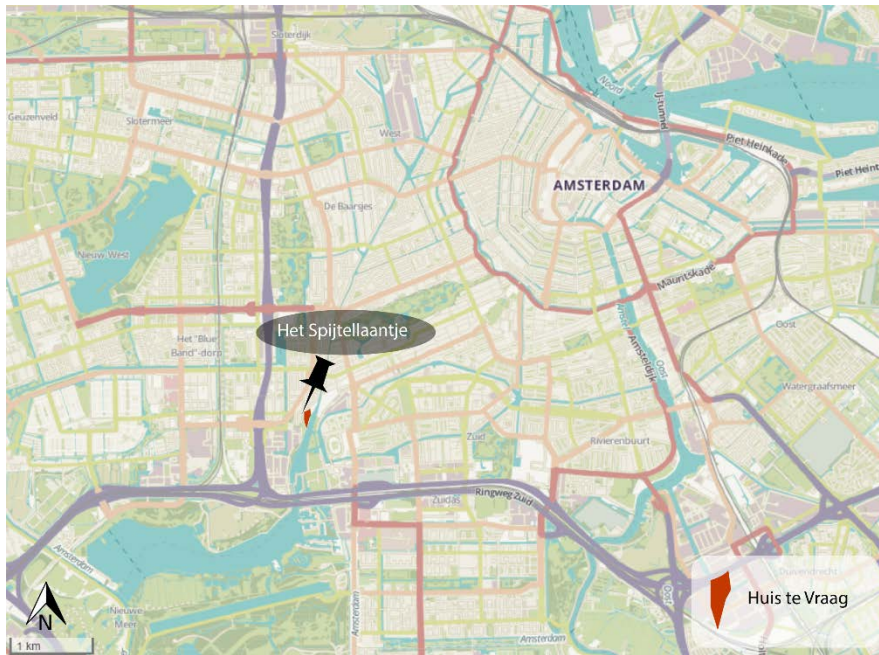
Geïnterviewde: anoniem

Interviewer: Mirre Berkhof

Datum: vrijdag 9 juni 2017

Tijdstip: 13.00 uur in “het Spijtellaantje”

Doel: het spreken van een bewoner die naast de begraafplaats woont en zijn/haar ervaringen en gebruik met betrekking tot Huis te Vraag.

Kaart 14 Locatie interview 6 ten opzichte van begraafplaats Huis te Vraag (Mirre Berkhof, 2017 gebaseerd op de humanitarian kaart van OpenStreetMap-auteurs, 2017)

Introductie interview

- Mezelf introduceren: studente Wageningen Universiteit- Bachelor scriptie
- Doel onderzoek: het bepalen van de invloed van het stedelijk gebied op de monumentale begraafplaats Huis te Vraag.
- Relevantie onderzoek: hedendaags vindt er veel verstedelijking plaats. Hierdoor komen veel begraafplaatsen die oorspronkelijk in landelijk gebied lagen, in stedelijk gebied te liggen. Veel begraafplaatsen verdwijnen hierdoor. Waardering van deze begraafplaats biedt inzicht in mogelijke ontwikkelingsrichtingen.
- Lengte interview: 15 minuten
- Toestemming vragen naamvermelding in de scriptie
- Toestemming vragen om het gesprek op te nemen en/of notities te maken

Verkenning gegevens respondent

Geslacht: Vrouw

Geschatte leeftijd: rond de 30 jaar

Wat is uw nationaliteit? Nederlands

Wat is uw beroep? -

Wat is uw burgerlijke staat? Samenwonend

In welke wijk woont u in Amsterdam? Hoofddorppleinbuurt

Start open interview

Wat is de geschiedenis van de oorspronkelijke huisjes langs het Spijtelantje?

Deze huisjes staan hier eigenlijk al sinds eind 1898 ofzo. Maar ze waren best wel vervallen, dus ze zijn gesloopt en weer op de oude manier opgebouwd. Ik heb wel een foto, die zal ik even pakken. Hierop is het oorspronkelijke rijtje huizen te zien. Precies hetzelfde aantal van vier is dus weer teruggebouwd met een klein extra stukje eraan. Voor de rest is de plek waar de voordeuren en ramen zaten gewoon precies hetzelfde gebleven. De hoekhuizen zijn de koophuizen, en de huizen ertussenin zijn de sociale huurwoningen van Ymere. In deze sociale huurwoningen zitten dezelfde mensen als die er al woonden.

Afbeelding 26 De oorspronkelijke bebouwing van het Spijtelantje anno 1898, foto uit 2002

En weet u hoe deze mensen het vonden dat hun oude huis werd gesloopt?

Er is heel veel gedoe geweest rondom dit project. Ymere wilde eigenlijk alles slopen en overal zelfbouwkavels van maken, zoals hiernaast is gebeurd. Maar de bewoners van dit oude stukje bebouwing kwamen hiertegen in protest omdat het een uniek stadsgezicht was die je niet kwijt wilt raken. Ze hebben uiteindelijk de rechtszaak dus gewonnen, maar degene die in dit huis, nr. 11, en in de andere hoekwoning, nr. 5, woonden konden de rechtszaak niet betalen en hebben dus moeten verhuizen.

En over begraafplaats Huis te Vraag, komt u hier vaak?

Zeker omdat we hier net wonen, ben je nog aan het ontdekken wat er hier allemaal in de buurt is. We hebben dit huis gekocht omdat je gewoon zoveel groen in je tuin hebt. De openingstijden van de begraafplaats zijn vooral doordeweeks, waardoor ik toen ik fulltime werkte er niet vaak kwam. Maar als er bijvoorbeeld familie langskomt, dan gaan we daar weleens kijken. Zij zijn ook wel benieuwd hiernaar. Dus dan maken we altijd wel even een rondje hierover. Mijn vriend vindt het ook wel een erg interessant plekje met alle dieren die er rondlopen. Maar het is toch monumentaal erfgoed?

Dat klopt inderdaad. Het is sinds 2009 gemeentelijk monument.

Dat vonden wij dan ook bij het kopen van dit huis erg belangrijk. Dat er niet plotseling wordt besloten dat de gemeente daar ook appartementen gaat bouwen. Dit wilden we eerst wel even controleren.

In dat opzicht is het dus ook wel goed dat jullie als bewoners deze garantie hebben gekregen, want dat geeft de begraafplaats weer meer bescherming. Voor jullie is de begraafplaats dus een meerwaarde?

Ja, dat zeker. We zien de grafmonumenten van de begraafplaats niet. Dus we zien de begraafplaats in dat opzicht niet. In de winter dan kan je helemaal doorkijken over het groen, zonder het idee te hebben dat je op de begraafplaats zelf kijkt. Onze tuin grenst aan dit groen, en wordt gescheiden middels een slootje. Maar toch voelt het alsof de tuin veel groter is hierdoor.

Heeft u weleens Leon de beheerder ontmoet?

Nee, maar wel de dame en een andere dame die daar het onderhoud doet. Ik probeer wel altijd even een praatje te maken als ik daar kom. Maar we wonen hier nog maar een paar weken. Dus in dat opzicht kan ik een wat ander perspectief hebben dan de bewoners die hier al decennia wonen. Het kan dus ook wel interessant zijn om eens met hen te praten. Er is heel wat gebeurd.

Ik was net ook op het hiernaast gelegen bedrijventerrein. Heeft u enige kijk erop of zij de begraafplaats als groen gebruiken?

Nou ja, dat is ook een beetje het tegenstrijdige waar ik zelf tegenaan liep; ga ik daar nou met een boekje op de bank zitten? Ik denk het toch niet eigenlijk. Ik loop er wel doorheen en ik vind het als uitzicht achter het huis echt fantastisch, maar ik ga niet tussen de grafstenen een boekje lezen. Ik kom er wel echt graag, en ik denk ook dat ik eens in de 2-3 weken er wel een keer naartoe ga, maar dan gewoon voor een wandeling erdoorheen. Misschien dat dit verandert als de kleine groter wordt, dat ik dan wel er vaker heen ga en ook voor andere dingen, wie weet. Of dat de zon uit mijn tuin weg is, en dat ik daar dan nog even in de zon kan zitten. Maar op dit moment niet.

Afronding interview

- *De respondent hartelijk bedanken voor zijn/haar medewerking*
- *Afspraken over omgang met gegevens:*
 - *Anoniem verwerkt*
- *Ze zou graag het eindresultaat willen ontvangen.*

Interview 7

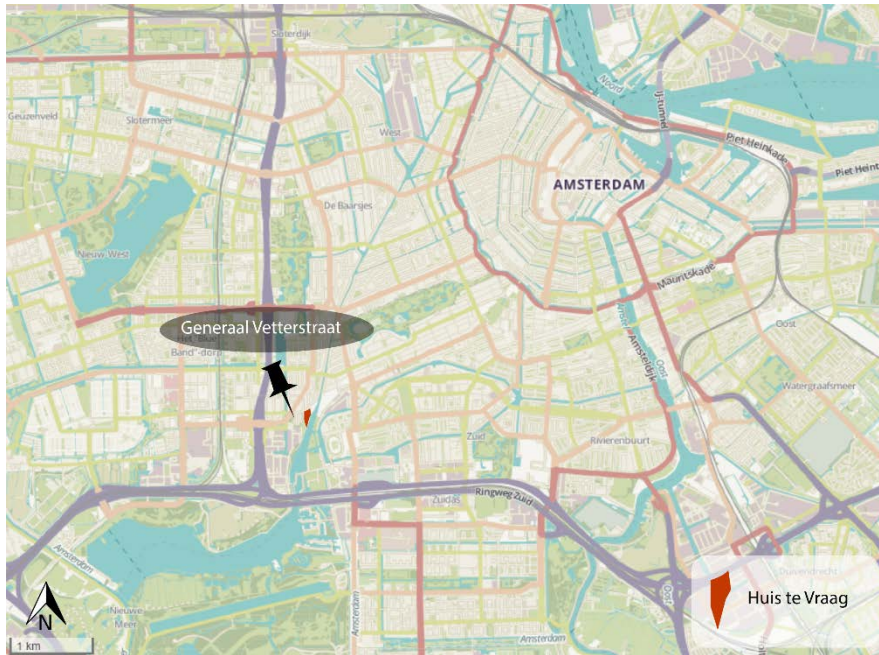
Geïnterviewde: anoniem

Interviewer: Mirre Berkhof

Datum en tijdstip: vrijdag 9 juni 2017, 13.30 uur

Locatie: 'de Generaal Vetterstraat'

Doel: het spreken van oude buurtbewoners die het verval en de wederopbouw van de begraafplaats en het aangrenzende Spijttellaantje hebben meegemaakt.

Kaart 15 Locatie interview 7 ten opzichte van begraafplaats Huis te Vraag (Mirre Berkhof(2017) gebaseerd op de humanitarian kaart van OpenStreetMap-auteurs, 2017)

Introductie interview

- Jezelf introduceren: studente Wageningen Universiteit- Bachelor scriptie
- Doel onderzoek: het bepalen van de invloed van het stedelijk gebied op de monumentale begraafplaats Huis te Vraag.
- Relevantie onderzoek: hedendaags vindt er veel verstedelijking plaats. Hierdoor komen veel begraafplaatsen die oorspronkelijk in landelijk gebied lagen, in stedelijk gebied te liggen. Veel begraafplaatsen verdwijnen hierdoor. Waardering van deze begraafplaats biedt inzicht in mogelijke ontwikkelingsrichtingen.
- Lengte interview: 10 minuten
- Toestemming vragen naamvermelding in de scriptie
- Toestemming vragen om het gesprek op te nemen en/of notities te maken

Verkenning gegevens respondent

Geslacht: echtpaar; man en vrouw, (man doet grotendeels het woord, indien interview in wij-vorm is geschreven, dan valt de vrouw bij).

Geschatte leeftijd: rond de 75 jaar

Wat is uw nationaliteit? Nederlands

Wat is uw beroep? Gepensioneerd

Wat is uw burgerlijke staat? Getrouwd

In welke wijk woont u in Amsterdam? Hoofddorppleinbuurt

Start open interview

Hoe vaak bezoekt u begraafplaats Huis te Vraag?

Nooit. Indien wij een begraafplaats bezoeken, is het Buitenveldert verderop gelegen. In tegenstelling tot Huis te Vraag is deze nog wel in gebruik.

Heeft de monumentale begraafplaats waarde voor u?

Nee eigenlijk niet. We hebben er niks te zoeken, ook al wonen we er al 70 jaar in de buurt. Mijn vrouw had echter wel een opa die het onderhoud op de begraafplaats deed vlak nadat die gesloten was.

Weet u hoe uw burenhierover denken?

Ik weet dat de vroegere overbuurman een tijdje het onderhoud heeft gedaan op de begraafplaats. Dit is echter wel enkele decennia geleden. Voor de rest wonen onze burenhier ook al erg lang, maar voor zover wij weten gaat niemand wandelen op de begraafplaats. Honden zijn volgens mij ook niet toegestaan.

Wie is volgens u de eigenaar van begraafplaats Huis te Vraag?

Geen idee. De Nieuwe Ooster doet volgens mij wel het beheer hedendaags.

Dit is Leon van der Heijden, zegt die naam u iets?

Volgens mij heeft hij een boek geschreven over de begraafplaats.

Klopt, heeft u het gelezen?

Nee, maar ik heb er wat verhalen over gehoord. De begraafplaats is trouwens lang niet altijd meer open, dus je kunt ook lang niet altijd erin.

Bezoekt u weleens zulke begraafplaatsen als stiltegebied of om te wandelen bijvoorbeeld?

Nee, dit doen we eigenlijk niet. We gaan alleen naar begraafplaatsen waar familie begraven ligt.

Wat zou u ervan vinden als de begraafplaats Huis te Vraag geruimd en verwijderd zou worden?

Dat doet me niks. Dat mogen ze gerust doen, wij komen er toch nooit.

Wat vindt u van de werkzaamheden die achter uw huis plaatsvinden. Hier hebben ze de unieke arbeiderswoningen gesloopt, en stadsvilla's neergezet.

Ze mogen er wel een keer klaar mee zijn. Het ziet er nu zo uit als een bouwput.

Vindt u het niet jammer dat deze hele oude woningen gesloopt zijn?

Ja, maar we waren alle heisa eromheen ook zat. Wij wonen ook in een straat waar de helft van is afgehakt. Dit was allemaal Amsterdamse School, wat ook een bijzondere bouwstijl is. Zo gaat dat nu eenmaal.

Afronding interview

- *De respondent hartelijk bedanken voor zijn/haar medewerking*
- *Afspraken omgang gegevens:*
 - *Anoniem verwerkt*

Bijlage 9: Bouwtekening ontvangstgebouw neoclassicistische stijl (Van Amerongen, 2002)

